تەفسیری سورەتی
الحشر

بسم الله الرحمن الرحيم

انَّ الحَمْدَ للهِ نَحْمَدُهُ ونَسْتَعِينُهُ ونَسْتَغْفِرُهُ، ونَعوذُ باللهِ مِنْ شُرورِ أنْفُسِنا ومِنْ سَيِّئاتِ أعْمالِنا، مَنْ يَهْدِهِ اللهُ فَلا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يُضْلِلِ فَلا هادِيَ لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا الهَ إلا اللهُ وأشهَدُ أنَّ محمداً عَبدُهُ ورسُولُهُ.

يا أيُّها الذينَ آمَنوا اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقاتِهِ ولا تَمُوتُنَّ إلاّ وأنتُمْ مُسلِمونَ

يا أيُّها النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ الذي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدةٍ وخَلَقَ مِنها زَوجَها وبَثَّ مِنهُما رِجَالاً كَثيراً ونِساءً واتَّقُوا اللهَ الذي تَساءَلُونَ بِهِ والارْحَامَ إنَّ اللهَ كانَ عليكُمْ رَقيباً

يا أيُّها الذينَ آمنوا اتقوا اللهَ وقُولوا قَولاً سَديداً، يُصلِحْ لَكُمْ أعمالَكُمْ ويَغْفِرْلَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللهَ ورسولَهُ فَقَدْ فازَفَوزاً عَظيماً

أمَّا بعدُ: فإنَّ أصْدَقَ الحَديثِ كِتابُ اللهِ، وخَيرَ الهَدِي هَدْيُ محمدٍ وشَرَّ الامُورِ مُحْدَثاتُها، وكُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلالَةٌ، وكُلَّ ضَلالةٍ في النَّارِ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ * هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُم
مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ
الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الأَبْصَارِ * وَلَوْلا أَن
كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلاء لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ * ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ * مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ
تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ * وَمَا أَفَاء اللَّهُ عَلَى
رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَن
يَشَاء وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ * مَّا أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ
الأَغْنِيَاء مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ * لِلْفُقَرَاء الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ
فَضْلا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ * وَالَّذِينَ
تَبَوَّؤُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ
حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ
فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ * وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا
الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالإِيمَانِ وَلا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ *
أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ
لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ * لَئِنْ أُخْرِجُوا لا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِن قُوتِلُوا لا يَنصُرُونَهُمْ وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ
لَيُوَلُّنَّ الأَدْبَارَ ثُمَّ لا يُنصَرُونَ * لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لّا يَفْقَهُونَ * لا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلاَّ فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاء جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ
شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لّا يَعْقِلُونَ * كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن
قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ * كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ
اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ * فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا

فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الظَّالِمِينَ * يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ * وَلا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ * لا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ * لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ * هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ * هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ * هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

پێناسەی ئەم سوورەتە

سورەتی حەشر[1]

ئەم سوورەتە کە ژمارە (٥٩)یە لە ریزبەندیی سوورەتەکانی قورئاندا (لە سوورەتی فاتحەو بەقەرەوە) و (٩٨ نەوەدو هەشتەم) سوورەتە لە ریزبەندیی هاتنە خوارەوەیدا (کە لە سوورەتی (العلق)ـەوە دەسپێدەکات) دوای سورە (البینة)و پێش سوورەتی (النصر) هاتۆتە خوارەوە.. ئەهلی تەفسیر و قورئانەوانان و سییرە لەسەر ئەوە رێکن کە دوای دەرکردنی جولەکەکانی (بەنونەزیر، بنو النضیر) بوو، کە لە مەدینە دەرکران.

- سوورەتەکە بەکۆڕای قورئانەوانان (٢٤ بیست چوار) ئایەتە.
- سوورەتەکە ناوی (الحشر)ە. چونکە وشەیەکی ئایەتەکانێتی و پێغەمبەری خواش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وای ناوناوە..

---

[1] هەندێك لە ئەهلی تەفسیر لە پێشەکی تەفسیری سورەتی حەشردا ئەو ریوایەتەی ترمزیی لە مەعقیلی کوڕی یەسارەوە دەهێننەوە: کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی: (مَنْ قَالَ حِينَ يُصْبِحُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَقَرَأَ ثَلَاثَ آيَاتٍ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْحَشْرِ، وُكِّلَ بِهِ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يُيَلُّونَ عَلَيْهِ حَتَّى يُمْسِيَ) واتە: هەر کەسێك کاتێك لەخەو هەڵدەستێت (بەیانیان) سێ جار بڵێ: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) پەنادەگرم بەخوای بیسەرو شارەزا لە شەیتانی رەجمکراو، هەروەها سێ ئایەتەکەی کۆتایی سورەتی حەشر بخوێنێت.. سێ ئایەتەکەش ئەوە سەرەتایانە کە دەفەرموێ: (هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ * هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ* هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)الحشر/٢٢ تا کۆتایی سورەتەکە، تا ئێوارەی لێ دێت حەفتا هەزار فریشتە دوعای بۆ دەکەن.. من پێم باشبوو ئاوا لە پەراوێزدا بیهێنمەوە چونکە زەعیفە: أحمد (٢٦/٥)، الترمذي (٢٩٢٢)، ابن السني في (عمل اليوم والليلة) (٨١، ٦٨٢)، الدارمي (٤٥٨/٢)، الطبراني في (المعجم الكبير) (٥٣٧/٢٠،٣٨٣)، والبيهقي في (الشعب) (٢٥٠٢) شێخی ئەلبانی لە (إرواء الغليل٥٨/٢) دا دەفەرموێ: زەعیفە.

بوخاری بە سەنەدەوە لە سەعیدی کوڕی جوبەیرییەوە گێڕاوەتەوە کە فەرموویەتی: دەربارەی سوورەتی حەشر عەرزی ئیبنوعەبباسم کرد خوا لێیان رازی بێت، فەرمووی: بڵێ (بنی النضیر). واتە سوورەتی بەنونەزیر. سەعیدی کوڕی جوبەیر رحمەاللە سوورەتەکەی بەناوە گشتیە ناسراوەکەیەوە کە (حەشر)ە ناوبرد، ئیبنوعەبباسیش خوالێیان رازی بێت بە ناوی (سورة بنی النضیر) ناوی برد.. ئیمامی ئیبنوحەجەری عەسقەلانی لە راڤەی بوخارییدا دەفەرموێ ئیبنوعەبباس پێی پەسەند نەبوو بفەرموێ سوورەتی حەشر، نەبادا خەڵکی وا تێبگەن کە مەبەست لێی رۆژی حەشر (مەحشەر)ە.. عەللامە ئیبنوعاشور رحمەاللە لە تەفسیرەکەیدا (التحریرو التنویر ٢٨) دا دەفەرموێ ئەوە شیکارێکی دوورە، چونکە دەشێت ئیبنوعەبباس خوالێیان رازی بێت ئەو ریوایەتەی پێغەمبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێنەگەیشتبێت، کە ناوی ناوە سوورەتی (حەشر). یان وەکو زاهیری ناولێنان، نیشانی بدات کە ناوێکی تریشی هەیە کە (سوورەتی بەنونەزیر)ە.. واتە سەرپشکە چ ناوێکیانی لێدەنێت.

منیش (کرێکار) پێم وایە ئەم لێکدانەوەی عەللامە ئیبنو عاشوور پەسەند بێت. چونکە لەگەڵ ناوی زۆر سوورەتی تردا دەگونجێت، بۆ نموونە سوورەتی (التوبة) بە (تۆبە) و (بەرائەت) بەناوبانگەو سوورەتی (الفاضحة: فەزحکار)یشی پێ دەڵێن، چونکە فەزح کردنی دووڕووەکانی تێدایە. یان سوورەتی (محمد) کە ناوی (سوورەتی القتال) یشی لێنراوە.

کەوابوو سوورەتەکە ناوی سوورەتی (الحشر)ە و بیست و هەشت ئایەتەو مەدەنیە (لە مەدینە هاتۆتە خوارە). ناوی تریشی سوورەتی بەنونەزیرە، چونکە باسی دەرکردنی بەنونەزیریش دەکات لە مەدینە.

کەپێی دەوترێت سوورەتی (حەشر) لەبەرئەوەیە کە لە ئایەتی دووەمییدا ووشەی (الحشر)ی تێدایە، کە بریتیە لە کۆکردنەوەو بڵاوبوونەوە (بە هەردوو مانا دژ بە یەکەکە دێت) چونکە جولەکەکانی بەنونەزیر کە لەگوندی (الزهرة)ی نزیکی مەدینە بوون و خاوەن قەڵاو قوڵڵەی مەحکەم بوون، دەرکران و بڵاوبوونەوە، زۆرینەیان چوونەوە ناوچەی ئەریحا (فەلەستین) و ئەزروعات (سوریا) کە پێشتر

لەوێوە هاتبوون. هەندێکی تریشیان چوونە حیرە (خواروی عێراق) و هەندێکی کەمیشیان چوونە خەیبەر(باکوری نیوە دۆرگەی عەرەبستان).

بەنونەزیرکێ بوون؟

جەماوەری ئەهلی تەفسیرو سیرە بەگشتی دەفەرموون: کاتێك سەیدنا موسا عَلَيْهِ السَّلَام کۆمەڵێکی بەنوئیسرائیلییەکانی بۆ جەنگ کردن دژی (عەمالیق) نارد، کە نیشتەجێی شام بوون و دژایەتی بەنوئیسرائیلیان دەکرد، هەندێکیان خۆیان لە جەنگ دزییەوەو لاڕێ کەوتن و خۆیان دزییەوە پاشان بەرەو باشوور خزان. لە ڕێدابوون کە بەرەو نیوەدۆرگەی عەرەبستان دەچوون، هەواڵیان پێگەیشت کە سەیدنا موسا عَلَيْهِ السَّلَام کۆچی دوایی کردووە، ئیتر گەڕانەوە فەلەستین وویستیان لە شاری (ئەریحا) نیشتەجێ بن، بەڵام بەنوئیسرائیلییەکان قبووڵیان نەکردن، ووتیان ئێوە لە فەرمانی سەیدنا موسا عَلَيْهِ السَّلَام یاخیبوون و بەر غەزەبی خوا کەوتوون، نابێت بێنەوە ناومان.. ئیتر لەوەودوا بەرێ کەوتنەوەو لە دەوروبەری شاری یەسریب (مەدینە)دا جێگیربوون.. گوندو قەڵاو قوللەو زەوی و زاریان بۆ خۆیان سازان کردو پیاوی دەوڵەمەندو زیرەك و ناوداریان تێداهەڵکەوت. وەکو (سەمەوئیلی کوڕی عادیا)و (کەعبی کوڕی ئەشرەف) و (ئیبنوئەبولحوقەیق).. پەیوەندییان لەگەڵ هەر دوو هۆزی گەورەی مەدینە (ئەوس و خەزرەج) پەیداکردو بوونە هاوپەیمانی بازرگانی و بەرژەوەندییان تێکەڵ یەکتری بوو.. بەناوبانگترین تیرەی جولەکەکان بەنونەزیرو بەنوقورەیزەو جوولەکەکانی خەیبەربوون.

کاتێك پەیمانیان بە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا کە نە هاوپەیمانی دەبن و نە دوژمنی.. لەسەرئەم هەڵوێستە ڕێکەوتن.

هەندێك لە ئەهلی تەفسیرو ریوایات و بەشێك لە مێژوونووسان دەفەرموون ئەم ڕێکەوتنە لە دوای غەزای بەدر بوو، کە موسوڵمانانی بەشێوەیەکی کاریگەر تێدا دەرخست. وەکو عادەتی نەگۆڕی جوولەکەش ئەوکاتە چوونە خزمەت پێغەمبەری

خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەو پەیمانی بۆ لایەنیەیان دایێ.. بەڵام دوای غەزای ئوحودو شکستی موسوڵمانان - وەکو دابونەریتی نەگۆڕی جولەکە کە هەمیشە لەگەڵ بەهێزدا دەبن- کەعبی کوڕی ئەشرەف کە سەییدی کاربەدەستی باڵای بەنونەزیر بوو، بەچل سوارچاکەوە خۆی گەیاندە قورەیش، لەناو خانەی کەعبەدا پەیمانی بە قورەیشدا کە هاوکاریان دەبێت، هەرکاتێك شەڕیان دژی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەرپاکرد هاوسەنگەریان دەبێت.. دوای گەڕانەوەشی بۆ مەدینە کەوتە شەڕی واتەوات دژی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و خۆسازدان بۆ جەنگی داهاتوو.. کەوتە سازکردنی سەربازگەیەك و چەك خەزن کردن، پێغەمبەری خواش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە بە نەخشەکەیانی زانی مەفرەزەیەکی بە فەرماندەیی محمدی کوڕی مەسلەمە خوا لێی رازی بێت ناردە سەری و شەو لە قەڵایەکی خۆیدا کوشتیان. بەڵام نەخشەو پلان و پیلانیان هەربەردەوام بوو.

ئەمانە (بەنونەزیر) لە کۆنەوە هاوپەیمانی تیرەی (بەنوعامر) بوون کە عەرەب بوون. هەر لەو ساڵەدا بەنوعامر نوخبەیەکیان لە یاوەرانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە ناوچەی (بئرمعونة) بە شێوەیەکی ناجوامێرانەو غەدری ناپیاوانە، شەهیدکرد. کە کسپەی خستە دڵی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و یاوەرانیەوە.. هەر لەو ساتە وەختەدا بوو کە یاوەرێك بەناوی عەمری کوڕی ئومەییەی زەمریی لای موشریکەکانی مەککە دیل بوو، ئازادیان کرد. کە بەرەو مەدینە دەهاتەوە تووشی دوو پیاو بوو کە لەبەرەی ئەم (بەنوعامر)ەی هاوپەیمانی بەنونەزیر بوون، تیرەکەیان دوای کارەساتەکەی (بئر المعونة) پەیمانیان لەگەڵ پێغەمبەری خوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەستبوو، بەڵام ئەم یاوەرە دیلە نەیزانیبوو کە هاوپەیمانن و داخی ناسۆرەکەی (بئرالمعونة)شی لە دڵدابوو، بە هەلی زانی ئەم دوو پیاوەی بەنوعامر بکوژێت، لەگەڵیاندا کەوتە رێ، کە خەوتن، هەردووکیانی کوشت. بەحسابی خۆی تۆڵەیەکی خوێنی یاوەرانی شەهیدی (بئر المعونة)ی کردۆتەوە.. بەڵام کە هاتە مەدینەو عەرزی پێغەمبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کرد کە کارێکی وایکردووە، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێی فەرموو (لَقَدْ قَتَلْتَ قَتيلَيْنِ لأَدِيَنَّهُما) واتە: دوو کەست لێ کوشتوون کە حەتمەن دەبێ خوێنیان بدەم. بۆ مەسەلەی ئەم خوێندانە، جەنابی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و

دە یاوەری بەرێزی لەوانە: سەیدنا ئەبوبەکر و عومەر و عەلی خوا لێیان رازی بێت چوونە لای جولەکەکانی بەنونەزیر کە هاوپەیمانی هەردوولا بوون: بەنوعامر و موسوڵمانان.. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێی فەرموون کە بۆچی تەشریفیان هێناوە، جولەکەکان بە گەرمی پێشوازیان لێکردن و یەکسەر هەڵوێستی رازیبوونیان دەربڕی و ووتیان ئێمە خۆمان خوێنەکەیان دەدەینە بەنوعامرو بێخەم بن، لە هەمان کاتیشدا پلانی شەهید کردنییان دانا. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە سێبەری دیواری ماڵێکیان دانیشتبوو، سەرانی بەنونەزیر دوور لە مەجلیسەکە، بە یەکتریان راگەیاند کە هەلی باشتر لەمەتان بۆ نارەخسێت. با کەسێك بچێتە سەربان و تاوێرە بەردێکی بەسەردا بەرداتەوە.. لەناو خۆیاندا عەمری کوڕی جەحاشی کوڕی کەعبیان هەڵبژارد کە ئەو ئەم ئەرکە غەدرە جێبەجێ بکات، بە تاوێرە بەردەوە چووە سەربانەکە، بەڵام خوای گەورە پێغەمبەرەکەی خۆیی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەپیلانەکەیان ئاگادار کردەوە، بۆیە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەستاو کۆڕەکەی جێهێشت، هەروەکو ئەوەی بیەوێت کارێکی سەرئاو بکات.. کە زۆری پێچوو تەشریفی نەهێنایەوە، زانیان کە تەشریفی هێناوەتەوە بۆ مەدینە.. شوێنی بەنونەزیر بەپاڵ مەدینەوە بوو (بەحسابی ئێستای ئێمە بیست خولەك رێ بوو).

لەمانگی رەبیعی یەکەمدا پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەشکری بۆ غەززایان سازکردو چووە سەریان. گەمارۆی دان. عبداللە کوڕی سەلول کە سەرۆکی دووڕووەکانی مەدینەبوو هەواڵی بۆ ناردن کە خۆتان لە قەڵاکانتاندا قایم بکەن و سەر رێگاکانتان بتەنن. منیش بە دوو هەزار سوراچاکی خۆمەوەو جولەکەکانی بەنوقورەیزەو هۆزی غەتەفانیشتان لە عەرەبەکان لەگەڵدا دەبێت، ئەگەر هێرشیان کردە سەرتان ئێمەش لەپشتەوە هێرشیان دەکەینە سەر، ئەگەر گەمارۆکەشیان زۆری خایاند ئێمە دەیکەینەوە!.

سێ رۆژی یەکەمی گەمارۆکە بەنونەزیر کە بە زۆریی ژمارەو چەك وقەڵاوقوللەی مەحکەمیانەوە دەنازین و ئومێدیان بە عبداللە ی کوڕی سەلول و بەنوقورەیزەو هۆزی غەتەفان بوو، دەمیان گەرمبوو، هەڵوێستیان سەخت و ئامادەی شەڕ بوون.

سێ ڕۆژی موڵەتەکە تەواوبوو، هەندێك دەفەرموون دە ڕۆژ بوو.. کە تەواو بوو، بەنونەزیر مەترسییان لێنیشت، چونکە ئیبنوسەلول و قورەیزەو غەتەفان هیچیان بۆ نەکردن.. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانی بە یاوەراندا کە باشترین دار خورمای باخەکانی بەنونەزیر ببڕن و ئاگر لە هەندێك باخ و باخاتیان بەردەن. هاواریان لێ هەستاو ووتیان خۆ تۆ محمد دژی خراپەکارییت، ئیتر چۆن ئەو دار خورما جوانانە -کە خۆراکن- دەبڕیت و ئەو باخانە دەسوتێنیت؟! خوای گەورە هەر لەم سوورەتەدا روونی کردەوە کە ئەو رەفتارە بە فەرمانی خوای گەورە بوو.

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سوور بوو لەسەر داخوازیی و مەرجی خۆی کە دەبێت قەڵاکەیان چۆڵ کەن و شار بەجێبهێڵن. رێیدان کە هەرچی شتێکیان پێ بار دەکرێت و دەتوانن لەگەڵ خۆیاندا بیبەن، با بیبەن. (هەر ئەم حوکمەشی پێشتر بۆ جولەکەکانی بەنوقەینوقاع دەرکردبوو، بەسەریشیدا چەسپاندن).

کە گەمارۆکە گەیشتە بیستوشەشەم رۆژ بەنونەزیر وورەیان بەرداو بە مەرجەکان رازی بوون، ئیتر لەملاوە موسوڵمانان دیواری قەڵاکەیان دەڕوخاند، خۆشیان لە ناوەوە خانووەکانیان دەڕوخاند! دەیانوویست نیرگەو دارو دەرگاکانیان بارکەن و لەگەڵ خۆیانیدا ببەن.

ئاوا لە قەڵاوقوللە مەحکەمەکانیان هێنرانە دەرەوەو پەرتەوازە بوون: هەندێکیان بۆ شاری ئەریحای فەلەستین گەڕانەوەو هەندێکیان بۆ ئەزروعاتی باکوری سوریاو هەندێکیان بۆ حیرەی باشوری عێراق و کەمێکیشیان بۆ لای جولەکەکانی خەیبەر چوون.

مەبەست لەم سوورەتە:

ئەهلی تەفسیر لەسەر ئەوە کۆن کە ئەم سوورەتە لەسەر دیدو هەڵوێست و حوکم و چارەنووسی بەنونەزیر هاتە خوارەوە، مەبەستیش لێی دواتر لە لێکدانەوەی ئایەتی یەکەمدا هەندێك لایەنی دەخەینە بەرچاو، وەکو حوکمی ماڵ و سامانیان دوای سەرکەوتن بەسەریاندا.. بەڵام بە دڵنیاییەوە سوورەتەکە وەکو ئایەتی قورئانی

بەگشتی چەندەها خاڵی سەرەکی ئاراستەوانی تاکو کۆو کۆمەڵگەو دەوڵەتی موسوڵمانانی تێدایە.. لەوانە:

١- جەخت کردنەوە لەسەر سوپاسگوزاریی مەخلووقات بۆ خوای کردگارو شوکرانە بژێریی و پاك و بێ خەوش راگرتنی خوای گەورە.. کە هەموو مەخلووقات لە زیکری خوای گەورەو پەرستنیدان، ئەمەش ئەوە روون دەکاتەوە کە ئەو کەسانەی لەو زیکرو سوپاسکردن و پەرستنەی خوای گەورە دوورن، لە حەقیقەتدا پێچەوانەی ئاراستەی گەردوون وژیان و مەخلووقات دەڕۆن و ئاراستەیەکی دژایەتیان گرتۆتەبەر، جگە لەوەی جورەئەتێکی بێ ئەدەبانەیە بەرامبەر خوای کردگارو پەروەردگارکە خاوەنی هەموو ئاسمانەکان و زەمینەو هەروەها خاوەنی هەرچی تێیاندایە.

٢- کاتێك موسوڵمانان سەرڕاستانە بۆ خوا ساغ دەبنەوەو بۆ جیهاد لێدەبڕێن، خوای گەورە دەیانکاتە ئەداتێکی قەدەری خۆی لە هەڵسووڕاندنی بەرەی جەنگەکەدا.. ئەمان تەنها خۆ ئامادەکردن و چوونە مەیدانیان لەسەرە، ئەمما چۆنیەتی ئیدارەی جەنگەکەو چارەنووسی هەردوو بەرەی موجاهیدان وکافران، ئەوە لە قەدەری خوای گەورەدایە و بڕیاری حەتمی ئەوەو هەرئەوەش دەبێت کە ئەو بڕیاری لەسەرداوە.. هەروەکو لە سوورەتی ئەنفالدا باس لە غەزای بەدردەکات کە زۆرلە یاوەرانی ئیمانداریش حەزیان نەدەکرد بێن بە تووش جەنگەوە. چونکە ئەوان بە ئومێدی دەسکەوتنی کاروانەکەی قورەیش چووبوونە ناوچەکە.. بەڵام خوای گەورە هەموو بزاوت و سەرەوت و هەڵویست و چۆنیەتیەکی جەنگەکەی دیاری کردبوو، لە سوودی موسوڵمانانیش هاتەوە.. لێرەش هەروایە: بەنونەزیرکە زۆرو چەکدار بوون، دەوڵەمەندو جێگیربوون، جەنگاوەربوون و لەناو قەڵاو قوللەی مەحکەمدا بوون.. هەموو پێکەوەو لە یەك جێگادا بوون، بە خەیاڵی کەسدا نەدەهات ببەزێنرێن، چ جای ئەوەی ناچاربکرێن لەو ناوچە عاسیە مەحکەمە بێنە دەرەوەو هەرخۆشیان بکەونە رماندنی هەندێك لایەنی قەڵاکەیان وزەلیلانەش مەرجەکانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبوڵ بکەن.. ئەمە تەئکیدە لەوەی کە حەقیقەتی ئیدارەی ململانێ و جەنگ و جیهاد خوای گەورە دەیگرێتە دەستی خۆی و خۆی سەرپەرشتیاری، کات و شوێن و چۆنیەتی رووبەرووبوونەوەو

ئەنجامەکەی دەکات. ئەوەی لە موسوڵمانان داوا کراوە بۆ خواساغبوونەوەیە (کە نییەت پاکیە) لەگەڵ ئەو ئامادەباشییەی توانیویانە ئامادەی بکەن و رەفتارکردنی شەرعیانە (کە بۆ خوالێبڕانەکەیە) واتە بە قەولی فوزەیلی کوڕی عیاض رحمەالله بریتیە لە (الاخلاص والصواب) واتە کارەکە بۆ خوابێت و بە پێی سیرەو سوونەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بێت.

٣- کۆمەڵێك ئەحکامی شەرعی روون دەکاتەوە کە دەربارەی رەفتارەکانی مەیدانی جەنگە. لە حوکمی جەنگ و ئاشتی و کوشتن و دەرکردن، زیان گەیاندن بە سامانی دوژمن، چۆنیەتی دابەشکردنی سامانی فەی (کە بە بێ جەنگردن لە دوژمنان دەستێنرێت).

٤- دیاریکردنی ئاستی بەرێزیی موهاجیرانی مەککەو پشتیوانانی مەدینەو ئەرکی نەوەکانی داهاتوو بەرامبەریان.

٥- پلان و پیلانی پەنهانی دوژمنانی خوا، کە لەو کاتەشدا کە بەدەم موسوڵمانەوە دێن و خۆشحاڵی بۆ دەردەبڕن، یان لایەنگری هەڵوێستی دەبن، هەرلەو کاتەشدا خەریکی پیلانی ژێرزەمینین و دەخوازن دەگە لە موسوڵمانان بدەن.

٦- کافران و دووڕووان، هەرچەند بە ئاشکرا لێك نزیك ببنەوەو یەکتریی سەربخەن، هەرنابن بەیەك دیدو هەڵویست. چونکە نە متمانەی تەواویان بە یەکتریی هەیەو نە بەتەواویی بەرژەوەندییەکانیان تێکەڵ بە یەکتریی دەکەن. بۆیە بەرەی ئەوان هەر چەند زۆرو بەهێزو بەرفراوان وورەبەرز خۆنیشاندەن، لە حەقیقەتدا وانین، ئەوەش خاڵێکی جەوهەریی دەروونییە کە وورەی موسوڵمانی زیاترپێ بەرز دەبێتەوە.

٧- کۆمەڵێك ئاڕاستەی تایبەتی بۆ موسوڵمانان تێدایە کە داوایان لێدەکات دینداریتییان سەرڕاستانە بگرنە بەرو بەرەو ئاستی تەقوا کاران بەرز ببنەوەو لە مەزنیی وگەورەیی و گرنگی قورئانەکەی خوای گەورە دڵنیابن و پێوەی پابەندبن و شوێن شەریعەتی پاکی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بکەون و بە حەزەربن کافران دیدوریێ و بزاوت و هەڵوێستیان پێ نەگۆڕن.

٨- کۆمەڵێك ئەحکام و پەندو ئامۆژگاریی ناواخنی تر، کە لە لێکدانەوەی ئایەتەکاندا دەردەکەوێت.

شیکاری سەرەتایی بابەتەکانی ئەم سوورەتە:

سەیید قوتب رحمەالله دەربارەی بابەتەکانی ئەم سوورەتە وەکو پێشەکیەك بۆ سوورەتەکە دەفەرمویٚ:

ئەم سوورەتە دەربارەی بەسەرهاتی بەنونەزیر هاتۆتە خوارەوە کە تیرەیەك بوون لە جوولەکەکانی مەدینە.. بەسەرهاتەکە کە لێرەدا باسی چۆنیەتی و روودانی هاتووە کە لە ساڵی چوارەمی کۆچییدا بوو، چەندەها پەندو ئامۆژگاریی و خاڵی سەرەتایی عەقائیدیی و رێسای بزاڤ نیشان موسوڵمانان دەدات کە ئوممەتە عەقائیدیەکەی نەوەی یەکەمیان پێوەی پابەند بوون و لە ژیانی کردەوەیی خۆیاندا سەلماندیان و چەسپاندیان.. قورئان بەسەرهاتەکە هەر بە شێوەو شێوازی قورئانیانەی خۆی دەگێڕێتەوە. هەروەکو شێوازی شیکارو ئاڕاستەی قورئان خۆی، بەدواداچوون بۆ روداوەکە دەکات و کۆمەڵێك رێسای پەروەردکاریی دەخاتە بەردەست موسوڵمانان. ئەوەش شێوازی ئاڕاستەوانی قورئانە کە بەڕوداوو ئاڕاستەو بەدواداچوون و شیکارو خاڵی تۆخکردنەوە،پەروەردە دەکات.

پێش ئەوەی دەقە قورئانیەکان شی بکەینەوە، بەشێك لەو ریوایەتانە دەخەینە بەرچاو کە دەربارەی هاتنەخوارەوەی سوورەتەکە گێڕراونەتەوە.. تا لە لایەکەوە دیمەنی واقیعەکەمان بێتە بەرچاو، لە لایەکی ترەوە شێوازی قورئانمان زیاتر بۆ روون بێتەوە کە چۆن باسی روداوێك دەکات.. کە دوای مولابەساتی روداوەکەو هێزە تێکچرژاوەکانی، دەقە قورئانیەکان دێن و دیمەنەکە دەکەنە دەرسێکی هەمیشە لەبەرچاوو سەرچاوەیەکی ئاڕاستەی دیدو رێ و بزاوت و هەڵوێستی تاکو کۆی نەوەی موسوڵمانان و ئوممەت و بزاوتیان. چونکە عادەتەن قورئان مەودایەکی کات و شوێن و هێزە کاریگەرەکان لە بواری دوورتردا نیشان دەدات و روداوەکان بە قەدەری خوای گەورەوە دەبەستێتەوە، تا روداوەکان نەبنە تەنها گێڕانەوەی چیرۆکێکی کات و شوێن.

ئەم بەسەرهاتەی بەنوونەزیر دوای غەزای ئوحودو پێش غەزای خەندەق (الاحزاب)ـە، کە ساڵی چوارەمی کۆچی روویدا، ئەویش ئەوەبوو: (لێرەوە سەیید

رحمه الله زۆرینەی روداوە مێژووییەکە دەهێنێتەوە، کە ئێمە لە سەرچاوەی ترەوە هێناومانەتەوە) پاشان دەفەرموێ:

١- ئەو غەدرەی بەنوننەزیر هەڵوەشاندنەوەی هاوپەیمانێتیەکەی دەخواست، کە لەگەڵیاندا هەبوو. چونکە ئەوە رێسای نەگۆڕی خواییە کە دەفەرموێ: (وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاء إِنَّ اللَّهَ لاَ يُحِبُّ الْخَائِنِينَ) الانفال/٥٨ هەرکاتێك هەستت کرد قەومێك دەخوازن غەدربکەن و خیانەت لەو پەیمانەیان بکەن کە لەگەڵتدا بەستوویانە، پەیمانەکەیان هەڵوەشێنەرەوە، بەڵام ئاگاداریان بکەرەوە، کە نە ئەمانیان دەدەیتێ و نە چاوەڕوانی ئەمانیش ببە لێیانەوە، تا ئەوانیش حاڵی خۆیانیان لەبەرچاو بێت[٢]. خوای گەورە خائینانی خۆش ناوێت.. لەم روانگەوە بوو کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەشکری کردە سەریان و سێ رۆژهەندێك دەڵێن دە رۆژی بواردان کە دەبێ قەلاکانیان چۆڵ بکەن و لە ناوچەکە بڕۆن، یان ئامادەی جەنگ بن.. بۆیان هەیە هەرچی هەیانە لەگەڵ خۆیانی ببەن ووەکیلیش بۆ خۆیان دابنێن، تا سەرپەرشتی باخ و باخات و بەرهەمی زەوی و زاریان بۆ بکەن. بەڵام دووڕووەکان بە سەرۆکایەتی عبداللهی کوڕی سەلول کەوتنە دنە دانیان کە رازی مەبن و جێ و رێی خۆتان چۆڵ مەکەن. ئەگەرخۆتان راگرن ئێمەش دێینە هاوکاریتان، ئەگەرجەنگتان کرد هاوسەنگەرتان دەبین، ئەگەر ناوچەکەشتان چۆڵ کرد لەگەڵتاندا دێین و ئێمەش ئێرە چۆڵ دەکەین!! ئەم دیدو بزاوت و هەڵوێستە چەواشەکارییە کە خوای گەورە باسی دەفەرموێ: (أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ * لَئِنْ أُخْرِجُوا لا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِن قُوتِلُوا لا يَنْصُرُونَهُمْ وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الأَدْبَارَ ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ * لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لّا يَفْقَهُونَ) الحشر١١-١٣ (دواتر تەفسیری دێت ان شاءالله).

---

[٢] ابن کثیرتفسیر القران العظیم/چاپی یەك بەرگی (دارالمعرفة) چاپی چوارەم ١٤٣١/ ٢٠١٠ ل٦٩٥.

٢- دوای ئەوەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانی بڕینی دارخورماکانی دان و باخاتی سوتاندن و لە پشتیوانی دووڕووەکان بێ ئومێد بوون و گەمارۆکەش گەیشتە بیستوشەشەم ڕۆژ، تینیان بۆ هات و بە مەرجەکان رازیبوون. هەرچی توانیان لەگەڵ خۆیاندا بردیان، جگە لە چەك و تفاقی جەنگ.. ئینجا لە تاواندا - جگە لەوەی دەرگاو پەنجەرەی خانووەکانیان دەردەهێنا-دیوارەکانیشیان دەڕوخاند، تا موسوڵمانان سوودی لێ نەبینن. بۆیە خوای پەروەردگار دەفەرموێ: (هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ * وَلَوْلَا أَن كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ * ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) الحشر/٢-٤ (دواتر تەفسیری ئەمیش دێت ان شاء الله).

٣- کە ناوچەکانی خۆیان جێهێشت، بڵاوبوونەوە. هەندێك لە سەرانیان چوونە خەیبەر وەکو (سەللامی کوڕی ئەبولحوقەیق) و (کینانەی کوڕی الربیع) و (حویەی کوڕی ئەختەب) کە دواتر لە غەزای خەندەق (ئەحزاب) و فەتحی مەککەشدا باسی ڕۆڵی پیلانگێڕی و دوژمندارێتیان دێت.

٤- سامان و ماڵی بەنونەزیرکە حوکمی (فەی) هەبوو، واتە ئەو دەسکەوتانەی لە هێزی کافرانەوە -بە بێ جەنگکردن- دەکەوێتە دەست موسوڵمانان، ئەم سامانە تایبەت بوو بە خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. چونکە موسوڵمانان بە زەبرو هەڵمەتی شمشێرو جەنگ دەستیان نەکەوتبوو. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەمووی لە موهاجیرانی مەککە بەشکرد. لە پشتیوانە مەدینەییەکان تەنها پشکی بۆ دووکەس دیاریکرد، کە هەردووکیان دەسکورت بوون: (سەهلی کوڕی حەنیف) و (ئەبو دوجانە: سەمماکی کوڕی خەرشە) خوا لێیان رازی بێت. چونکە موهاجیرانی مەککە هەرخۆیان بۆ دەرچووبوو. سەروەت و سامانیان یا قوڕەیش زەوتی کردبوو، یان ئەمان بۆیان دەرنەکرابوو، یان باخ و زەوی و زاربوو. پشتیوانەکانیش کە خەڵکی مەدینە بوون لە شارو ماڵ و سامانی خۆیاندا بوون و لە داڵدەدان و ماڵ بەشکردن و پێشوازیی کردنی موهاجیرەکان درێغییان نەکردبوو،

بەوپەڕی سینەفراوانییەوە ماڵ و سامانیان لەگەڵیاندا بەشکردبوو. برایەتیەکی ڕاست و جیدییان لەگەڵیاندا سازکردبوو. خوای گەورە وەسفی لوتکەی بەخشینیان دەکات.. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەم ڕەفتارە دادپەروەرانەی ڕێسایەکی گرنگ و سەرەکی ئابووریی و دارایی سەلماندو چەسپاند کە سامان ناشێت هەرلە دەست دەوڵەمەنداندا بێت. چونکە هەژارانیش مافی دیاریکراوی خۆیان لە سامانی گشتیدا دەبێت.

٥- کاتێك دووڕووەکان بۆ فیتنەسازیی کەوتنە واتەوات و قسەو قسەڵۆك کە گوایە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەرخاتری موهاجیرانی مەککەی گرتووە کە خزم و خەڵکی شارەکەی خۆیین!! وا دیاربوو کە هەندێك لەپشتیوانەکان کەوتبوونە ژێرکاریگەریی ئەم قسانەوە.. بۆیە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەسەرانی پشتیوانانی فەرموو (إِنْ شِئْتُمْ قَسَمْتُمْ لِلْمُهَاجِرِينَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ وَ دِيَارِكُمْ وَتُشَارِكُونَهُمْ فِي هَذِهِ الْغَنِيمَةِ وَإِنْ شِئْتُمْ كَانَتْ لَكُمْ دِيَارُكُمْ وَأَمْوَالُكُمْ وَلَمْ يُقَسَمْ لَكُمْ شَيْءٌ مِنَ الْغَنِيمَةِ " فَقَالَتِ الأَنْصَارُ: بَلْ نَقْسِمُ لَهُمْ مِنْ أَمْوَالِنَا وَدِيَارِنَا وَنُؤْثِرُهُمْ بِالْغَنِيمَةِ وَلَا نُشَارِكُهُمْ فِيهَا) واتە: ئەگەرحەزدەکەن لە سامان و ماڵ و باخاتی خۆتان بەشی موهاجیرەکان دیاری بکەن، لەم دەسکەوتەشدا هاوبەش بن. ئەگەر حەزیش دەکەن سامان و ماڵی خۆتان بۆخۆتان ولەم دەسکەوتە هیچتان بەر نەکەوێت؟ پشتیوانان فەرموویان: لە سامان و ماڵ و خانووی خۆشمان هاوبەشیان دەکەین و هیچ پشکێکیشمان لەودەسکەوتە ناوێت. با بۆئەوان بێت.. ئەم ئایەتانەش وەسفی ئەودڵ و دەروون و دیدو هەڵوێستە جوامێرییانەی پشتیوانان و حاڵەتەکە باس دەکات. کە دەفەرموێ: (لِلْفُقَرَاء الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ * وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَوَالإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) الحشر/٨-٩

ئەمە ئەو ڕوداوەیە کە سوورەتەکە بە هۆیەوە هاتۆتە خوارێ و دەقەکانی باسی دیدو هەڵوێستەکان دەکەن بەرامبەریی. ئایەتەکانی کۆتای سوورەتەکەش هەر دەربارەی دیدو بزاوت و هەڵوێستە لە ڕووداوەکە، کە ئاڕاستەی ئەوکەسانە دەکەن

کە ئامادەی روداوەکە بوون و ئەوانەی لە نزیکەوە بەشداربوون تێیدا.. کە قورئانی پیرۆز بە شێوازەکەی خۆی ئاراستەی پەروەردەکاریی ئەوان و نەوەکانی دواتر دەکات. بە روداوو ئاراستەو شیکارو روون کردنەوەو تەرکیز خستنە سەرئەو خاڵە سەرەکیانەی کاریگەریان بەردەوام دەمێنێت. کە عادەتەن دیدو روانگەو بزاوت و هەڵوێستە پەسەندەکان پەیوەست دەکاتەوە بە حەقیقەتە عەقائیدییەکان کە گەردوون و ژیان و مرۆڤ دەگرنەوە.. پاشان لە ئایەتەکانی کۆتادا دێتە سەر هەندێك سیفەتی خوای گەورە. خوای پەروەردگار کە ئەم قورئانە مەزنەی بۆ رێنیشاندانی موسوڵمانان ناردۆتە خوارێ.. کە هەریەکێك لەم سیفەتانە ئاسەوارو کاریگەریان لەسەر دیدو رێ و پێناسەی گەردوون و ژیان و مرۆڤ هەیە کە باوەڕهێنانیان لەسەر دا دەمەزرێت.

کۆتایی سوورەتەکە هەروەکو دەسپێکەکەی بە یادی خوای گەورەو تەسبیحاتی ئەو کۆتایی دێت، خوای کردگارو خاوەنی ئاسمانەکان و زەوی و هەرچی تێیاندایە.. لەگەڵ بانگهێشتی ئیمانداران بۆ تەقواکاریی و دینداریتی سەرڕاستانەو گوێڕایەڵیی و ملکەچیی بۆ خوای پەروەردگارو سەرنجدان و بیرکردنەوە لە دیاردەو بەڵگەو نیشانەکانی تواناو دەسەڵاتی خوای پەروەردگار.. خوای داناو زاناو بەتوانا.

لێکدانەوەی ئایەتەکان

ئایەتی یەکەم

(سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

خوای گەورە بەم ریزبەندییەی خوارەوە سەرەتای حەوت سوورەتی بە تەسبیحاتی خۆی دەستپێکردووە:

١- سوورەتی (الاسراء)ە: بە چاووگی تەسبیحات دەستپێکردووە: (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ).

٢- دەسپێك بە كرداری رابوردوو: كە سێ سوورەتن: (الحديد و الحشر و الصَّف)
(سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).
٣- بە كرداری رانەبوردوو (يُسبِّح): كە سوورەتی (الجمعه والتغابن)ن (يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ).
٤- بە كرداری فەرمان: كە سوورەتی (الأعلى) يە (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى).
- ئەمە جگە لەوەی كە لە شوێنی جیاوازی سوورەتی تریشدا هەربەم شێوازانە هاتوون وەكو: سَبَّح: ١٣ جار، سبحانَ: ١٨ جار، سبحانك: ٩ جار، سبحانه: ١٤ جار، سبِّحْهُ: ٣ جار، سَبحِّوا: ١ جار، سبِّحوه: ١ جار، يَسَبِّحُ: ٧ جار، يُسبِّحْنَ: ٢ جار، يسبِّحون: ٥ جار، يُسبِّحونَهُ: ١ جار، يُسَبِّحُ: ٧ جار، يُسبِّحْنَ: ٢ جار، يسبِّحون: ٥ جار، يُسبِّحونَهُ: ١ جار، هەريەكە لە: تُسبِّحُ، تسبِّحون، تسبِّحون، تَسبيحَهُ، تَسبيحَهم.. كۆی هەموان دەگاتە ٨٠ جار.

* تَسْبيح: بەرزو پاك و كامڵ راگرتنی خوای گەورەیە. كە چاوگی (سُبحانَ الله) كردنە. واتە: پاك و بێ خەوشی بۆ خوای گەوریە. كە كورد دەڵێ: تەسبیحات كردن مەبەستی خوێندنی هەموویانە. وەكووتنی (سُبْحانَ الله، وَالحَمْدُلله، وَلَا إِلَٰهَ إِلَّا الله ، وَاللهُ أَكْبَر) ووشەی (دەزبیح) هەر لەم (تەسبیح)ە وەیە كە عەرەبی پێی دەڵێ: (مِسْبَحه) واتە ئامێری (سبحان الله) كردن.

* لێرەو لە سوورەتی حەدیدو سەففدا بە شێوەی كرداری رابوردوو دەفەرموێ: سَبَّحَ. چونكە هەواڵدانە، واتە ئەوانەی وان لە ئاسمانەكان وزەوییدا، تەسبیحاتی خوای گەورەو سوپاسگوزارێتی دەكەن لەسەر ئەو نیعمەتانەی كە پێی بەخشیوون.
* لێرەو لە سوورەتی سەففدا دەفەرموێ (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ) چونكە باس لەفەزڵ و میهرێكی تایبەتی خۆی بۆ موسوڵمانە موجاهیدەكان دەكات كە لە سەرزەمیندا بۆ خوا ساغبوونەتەوە و بۆ بەرگریی لەدینەكەی گەیاندنی بە مرۆڤایەتی لێبڕاون.. بەڵام لە سوورەتی حەدیددا دەفەرموێ (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) چونكە باسی زیاتری خاوەێتی و كردگارێتی و گەورەیی خوای گەورەی تێدایە.

* تەسبیحات کردنی هەرچی لە ئاسمانەکان وزەوییدایە کە هەموو گەردوون و ژیان دەگرێتەوە، لە هەموو کات و شوێنێکدا. ئەمە حەقیقەتێکی گەردوونیە کە دیدوروانگەی خواناسانی لەسەردادەمەزرێت. کە لە کاتی خوا پەرستیەکانیاندا هەست دەکەن لەگەڵ هەرهەموو مەخلوقاتدا هاودەنگ و هەماهەنگن و یەك ئاراستەی روو لە خوای خاوەن وکردگارو پەرستراوی بێ وێنەیان هەیە. هەرچی لە وجوددایە ئەم ئەرکەی (عبودییەت) جێبەجێ دەکات. جگە لە خوا یاخیبووان کە لە نەفامی و هەراڵی و ئەقڵ پێنەشکانیانەوەیە، روویان لە خوای گەورە وەرگێڕاوەو گومڕا بوون. لێرەدا خوای گەورە ئەوە نیشان دەدات کە ئەوانەی ئەهلی زیکرو تەسبیحاتی خوای گەورەن و دینداری سەر ڕاستن خوای گەورە دەیانکاتە ئەداتی قەدەری خۆی و لە بەرژەوەندی خۆیاندا -بۆ دین وژین رووداوی کاریگەریان لە ژیاندا پێ دەسەلمێنێت و دەچەسپێت- بەسەرئەوانەشدا زاڵیان دەکات کە باوەڕیان بە خوای گەورە نییە. یان لە دیدورێی خواوویستی لایانداوە. یان سەرڕاستانە بە دینەکەیەوە پابەند نابن.
لە کۆتاییدا دەفەرموێ: (وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) خوای گەورە بەهێزو بەتوانایە. دەتوانێت دوژمنانی تێك بشکێنێت و ئەولیاکانی خۆی بە سەریاندا سەرخات. هەروەها دانایەو هەموو فەرمانەکانی شیاوو گونجاوی کات و شوێن و چۆنیەتی پڕاو پڕی رەفتارە داواکراوەکەو واقیعەکەیەتی.

سەرنجدانێکی تەفسیلتر لە تەسبیحات:

عەللامە راغیبی ئەسفەهانی دەربارەی (تسبیح) دەفەرموێ[٣]:
التَّسبيحُ: پاك و تەواو راگرتنی خوای گەورەیە ئەسڵی ووشەکە: خێرا رۆیشتنە لە ئاوو هەوادا. لێرەشدا خێرا کردنە لە خواپەرستییدا. واتە زوو ئەنجامدانی. هەروەها: خێراو بە پەلە خۆ قوتارکردنە لە خراپەکاریی و دوورکەوتنەوەیە لە گوناح. بۆیە دەوترێت: خوا دووری خستۆتەوە. (کوردیش دەڵێ: خوا بە دووری

---

[٣] مفردات الفاظ القرآن ل٣٩٢.

گرتوویــت). تەســبیح (کەلە کوردییــدا تەســبیحاتە) نیــیەت پــاکیی و زیکــرو خواپەرستییە. واتە نییەت و قەول و کردارە.. وەکو لە قورئاندا هاتووە:(فَلَوْلا أَنَّهُ كَانَ مِنْ الْمُسَبِّحِينَ * لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ) الصَّافات/١٤٣-١٤٤ واتە لەبەر ئەوە نەبووایە کە دەم بە وێردو خاوەن زیکرو تەسبیحات بوو (مەبەست سەیدنا یوونسە عَلَيْهِ السَّلَام) هەتا رۆژی زیندبوونەوە هەرلەسکی حووتەکەدا دەمایەوە. ئەم تەسبیحات کردنەی جەنابی عَلَيْهِ السَّلَام هەرسێ بواری نیازو گوفتارو کردار دەگرێتەوە.. پاشان (عەللامە راغیب) کۆمەڵێك ئایاتی تری تەسبیحات دەهێنێتەوە کە من لێرەدا نەمهێنانەوە، چونکە لە تەفسیری ئەم ئایەتەدا لە چەندین شوێندا هێناومنەتەوە.

شێخی (شەنقیتی) رحمەالله کە دەریاوانێکی ئوسول و شەرع و قورئانەوانیی بوو (لە ١٣٩٣ك /١٩٧٢ زکۆچی دوایی کرد) لە تەفسیرو شیکاری تەسبیحاتدا دەفەرموێ: تسبیح: لە رووی زمانەوانیەوە دوورخستنەوەیە لە خراپە. لە زاراوەشدا: بەدوور راگرتنی خوای گەورەیە لە هەرشتێك کە شیاوی تەواوێتی و مەزنێتی ئەو نیە.[٤]

- تەسبیحات کردنی مەخلووقات: کارێکی نائاسایی و نایاسایی دیدی مرۆڤە. بەڵام شیاوەو حەقیقەتە. چونکە خوای پەروەردگارە کە وای لە دارو بەردو بێگیانیش کردووە کە تەسبیحاتی بکەن. وەکو دەفەرموێ: (وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ)الأنبياء/٧٩ واتە: ئێمە چیاو باڵندەمان دەستەبەرکرد تا لەگەڵ داووددا زیکری خوا بکەن.. ئێمە بکەرەکان بووین.

ئەبوحەییــان دەفەرمــوێ: کە خــوای گەورە لە کۆتــایی ســوورەتی واقــیعەدا فەرمووی: (إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ * فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) الواقعة/٩٥-٩٦: ئەم وەحیەی خوای پەروەردگارحەقەو مایەی دڵنیاییەوگومانی تێدا نیە، دەی سا تەسبیحات بە ناوی خوای پەروەردگاری مەزنتەوە بکە.. یەکسەردوای ئەم ئایەت و سوورەتە، سوورەتی حەدید دێت، کە بە کرداری رابوردوو دەفەرموێ: (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) الحدید/١ واتە لەگەڵ دەرچوونی فەرمانی خوای گەورە

---

[٤] محمد الامين بن محمد المختار الجكني الشنقيطي/ دار الفكر لبنان ١٤١٥- ١٩٩٥ ب٨/ل٢-٣.

(فَسَبِّحْ..) یەکسەر (وجود) کەوتە جێبەجێکردنی فەرمانە کەو (سَبَّحَ لِلَّهِ..) لە هەموو گەردوون وژیاندا سەدای دایەوە.

دوای ئەم (سَبَّحَ) یەی حەدیدو حەشرو سەفف، ئینجا (یُسَبِّحُ..) ی سوورەتی جومعەو تەغابوون هات، کە کرداری رانەبوردووەو نیشانەی نەپسانی تەسبیحاتەکەو بەردەوامبوونێتی: (یُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ).

دواتریش بە شێوەی فەرمان: (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى) الاعلی/١ بۆ پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هات کە هەموو موسوڵمانێکیش دەگرێتەوە.. واتە هەموو بەرپرسن لە تەسبیحات کردنیاندا.. بۆیە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەموو شەوێك سوورەتی (الاعلی)ی لە کۆتا نوێژیدا (لە نوێژی وتردا) دەخوێندو پاشان دەنووست.

ئەمانە بەڵگەی بەردەوامبوونی تەسبیحاتی خوای گەورەن، کە هەموو مەخلووقات کردوویانەو دەیکەن و دەبێ بیکەن. چاووگی (سُبحانَ)ە پێش ئەم سێ حاڵەتەی کرداری رابوردوو و رانەبوردوو، بە شێوەی فەرمان هاتووە، کە دەیسەلمێنێت سەرچاوەی زیکرو تەسبیحات و خواپەرستیەکەشی، هەروەحیەو هەرلە خوای گەورەوەیەو دەبێت بەو چۆنیەتیەش بێت کە خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روونیان کردۆتەوە. وەکو ووتنی (سبحان الله) چونکە خوای گەورە لە سوورەتەکانی پێش (حەدید و حەشرو سەفف) و سوورەتەکانی (جومعە وتەغابن) و سوورەتی (الاعلی) بەشێوەی (سبحان)ە لە چەندین شوێنی قورئاندا فەرموویەتی وەکو:

- (وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَاْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) یوسف/١٠٨، (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً..) الاسراء/١، (فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ) الأنبياء/٢٢، (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ) المؤمنون/٩١، (وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) النمل/٨، (سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ) القصص/٦٨، (فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصبِحُونَ) الروم/١٧، (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الأَزْوَاجَ كُلَّهَا..) یس/٣٦، + ٨ ئایەتی تر.

- یان (سُبْحَانَكَ) ٩ جاروەکو: (قَالُواْ سُبْحَانَكَ لاَ عِلْمَ لَنَا إِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا) البقرة/٣٢.

.هەروەها (سُبْحَانَهُ) ١٤ جاروەکو: (لاَّ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ) التوبة/٣١.

٤١ جار (سُبْحَانَ) و (سُبْحَانَكَ) و (سُبْحَانَهُ) له قورئاندا هاتووه. چل جاريان پێش ئەوكردارانەی رابوردوو، رانەبوردوو، فەرمانە هاتوون كە لەوشەش سوورەتەی دواینیدا (حەدید وحەشرو سەفف) و (جومعەوتەغابن) و (الاعلى) داهاتوون. ئەوه جگه لەوەی سەرچاوەیەتی تەسبیحات روون دەكاتەوە، لەوانەیه بشبێتە بەڵگەی ئەورێزمانەوانانەی فەرموویانە (چاووگ) ئەسڵی ووشەی عەرەبیە، نەك (كرداری رابوردوو).[٥]

* ئەوە جێی سەرنجە كە لە قورئاندا، تەسبیحات كردنەكە بووە بە ئەرك وكاری (مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ). كە (مَا) بۆ بێگیانە، تەنها لە یەك شوێندا كراوە بە ئەرك و كاری (مَن) كە بۆ ژیری خاوەن هزرە! لە هەموو شوێنەكاندا دەفەرموێ: (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ) الحشر/١ یان (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) الحدید/١ یان (يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ) التغابن/١ بەڵام لە ئیسرائدا دەفەرموێ: (تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ) الاسراء/٤٤.. ئەمە ئەوە دەسەلمێنێت كە هەرچی لە ئاسمانەكان وزەویدان وئاسمان وزەوی خۆشیان -بە گیانلەبەرو بێگیانەوە، بەژیرو ناژیرەوە- هەموو تەسبیحات دەكەن. ئەگەرچی تەئكیدی خوای گەورەش لە سەرئەم تەسبیحات كردنەی مەخلووقات، لە ئایەتی سەربەخۆدا هاتووەوبواری نكووڵی كردنی نیە. وەك دەفەرموێ: (وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ) الاسراء/٤٤ واتە: هیچ شتێك نیيە تەسبیحاتی خوای گەورە نەكات و سوپاسگوزاریی نەبێت. بەڵام ئێوە لە تەسبیحاتكردنەكەیان ناگەن.. (شت) هەرهەموو مەخلووقات دەگرێتەوە كە خوای گەورە كردگاریانە: (اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ) الرعد/١٦.

خوای گەورە لە قورئاندا تەسبیحات كردنی خۆی وهەموو مەخلووقاتی باس فەرمووە.

١- تەسبیحات كردنی خوای گەورە بۆ خۆی، كەوەسف كردنێی بە پاك و بێ خەوشی (نوقسانی و عەیبە):

---

[٥] ئەمە موناقەشەیەكی كۆنی رێزمانەوانانی مەدرەسەی بەسرە بەپێشرەوێتی (عبدالملكی ئەسمەعی) و مەدرەسەی كوفە بەپێشرەوێتی (كیسائی) یە.

.(سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً..) الاسراء/١.(فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصبِحُونَ) الروم/١٧.

٢- تەسبیحات کردنی فریشتە:

* (وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ..) البقرة/٣٠ فریشتەکان عەرزی خوای گەورەیان کرد کە خوایە ئێمە هەموو زیکری تۆ دەکەین، تەسبیحات دەکەین، سوپاست دەکەین و پاك و بێ خەوشی هەربۆ تۆ دەسەلمێنێن و دەچەسپێنین.

* (وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ) الزمر/٧٥ فریشتەکان دەبینیت (لە رۆژی دواییدا کە هەموو بە دەوری عەرشی خوای پەروەردگاردا ریزن و تەسبیحات دەکەن و سوپاس و ستاشی پەروەدگار دەکەن.

٣- تەسبیحاتی هەورەتریشقە: (وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ)الرعد/١٣ هەورەتریشقەش تەسبیحاتی خوای گەورە بە سوپاس بۆکردنی دەکات. سوپاسکردن تەسبیحاتە. چونکە (حَمْد) هەر(مەدح)ە مەدحیش وەسفی پاك و بێ خەوشیە، سوبحانەاللهیە.. سەرنجبدە ئەم هەموو پەیوەندییانەی نێوان زمانەوانی وزاراوەی و کرداری (تسبیح) کردنەکان.

٤- تەسبیحاتی ئاسمانەکان وزەوی: (تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالأَرْضُ) الاسراء/٤٤.

٥- تەسبیحاتی هەموو ئەوانەی لە ئاسمانەکان وزەویدان: (يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ) التغابن/١.

٦- تەسبیحاتی چیاکان: (إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالإِشْرَاقِ) ص/١٨: ئێمە چیاکانمان مەیسەرکرد بوو کە لەگەڵ داووددا عَلَيْهِ السَّلَام ئێواران و بەیانیان تەسبیحات بکەن.

٧- تەسبیحاتی باڵندە (وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ) الأنبياء/٧٩.

٨- تەسبیحاتی مرۆڤ (فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ) الحجر/٩٨، (فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَن سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِياً) مریم/١١ سەیدنا زەکەریا عَلَيْهِ السَّلَام لە میحرابی خواپەرستیەکەی هاتە دەرەوەو تەشریفی بردە لای قەومەکەی، ئاماژەی بۆکردن کە بەیانیان و ئێواران تەسبیحات بکەن: (فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) الواقعة/٧٤.

ئەمانە هەمووی بەڵگەن لەسەرئەوە کە هەموو مەخلووقات تەسبیحاتی خوای گەورە دەکەن. بەپەرستن و سوپاس کردن و مەدح کردن و ئیعتیراف کردن بەپاکی و بێ خەوشیی خوای گەورەو تەواوێتی سیفاتی.. ئەم تەسبیحاتە نیەتی پاك و بۆ خوا ساغبوونەوەیە. هەم گوفتارە، کە زیکرە. هەم کردارە، کە سوجدە بردنە بۆ خوای گەورە: (أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاء) الحج/١٨ دەبینیت بۆ مرۆڤ و فریشتە پەری (جِنّ) فەرمووی (مَن): (مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الأَرْضِ) تا بیسەلمێنێت کە تەسبیحات کردن هەرلەسەرئەوانە نیە کە ژیرن، بەڵکو لەسەر هەموو مەخلووقاتە.

ئیبنوعەبباس خوالێیان رازی بێت دەفەرمووێ ئەم تەسبیحات کردنەی مەخلووقات هەروا بە گشتی ماوەو ووشەی (تەسبیح) کردن: حەقیقەتی تەسبیحاتکردن دەگرێتەوە، کە سوپاسگوزاریی و پاك وبێ خەوشییە کە بڕیاری لەسەردەدرێت بۆ خوای گەورە.

پێم وایە ئەمە حەقیقەتەو هەموو مەخلووقات لە زیکرو تەسبیحاتی خوای گەورەدان. مادام لە کات و شوێنی حاڵەتی خۆیاندا مابن. والله اعلم. بەڵگەش لەسەرئەمە ئەم ئایەتانەن:

١- خوای گەورە ئاشکراو راشکاو دەفەرموێ: کە هەموو (شت)ێك بە سوپاسکردن و ستایشکردن، تەسبیحاتی خوای گەورە دەکات و بەرز و پاك و بێ خەوش ناوی دەهێنێت. بەڵام ئێمە لە تەسبیحاتکردنەکەیان تێناگەین و نازانین چۆن ئەو زیکرە دەکەن: (وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا) الاسراء/٤٤.

٢- ناشێت بۆ لێکدانەوەو زانینی چۆنیەتی ئەم تەسبیحاتەی (شت) لە رووی ژیریی و هزرەوە بۆی بچین، چونکە رێگای پەی پێبردن و درك پێکردنمان لێ گیراوەو ئەستەمە هزر پەی پێببات. خوای گەورە دەفەرموێ کە ئێوە لەو تەسبیحاتە ناگەن: (وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ) الاسراء/٤٤.

٣- كە خوای گەورە دەفەرموێ ئێمە چیاكان و باڵندەكانمان مەیسەركرد تا لەگەڵ داووددا عَلَيْهِ السَّلَام تەسبیحات بكەن، دیارە تەسبیحاتكردنی حەقیقیەو خوای گەورە ئەو تایبەتمەندێتیەی بە سەیدنا داوود عَلَيْهِ السَّلَام داوە.. ئەگەر تەسبیحات كردنەكە حەقیقەت نەبوایەو وەكو هەندێك موعتەزیلەو هاوڕایانیان دەڵێن هێمای زیكركردنە، هیچ تایبەتمەندییەكی بۆ سەیدنا داوود عَلَيْهِ السَّلَام تێدا نەدەبوو.. بۆ من و تۆش هەروا دەبوو. من و تۆش دەمانووت ئەم چیاو دەشت دۆڵانە، ئەم پەلەوەرو باڵندەو زیندەوەرانە لەگەڵ ئێمەدا تەسبیحات دەكەن.. خوای گەورە ئەوەی كردووە بە موعجیزەیەكی تایبەت بە سەیدنا داوود عَلَيْهِ السَّلَام (إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالإِشْرَاقِ) ص/١٨.

٤- خوای گەورە لە باسی ئەرك و بەرپرسێتی تری مەخلووقاتدا -وەكو زەوی و چیا- وا باسیان دەفەرموێ كەپەی بە ئەرك دەبەن و هەستی بەرپرسێتیان تێدایەو لە كەم تەرخەمیی كارو ئەنجامی، دەترسن. چونكە كە هەڵگرتنی بەرپرسێتی بانگەوازی تەوحیدو خواوویستیەكەی خستە پێش ئاسمانەكان و زەوی و چیاكان، هەموو عەرزیان كرد كە پێمان هەڵناگیرێت و ناتوانین بكەوینە ژێر باری بەرپرسێتی ئەو راسپاردەی بانگەوازی ئیمان و تەوحیدو بریكاریەتەوە كە دەبێت لەسەرزەمین بسەلمێنرێت و بچەسپێنرێت. ئەوجا مرۆڤ دەستی دایەو خستیە ئەستۆی خۆی.. وەك دەفەرموێ: (إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولا) الاحزاب/٧٢.. خۆ ئەم بەرچاوخستن و موناقەشەكردن و خۆنەدانەبەربەرپرسێتی بانگەوازە خواییەكە، تەنها دەستەبەركردن یان رەفزكردنی سلبیانە نیە، ئەمە پەیبردنی تەواوی ئەركەكەیەو زانینی ئەو سزاو پاداشتەشە كە لەسەرهەڵگرتن و ئەدا كردن یان نەكردنی دادەمەزرێت.

٥- خوای گەورە لەسەرەتاوە لەگەڵ ئاسماندا دووا، كە هێشتا دوكەڵ بوو. هەروەها لەگەڵ زەویدا، كە داوای لێ كرد هەڵوێست لە بەگوێكردن یان گوێ پێ نەدانی فەرمانی خوای گەورە وەربگرن، ئەوانیش ووتیان: ملكەچین و ئامادەین: (ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاء وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلأَرْضِ اِئْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ) فُصِّلت/١١.

٦- خــوای گەورە باســی ملکەچــی و گــوێڕایەڵی و تەقواکــاریی چیــاو دارو بەرد بە شــێوەیەك دەکات کە نەك هەرهەستیارانەیە، بەڵکــو زۆرلە خــوا ترسانەشــە! بە شێوەیەکی گشتی زیاترلە مرۆڤ.. خوای گەورە باسی بەرد دەکات کە تێیاندا هەیە کە لەترسی خوای گەورەو لە تەقواکاریی خۆیدا رادەچڵەکێت و دەلەرزێت: (وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الأَنْهَارُوَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاء وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ) البقرة/٧٤.

٧- لە فەرمــوودەی پێغەمــبەری خواشــدا هــاتووە کە دەفەرمــوێ: (لا يَسْمَعُ صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ جِنٌّ وَلا إِنْسٌ وَلا حَجَرٌوَلا شَيْءٌ إِلا شَهِدَ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ)[٦] واتە: هەریەك لە جنــۆکەو پەریــی و بەردو دارو کە گوێیــان لە بــانگی بانگــدەرەکە دەبێــت، لە رۆژی دواییدا شاهیدیی بۆبانگدەرەکە دەدەن.. ئاشکرایە کە شاهیدیدان ئامادە بوون و دیــتن و بیســتن و حــاڵی بــوون و تۆمــارکردن و ئەقــڵ پێشــکان دەخوازێــت، تــا شاهیدیدانەکەی حەق بێت.. ئەگەرئەم بەردو دارانە لەحەقیقەتدا بانگ نەبیستن چــۆن ئەو شــاهیدییەی قیــامەت دەدەن و چــۆن لێیــان وەردەگیرێــت؟! کەوابــوو حەتمەن هەموو دەبیستن و هەست دەکەن.

٨- ئــێمە لەم ســەردەمەماندا بە هــۆی زانــایەکی گەورە و پســپۆڕی زینــدەوەر ناســییەوە، کە (رۆیــاڵ دیکنسۆن)ـە زانیومــانە کە مــێروولە لە نــاو خۆیانــدا وەکــو ئــێمەی مــرۆڤ زمــانی جیاوازیــان هەیە!(رۆیــاڵ دیکنســۆن) مــاوەی بیســت ســاڵ دیراســەی مێروولەی کــردو تــوانی دەنگیــان تۆمــاربکات و بگاتە ئەو ئەنجــامەی کە مــێروولە زمــانی تــایبەتی خۆیــان هەیە و مێشــکی هەرمێــروولەیەك وەکــو مێشــکی مرۆڤێکە و تەنانەت وەکو مێشکی مرۆڤیش دوو بەشی بەرامبەرە![٧] سەیرئەوەیە کە مێروولەی ناوچەی ئەمازۆن ملیۆنەها ساڵە چاندن (زەراعەت) دەزانن و دەچێنن. لەوەش سەیرترئەوەیە کە هەرشارە مێروولەیەکیان وەزارەتی رێگاو بانیان هەیە کە بەردەوام رێگــای شــارە مــێروولەکەی خۆیــان رێکــدەخەنەوە! ئــێمە ئێســتا گەیشــتووینەتە ئەم حەقیقەتــانە. بەڵام خــۆ ئــێمەی موســوڵمان پــێش ئەمەش

---

[٦] بوخاریی ٧٥٤٨،

[٧] احمــد امــام احمــد برکــة: الفیزیــاء والاعجــاز العلمــي فــي القــران الکــریم/دار غریب/القاهرة/چاپی یەکەم ٢٠١٣/ ل١٢٩.

باوەڕمـــان وا بـــوو کە مـــێرووله قســـە دەکەن. چـــونکە لە بەســـەرهاتی ســـەیدنا سـولەیماندا عَلَيْـهِ السَّلَام خـوای گەورە ئەوەمـان بۆ باس دەفەرموێ کە جەنابی لە زمانیـان حـاڵی دەبـوو: (وَحُشِـرَ لِسُـلَيْمَانَ جُنُـودُهُ مِـنَ الْجِـنِّ وَالإِنـسِ وَالطَّـيْرِ فَهُـمْ يُوزَعُونَ * حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِي النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لا يَشْعُرُونَ) النمل/١٧-١٨.

٩- بەهەمـان شـێوە هەرسـەیدنا سـولەیمان عَلَيْـهِ السَّـلَام و هەواڵ پێگەیانـدنی پەپوسـڵێمانکە (الهدهـد) و قسـە کردنـی لە خزمەتییـدا، دەیسـەلمێنێت کە پەپوسڵێمانکە زانیاری زۆرتری لەسەرئەهلی یەمەن و شاژنە بەلقیس هەبوو زیاتر لە سەیدنا سولەیمان! سەرنجدەرە ئەم راپۆرتە ووردەکارییەی پەپوسڵێمانکە کە بە سەیدنا سولەیمان دەڵێ: (أَحَطتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِن سَبَإٍ بِنَبَإٍ يَقِينٍ * إِنِّي وَجَدتُّ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ * وَجَدتُّهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِن دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لا يَهْتَدُونَ) النمـل/٢٢-٢٤ واتە: گەیشـتوومەتە زانیـارییەك کە جەنابـت نەیگەیشتویتێ؟ لە ناوچەی سەبەء (کەپایتەختی ئەوکاتەی یەمەن بوو) هەواڵێکی راست و دروستی واقیعیم بۆ هێناویت.. دیتم ئافرەتێك خاوەنیانەو حوکمڕانییان دەکات. هەموو شتێکی بۆ مەیسەربووەو تەختێکی شاهانەی زۆرگەورەو مەزنی هەیە. دیتم خۆی و قەومەکەی سوجدە بۆ خۆر دەبەن و -لە جیاتی خوای گەورە- ئەو دەپەرستن! شەیتان کارو رەفتارەکانی لا شیرین کردوون و لە رێبازی خواوویستی ترازاندونی. واپێناچێت رێی هیدایەتی خوایی بگرنە بەر.

ئەم دەقە کـورتە زۆرخـاڵی -لە زۆربـواردا- لە خـۆ گرتـووە، لە حەقیقەتەکـانی عەقیدەوە بۆ خواپەرستی، بۆ ئیدارەو موخابەرات و راستگۆیی هەواڵـدان.. بەڵام ئەوەی لـــێرەدا پەیوەنـــدیی بەم باســـەی ئـــێمەوەیە، ئەوەیە کە ئەم گەردوونە بەرفـراوانەو ئەم ژیـانە سەرسـوڕهێنەرەی پـڕن لە مەخلووقـات، هەرهەموویـان زیکـری خـوا دەکەن. ئیعتـیراف بە کردگـارێتی و خـوایەتی و حـاکمێتی ئەو دەکەن و عەبدایەتی بۆ ئەنجام دەدەن: بە پەرستن، بە ملکەچی فەرمان و بە رووتێکردنی.. هەریەکە لەم مەخلووقاتـانە جیهـانێکی - وەکـو جیهـانی ئێمەی مـرۆڤ- قەرەباڵغە..

بــڕوانه ئەم پەپوســڵێمانکەیه لەم دەقەدا چــۆن دەخــاڵ (١٠) دەســـەلمێنێت کە بەڵگەی پەی پێبردنی ژیرانەو ئەقڵ پێشکان و درك کردنی بەرپرسێتی دنیاو قیامەتە:

أ- دەڵێ: گەیشـتومەتە زانیـنی واقیعێك کە جەنابت زانیاریت لەسـەری نیە. چـونکە دەزانێت کە ئەگەرسـەیدنا سـولەیمان بیزانیایە ئاوا قەومێك خـۆر دەپەرسـتن و لە ناوچەکەشیەوە نزیکن و دەتوانێت بیانگاتێ، حەتمەن تەوحیدی -ئەگەربە نـامەش بووایە- پێدەگەیاندن. وەکو دواتر بە نامەبانگهێشتی خواوویستییەکەی کردن.

ب- شـارەزابوونی جوگرافیـایی و ناسـینی جێگاکـان: چـونکە باسـی سـەبەء بەتـایبەت دەکات، کە هەواڵەکەی لە یەمەنەوە بە تەئکید هێناوە.

ج- زانی کە ئافرەتێك حاکمیانەو وەکو خاوەنیان رەفتاردەکات: ئەمەش ناپەسـەندە و ناشـێت. نە حـوکمی باڵای ئافرەت جائیزە ببێتە حـوکمڕانی یەکەمی وولات، نەهـیچ حـاکمێکیش (پیـاو یـان ئـافرەت) بۆی هەیە وا رەفتـاربکات وەکـو ئەوەی کە خـاوەنی رەعیەتەکەی بێت! چونکە حاکم کرێکاری ئوممەتەکەیەتی.

د- زانی کە ئەو مەملەکەتە شانشینیە ئاوەدانەو لە نازو نیعمەتدان.

هـ- زانـی کە لە نـاوکۆشـکی شـانشـینێتی ئەوخـاتوونەدا عەرشـێکی گەورە هەیە کە تەخت و تاراجی شاهانەی ئەوە.

و- زانـی کە دەســەڵاتداران و هاووڵاتیــان ســوجدە بــۆ خــۆر دەبەن و موشــریکن، دیدڵێڵ وڕێ وێڵن و خواناس نین.

ز- زانی کە سـوجدە بردن بۆ خۆر شیرکەورەفتـارێکی نـاقۆڵاو بەدە، کە پێویسـتە لێی بێدەنگ نەبن.

ح- زانی کە شـەیتان لە چەندەها لاوە زەفەری بەم قەومە بردووە: لە شیرك وکوفرو چەوتی حوکم وگومڕابووندان.

ط- ئەوەندە لە تەوحید شـارەزایە کە بزانێت نەك هەرسوجدە بردنەکەیان بۆ خۆر شــیرکە، بەڵکــو دیــدوڕێ و بــزاوت و هەڵوێســتی حــوکمڕانی و ئاڕاســتەی ژیــانی کـۆمەڵگەکەش گـومڕاییەوپێویسـتە هەوڵیـان لەگەڵـدا بـدرێت، تـا بێـنە سـەردیـن ودیدی خواوویستی.

ی- ئەمانە ئەگەرهەروا برۆن هیدایەتیان پێنەگات هەروا لەسەر دیدو رێی کوفرو بزاوت و هەڵوێستی شیرك و ناڕەوایی حوکمڕانی دەمێننەوە.[٨]
لەگەڵ ئەم ووردەکارییەی راپۆرتەکەشدا، سەیدنا سولەیمان فەرمووی: باشە، دەکۆڵینەوە بزانین راست دەکەیت یان تۆش لە ریزی درۆزنەکاندا دەبیت.. ئەمەش بەرپرسێتی ئەوکەسانەیە کە راپۆرتیان پێدەگات، نەك خەڵکانێك بگرن یان ئەشکەنجە بدەن یان ئیعدام بکەن بە راپۆرتە درۆزنەی کاسەلێسانی دەوروبەریان! سەیدنا سولەیمان عَلَيْهِ السَّلَام فەرمووی: (سَنَنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) النمل/٢٧.
پاشان هەرپەپوسلێمانکە شارەزاو خواناس و هەست بەرزەکەی کردەوە بە سەفیری خۆی بۆیەمەن و نامەی بانگەوازی خواناسی پێدا نارد.. لەوەشدا سەرکەوتوو بوو. چونکە زانی ئەرکی سەفیر چییە؟! ئەنجامی کارەکەشی ئەوە بوو کە بەلقیسی شاژن هاتە خزمەت سولەیمان و موسوڵمان بوو: (وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) النمل/٤٤.
١٠- لە سیرەو سوننەتی پێغەمبەری خواشدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نموونەی ئەم رەفتارە ژیرییە خواناسانەی بێگیان زۆرەو ریوایاتیان سەحیحە، کە سەدان یاوەر واقیعەکانیان دەبینی. وەکو تەسبیحاتکردنی چەوو زیخ لە دەستی پیرۆزییدا. وەکو سوێگرتنی قەدە براوەکەی ئەودارخورمایەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - پێش دروست کردنی مینبەر- لەسەری دەوەستاووتاری هەینی دەفەرموو.. یان وەك ئەوەی کە جەنابی دەیفەرموو وەکو:
أ- بوخاری لە ئەنەسەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: (أَنّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَعِدَ أُحُدًا وَأَبُو بَكْرٍ،وَعُمَرُ، وَعُثْمَانُ فَرَجَفَ بِهِمْ، فَقَالَ : اثْبُتْ أُحُدُ فَإِنَّمَا عَلَيْكَ نَبِيٌّ وَصِدِّيقٌ وَشَهِيدَانِ)[٩] واتە: پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تەشریفی بردە چیای ئوحدو سەرکەوتە سەرێ، ئەبوبەکرو عومەرو عوسمانیشی خوا لێیان رازی بێت لە خزمەتدا بوون.. کە لە سەرێ وەستان ئوحود لەرزیی.

[٨] لەسەرنجدانە ووردکارییەکانی عەللامە شەنقیتیە رحمە الله (اضواء البیان ٨/٨).
[٩] بوخاري ٣٤٧٢

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێی فەرموو: ئەرێ ئوحود، خۆراگرەو مەجوڵێ، پێغەمبەرێك وراستگۆیەك ودوو شەهیدت لەسەرە.

ب- ئیمامی مالیك لە (الموطأ)دا دەگێڕێتەوە كە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تەشریفی لە سەفەرێك دەهاتەوە، كە گەیشتە ئاستی چیای ئوحود رووی تێكردو فەرمووی (هذا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ)[10] ئەمە چیایەكە خۆشی دەوێین و خۆشمان دەوێت.. ئەمە هەستی درك پێكردن ودەربڕینی سۆز خۆشەویستی ژیرانەیە.. دەنا چۆن چیایەكی زرپ ورەق لە خۆشیاندا، لە پێشوازییدا، بۆ دەربڕینی خۆشحاڵی دەلەرزێت؟ چۆن پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ راستەوخۆ لەگەڵیدا دەدوێت؟! چونكە ئەم چیایە خاوەن هەست وسۆزو خۆشەویستیە. هەر وەكو كە ئێمە خاوەن هەست وسۆزو خۆشەویستین. ئەو ئێمەی خۆشدەوێت و ئێمەش ئەومان خۆشدەوێت.. ئەمەش تا قیامەت بەردەوام دەبێت!.

ج- پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو (إِنِّي لَأَعْرِفُ حَجَرًا بِمَكَّةَ كَانَ يُسَلِّمُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ أُبْعَثَ إِنِّي لَأَعْرِفُهُ الْآنَ)[11] واتە: بەردێك لەمەككە دەناسم، هەر كاتێك -پێش پێغەمبەرێتیم- بەلایدا تێپەڕدەبووم، سەلامی لێدەكردم. ئێستاش دەیناسمەوە.

د- حوشترێك لەدەست خاوەنەكەی بەلەسە بوو، بە كەس نەدەگیرایەوە، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تەشریفی بەرەو رووی چوو، وەستاو هیچ نەجولا، تا پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گرتی ودەستی پاكی پێدا هێنا، حوشترەكە هێدیی بۆوە.. سەیدنا ئەبوبەكر خوا لێی رازی بێت فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەڵێی دەزانێت كە جەنابت پێغەمبەری خواییت؟ پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی: هەرچی لە نێوان ئەم دوو چیایەی شاردایە دەزانێت كەمن پێغەمبەری خوام.

---

[10] بوخاري ٣٨٥٥

[11] موسلیم ٢٢٧٧

پەردە نەبینراوەکەی نێوان!

هەستکردن و پەیبردن بەم حەقیقەتە عەقائیدییە، کە حەقیقەتێکی وجودو گەردوون و ژیانە، دوای جێگیربوونی ئیمان دێت.. چونکە ئیمان دیدو روانگەو تێڕوانینێکی دوورمەدای کات و شوێن و ماهییەت دەداتە ئیمانداران.. موسوڵمانی عەقیدە جێگیرو خواناس ئاسان و ئاسایی رەفتار لەگەڵ هەموو موفرەداتەکانی گەردووندا دەکات. چونکە ئەو حەقیقەتە عەقائیدییانەی لا بووەتە بەڵگەنەویست.. یەقینی هەیە کە هەموو (شت)ێك زیکری خوای کردگارو خاوەن و پەرستراوی دەکات.. ئەمە لای موسوڵمان حەقیقەتی عەقائیدیی و رێسای جێگیری وجودە: (وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ) الاسراء/٤٤.

ئەمما ئەوکەسانەی بێ باوەڕن، لە نەفامی خۆیانەوە گاڵتەیان بە ئەقڵی ئێمە دێت! کە باوەڕمان بە شتی واهەیە.. ئەم دوو هەڵوێستە وەکو دوو هێڵی تەریبن هەر دەڕۆن و پێك ناگەن.. ئێمە یەقینمان زیاد دەکات و ئەوانیش گومڕایی و سەرگەردانی.. ئێمە واقیعەکان بەپێناسەی حەقی وەحی دەبینین، بۆیە پەردە لە نێوانماندا نییەو بە چاوی دڵ ئەو نهێنیانە درك پێدەکەین کە لە پشت دیتنی چاومانەوەیە.. نەك هەرپەردەکانی کات و شوێن و ماهییەت.. بەڵکو ئەو پەردە پەنهانەش کە خوای گەورە باسی دەفەرموێ: (وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لاَ يُؤْمِنُونَ بِالآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا) الاسراء/٤٥ واتە: کاتێك قورئان دەخوێنیت، ئێمە پەردەیەکی پەنهانی شاراوە لە نێوان جەنابت و ئەوکەسانەدا دادەنێین کە باوەڕیان بە رۆژی دوایی نیە.

ئیبنوحەجەررحمەالله دەفەرموێ رەوانبێژیی و موعجیزەیتی ئەم پەردەیەی نێوان لەوەدایە کە دیتراو نییە، شاراوەیە.. پەردەیەو ناشبینرێت، بەربەستە و هەست پێناکرێت!.

بێگومان ئەمە بۆ ئێمە حەقیقەتی عەقائیدیی و رێسای نەگۆڕی گەردوونیە، یەقینمان پێی زیاد دەکات. چونکە فەرمایشتی خوای گەورەیە.. فەرمایشتی خوای گەورەش حەقیقەتی رەهایە، بێ سنوورو بێ رادەو بڕو بێ قەبارەیە.. راستیی

موتڵەقە.. بەڵام ئەو گومڕایانە کە پەردەکەش نادیارە لێیان، ئەوەندەی تر گومڕا دەبن و وا دەزانن خۆیان ڕاست دەکەن.. ئێمە دەڵێین پەردە هەیەو پەنهانە، ئەوان دەڵێن: کوا پەردەکە؟! ئەگەرپەردەکە دیارو ئاشکرا بووایە دەکرا هەوڵیان بدایە لایدەن، یان لە دیوێکی ترەوە بۆی بچن، یان جۆرە رەفتارێکی تری لەگەڵدا بکەن.. بەڵام کە پەردەکە نادیارە زیاتر گومڕا دەبن! بیانووشیان بەدەستەوە نابێت، چونکە ناتوانن بڵێن پەردەی شارەوەمان لە نێواندایە.. ئەگەروایان ووت فەزح دەبن، چونکە باوەڕهێنانە بە نادیار.. باوەڕهێنانە بەوەش کە پەردەکەی بە نادیاریی داناوە!! ئەوانیش ئەمەیان ناوێت!.

بڕوانە چۆن خوای گەورە ڕێی هیدایەت لەوکەسانە دەگرێت کە بەرەو دینەکەی نەهاتوون و نایانەوێت باوەڕی پێ بکەن و دیندار ببن.. لە قیامەتیشدا لە هەمان دیدڵێڵیی و ڕێ وێڵییدا دەیانهێڵێتەوە!! لەوێش کە موسوڵمانان خوای گەورە دەبینن، ئەوان هەرنایبینن و پەردە لە نێوان خوای گەورەو ئەوانی کافری دنیای دەبێت.

- خوای گەورە بۆ ڕوانینی ئیمانداران بۆ خوای گەورە دەفەرموێ: (وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ * إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ) القيامة/٢٢-٢٣ لەو ڕۆژەدا –لەقیامەت- ئەوانەی رووگەشن ڕوویان بە نازو نیعمەتی خوا تەڕو بەل و پاراوە و ئاسەواری نیعمەتیان پێوە دیارە، بۆ خوای پەروەردگاریان دەڕوانن.. خوای گەورە بمانخاتە ریزیان ئامین.

- بۆ کافرەکانیش دەفەرموێ (وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ * الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ * وَمَا يُكَذِّبُ بِهِ إِلاَّ كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ * إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الأَوَّلِينَ * كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ * كَلاَّ إِنَّهُمْ عَن رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوبُونَ * ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ * ثُمَّ يُقَالُ هَذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ) المطففين/١٠-١٧ واتە: سزای وەیل (کە دۆڵێکە لە دۆزەخدا) لەو ڕۆژەدا بۆ ئەوکەسانە دەبێت کە وەحی خوای گەورە و پەیام و نێرراوەکانیان بە درۆ دەخستەوە، ئەوانەی کە دەڵێن زیندووبوونەوە نییەو ڕۆژی دوایی درۆیە.. ئەوکەسانەی وا دەڵێن ستەمکارن و لە سنووری حەق دەرچوون و لە تاوان و سەرپێچییدا نقووم بوون.. ئەوانە کە ئایەتی قورئانیان لا دەخوێندرێتەوە دەڵێن: ئەفسانەی کۆنەو باوی نەماوە! نا، نەخێر، ئەوانە بۆیە وا دەڵێن و باوەڕناهێنن چونکە چڵك و چەپەڵی گوناح دڵی داگرتوون،

تاوان و خراپەکاریی بۆتە ژەنگ و ژارو دڵی داپۆشیوون. نا، نەخێر. ئەوانە حەتمەن لە رۆژی دواییــدا هەرخــوای گەورە نــابینن و پەردە لە نێــوان ئەوو ئەوانــدا دەبێــت.. پاشان دەخرێنە ئاگری دۆزەخەوەو هەتا هەتایی تێیدا دەمێننەوە.

- ئیبنوکەثیررحمەالله بە سەنەدەوە دەگێڕێتەوە کە کاتێك سـوورەتی (المسـد) (تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ) هـاتە خـوارەوە کە لەسـەرئەبولەهەب و ژنەکەیەتی.. ژنەکەی ئەبولەهەب کە گاڵۆکێکی بە دەستەوەبوو، بە رق و قینەوە رووی کردە کەعبە، هەر هاوارو فیزاحی دەکرد. سەیدنا ئەبوبەکرخوا لێی رازی بێت لە خزمەت پێغەمبەری خـوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە کەعبە دانیشـتبوون، عەرزی کـرد دەترسـم تووشی ئازارێکـت بکـات. فەرمـووی خـوای گەورە دەمپارێزێـت لـێی. ئیتـرچەنـد ئـایەتێکی قورئـانی خوێنـد.. ژنە بەورق و قینـەیەوە هـات و رووی لە سـەیدنا ئەبـو بەکـرکـردو لەسـەرسـەری وەسـتاو ووتـی: کـوا هـاوڕێکەت کە قسـەی پێ ووتـووم؟ سـەیدنا ئەبـوبەکرخـوا لـێی رازی بێـت پـێی فەرمـوو: بە خـوای خـاوەنی ئەم کەعـبەیە، نە شـاعیرەو نە هەجـووش دەکات، ژنە ووتی: راسـت دەکەیت و رۆیشـت. پێغەمـبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەبینی.

باشــە لـێرەدا پەردەی پەنهـان هەبـوو یـان نـا؟ حەتـمەن هەبـووە بـۆیە سـەیدنا ئەبوبەکری دیووە پێغەمبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەبینیوە.. بڵێن پەردە لەو نێـوانەدا نەبـووە راسـترە؟ یـان بڵـێن هەبـووەو شـاراوە بـووە؟! هەبـوونی (حِجَابًا مَّسْتُورًا)ە و (وَلَكِن لاَّ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ) چییە؟ هەردووکیان بوارێکی کە ژیری رێی نابـاتە سـەرو ناکرێـت بخـرێنە ژێـرهەسـتەوەرەکانەوە.. دەشـێت سـەدان شـتی تـر هەبێت کە لەم جۆرەیەو ژیری پەی پێنابات.[12]

---

[12] هەرئەم حاڵەتە خۆی ئێستا لەم سەردەمی ئەلیکترۆنەدا ئاسانترپەی پێدەبرێت: کۆدی تەلەفـۆنی ووڵاتـان پەردەیەکە لەوانە! مۆبـایلی ووڵاتێکـت پێیە کە لە سـنووری ووڵاتەکە دەرچوویـت پەردەیەکی شـاراوە وا لە نێـوان سـنوری دوو ووڵاتەکەدا. بـۆ نمـوونە (ئەوە تاقیکراوەشـە) لە نێوان سویدو نەرویجدا لەرێی نێوان ئوسلۆ/ یوتۆبۆری پردێك لەسـەر سـنور هەیە. لە ناوەڕاسـتی پـردەکەدا بووەسـتەو مۆبـایلەکەت لە دەسـتی چەپتـدا بێـت، دەبیـنی کـۆدی ووڵاتێکیـان نیشـان دەدات. بـیخە دەسـتی راسـتت کـۆدی ووڵاتەکەی تـر نیشان دەدات. چونکە پەردەی نادیارهەیە کە سنورێکی ئەلکترۆنی نادیارە.

کەوا بوو ناشێت وا بزانرێت پەردەی شاراوە وجودی نیەو نابێت.
تەسبیحاتی مەخلووقاتیش هەروایە.. هەربەوەندەی ئێمە لێی تێناگەین و نازانین چۆنە، مانای وا نیە وجودی نەبێت.. بۆیە ئەوانەی ئەهلی ئیمانن و باوەڕیان بە کردگارێتی و زانایی و بەتوانایی خوای گەورە هەیەو عەقیدەیان جێگیرە، باوەڕیان وایە کە مەخلووقاتیش سوپاس و ستایشی خوا دەکەن و بەوەش ئیعتیراف بەپاك و تەواویی و بێ لەکەیی خوای گەورە دەکەن.

ئایەتی دووەم

(هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِن دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الأَبْصَارِ)

واتە: ئەوە خوای گەورەیە کە کافرەکانی ئەهلی کیتابی لەجێ و رێی خۆیان دەرهێنا. سەرەتای ئەم دەرکردنەیان ئەوەبوو کە لەقەڵاو قوللەکانی خۆیان (لە گوندی زەهرەوە) هێنایە دەرەوە، ئەمە یەکەم قۆناغیان بووزدواییشیان لەسەردەمی سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابدا بوو خوا لێی رازی بێت کە ئیترهەموویان لە عەرەبستان دوور خرانەوەو گێڕانەوە بۆ شام. هەندێکیش دەفەرموون دەرکران بۆ سەرزەمینی حەشر کە شامە. واتە ئەو شوێنەی لە رۆژی دواییدا دەبێتە ساحەی کۆبوونەوەی مرۆڤەکان. ئیبنولعەرەبی رحمەالله دەفەرموێ حەشر سێ قۆناغ و شوێنە: یەکەمیان: دەرکردنیانە لە مەدینە، دووەم دەرکردنیانە بۆ شام، سێیەم کۆکردنەوەی هەموو خەڵکیە لە حەشردا.
* دەفەرموێ ئەهلی کیتاب. ئەهلی تەفسیر هەموو لەسەر ئەوە رێکن کە مەبەست لەمانە جولەکەکانی بەنونەزیرە. تەنها شیخ حەسەن بەسریی رحمەالله دەفەرموێ

مەبەسـت لـێی جولەکەکـانی بەنوقـورەیزەیە. بەڵام واپێناچێـت پێکـابێتی. چـونکە بەنـوننەزیرلە جـێ ورێـی خۆیـان دەرکـرانە دەرەوەی مەدیـنە. ئەممـا بەنوقـورەیزە زۆریان کوژران.

خــوای گەورە دەیەوێــت بە یــاوەران و ئەهــلی ئیمــانیش -کە لە نەوەکـانی دوای ئەوانـن- بفەرمـووێ کە فەرمـانی قەدەری خـوای گەورە دەرچـوو بـوو، کە دەبێـت ئەوانە لە نـاوچەکە دەربکـرێن و لە ژێـر ئەمـانی پێغەمـبەری خـوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ نەمێـنن. چـونکە ئەهلی غەدرو خیـانەتن و هەرچەنـد پەیمـانیش ببەسـتن، خیانەتکارییەکە هەردەکەن.

هەروەهــا دەیەوێــت ئەوە بخــاتە پــێش چــاوی ئیمانــداران کە ئەمە لە فەزڵ و نیعمەتی خـوای گەورەوەیە بـۆ ئێـوە. چـونکە ئەوەی ئێـوە بە خەیاڵتانـدا نەدەهـات گرتـنی قەڵاکەیـان بـوو. چ جـای دەرکردنیـان لە نـاوچەکەو دەسـکەوتنی سـەروەت و سـامان و قەڵاو قوللـەکانیان. کەوا بـوو هەقە تەسـبیحاتی خـوای گەورە بـکەن و بە بەرزو مەزن رایگـرن و نەهـێڵن کەس بە سـیفەتی کەم و کـورت و نوقسـانی وەسـفی بکات. چ جای سووکایەتی و هاوبەش بۆ دانانی.

* دەفەرمـوێ (مَـا ظَنَنـتُمْ أَن يَخْرُجُـوا) ئێـوە تەسـەورتان نەدەکـرد کە دەرپەڕێـنرێن! چـونکە زۆرو کـۆ بوون، چەکدارو دەوڵەمەنـد بـوون، لە قەڵاو قوللـەی مەحکەمـدا بـوون، کەس بیـری لە هێرشـکردنە سـەریان نەکردبـۆوە.. ئێـوەی موسـوڵمانیش لە ماوەیەی گەمارۆدانەکەشیاندا لە خەیاڵتاندا نەبوو هێرش بکەنە سـەریان، چونکە زەحمەت بوو. ئەوانیش بە خەیاڵیاندا نەدەهات کە ناچاری هاتنەدەرەوە بن.

* (وَظَنُّوا أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا..) لەو بـاوەڕەدا بـوون، قەناعەتیـان وا بـوو. (ظـن) لـێرەدا بە مـانەی گومـان نیە، بە مانـای دڵنیـابوونە.کە قەڵاو قوللـەکانیان ئەوەنـدە مەحـکەمە کەس زەفەریـان پێنابـات و ناتوانێــت نە بە دەروازەکانیانــدا بێــتە ژوورەوەو نە دەتوانێــت بە شـــوراو دیوارەکانیشیاندا سـەرکەوێت.. لەو باوەڕەشـدا بوون کە خـوای گەورەش ناخوازێت ببەزێن. یان لە بێ ئەدەبی خۆیان و غروورو هەڕاڵیاندا دەیانووت قەڵاو قوللەکانمان ئەوەندە مەحکەمن لە خواش دەمانپارێزن! نعوذ بالله.

قەڵاو قوللەکانی بەنوننەزیر - لە گوندەی زەهرە- شەش قەڵای سەخت بوون کە ئەمانەن: (الكُتَيبة، الوَطيح ، السُلالم، النطاة، الوخدة، شَق) بەڵام کە فەرمانی خوای گەورە هات بە شێوەیەك وورەیان بەرداو بەزین، کە خۆشیان بە خەیاڵیاندا نەدەهات، هیچ حساباتێکی وایان نەکرد بوو کە بە بێ جەنگ ناچاربن بە دەستی خۆیان خانوو ماڵ و قەڵاکانیان بڕوخێنن و زەلیلانە بە بێ چەك لە شاردەرکرێن! ئەوان ئاوا لە خوای گەورە غافڵ بوون و قسەی بێ ئەدەبانەیان بەرامبەرخوای گەورە دەکرد، خوای گەورەش ئاوا زەلیلی کردن کە بە هیچ شێوەیەك گومانی وایان نەدەبرد کە هەموو چەکەکانیان تەسلیم بکەن و مەرجەکانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بێ چەندو چوون راپەڕێنن!.

ئەم ئایەتە هەروەکو ئەو ئایەتەیە کە دەفەرموێ (قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُم مِّنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِن فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لاَ يَشْعُرُونَ) النحل/٢٦ واتە: کافرەکانی پێش ئەمانیش کەوتنە فاك و فيك و پیلان گێڕان، بەڵام فەرمانی خوای گەورەیان بە شێوەیەك گەیشتە سەرکە کۆشك و تەلاری لە بناغەوە تێکرمان و سەربانەکانی بە سەردا تەپاندن، سزاوژان و ناسۆریان بە جۆرێك دابارییە سەرکە خۆشیان هەستیان پێنەکرد کە چۆن وا روویدا.

* (وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ..) خوای گەورە ترس وبیم و تۆقینی فرێدایە دڵیانەوە.

قَذَفَ: هاویشتنە بۆ دوور..[١٣] لە قورئانیشدا هەربۆ ئەم مانایە بەکا رهاتووە:

یەکەم: وەکو کە بە دایکی سەیدنا موسا علیهما السلام دەفەرموێ: (فَاقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ) طه/٣٩ کۆرپەکەت بخەرە سندوقێکەوەو فرێیدەرە روبارەکەوە کە حەتمەن دووری دەخاتەوە.

دووەم: بۆ رەجمکردنی شەیتانەکان کە بەرد تێگرتنیانە لە دوورەوە تا دوورکەونەوە. دەفەرموێ (لا يَسَّمَّعُونَ إِلَى الْمَلَإِ الأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ مِن كُلِّ جَانِبٍ، دُحُورًا) الصَّافات/٨-٩ شەیتانەکان کە هەواڵ دەدەن، بە ئاسماندا سەردەکەون تا بگەن

[١٣] الراغب الاصفهاني: مفردات الفاظ القران/ تحقيق صفوان عدنان الداروودي/دار العلم /دمشق ١٤٢٣/٢٠٠٢ (ل٦٦١).

بە جیهانی بالاو گویٚ هەڵخەن، لە هەموو لایەکەوە بۆ گێڕانەوەو ڕێگرتنیان ڕەجم دەکرێن.. دیارە ئەوانەی کە ڕەجمیان دەکەن دوورن لە شەیتان. چ خوای گەورە خۆی بێت، چ فریشتەو دانیشتوانانی تری ئاسمانەکان.

سێیەم: بۆ هاویشتنی حەق کە لە خوای گەورەوەیە. لە ئاسمانەوە بە گوڕ دێت و بە (باتڵ) دەکێشرێت، کە لەسەرزەمیندا پەلی هاویشتووەو مەغروورانە خۆی بە دەسەلاتدارو بەهێز نیشانداوە. بۆیە دەفەرمویٚ (بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ...) الانبیاء/١٨ بەلام حەتمەن حەقمان بە دەستەوە گرتووەو لەسەرەوە دەیگرینە باتڵ.. هەموو سیماو سیفەتی هێز لەم ئایەتەدا بەکارهاتووە:

١- بکەرەکە خوای گەورەیە.. خوای گەورەی بەهێزو دەسەلاتدارە کە حەقەکە دەهاوێت.

٢- بە شێوازی کۆ (جمع) دەفەرمویٚ (نقذف) نەك (أقذف) هەرچەندە بێگومان هێزی خوای گەورە بەسە بۆ نابووت کردنی باتڵ، بەلام لە لایەکەوە وەسفی مەزنی و دەسەلات و توانای خوای گەورەیەو لە لایەکی ترەوە ئاماژەیە بۆ بەرەی حەق. کە خوای گەورەو فریشتەو پێغەمبەران علیهم السلام و شوێنکەوتووانیشیان بەشدارن لە هاویشتنی حەقەکەدا.

٣- (قذف) فڕێدانە، هاویشتنە، کە دیارە وەکو پێك کێشران و بەرکەوتن و بەسەردا کەوتنی ئاسایی نییەو چونکە ئەمیان گوڕوتینی بەهێزتری پێوەیە، وەکو کە تۆ بەردێك لەسەربانەوە بە شتێك بکێشیت، هێزەکەی زیاترە وەك لەوەی خۆی بەسەریدا بەربێیتەوە.

٤- پیتی (ب) لە ئایەتەکەدا بۆ هۆکاریی (الواسطة) یە، وەکو ئەوەیە کە خوای گەورە حەقەکەی خۆیی بەدەستەوە گرتووەو دەیهاوێت! وەکو دەڵێیت: کتبتُ بالقلم، قذفتُهُ بحجر، قتلتُه بالسیف.

٥- (الاعلی) ئاماژەیە بۆ ئەوە کە حەق لە بالاوە دێت، لە ئاسمانەوە بە وەحی هاتووە. ئەمە جگە لەوەی هێزی وەحی خوایی لە خۆگرتووە کە مادام لە بالاوە دێت حەتمەن بە گوڕوتین و بەهێزترە.. ئەمەش وەسفی (سیفەت)ی خێرایی و هێزی فیزیاییە، کە ئێستا لەم سەردەمەدا هێزی ئەستێرە خزین (شهب: نیازیك)ی پێدەپێورێت. کە ڕۆژانە بە ملیۆنەها پارچە کەرەستەی جیاواز لە ئەستێرەکانەوە

بەرەو زەمین بەردەبنەوە. بەڵام هەوای دەوری زەوی دەیگێڕێتەوەو ناهێڵێت بەرزەوی بکەوێت.. ئەمانە پێیان دەوترێت (کُوَیکَبَات[١٤]) واتە کەوکەبی گچکە..

لە نێوان ساڵی (٢٠٠٠-٢٠١٣)دا بیستوشەش کەوکەبی گچکە بەردی خۆی بەرەو زەوی فڕێداوە کە هەر یەکێکیان لە نێوان (٦٠٠-١٠٠٠ کیلۆ تۆن) مەزندە کراون. واتە: ئەوەندە جارلەتی ئێن تی زیاتر!.[١٥]

چوارەم: خوای گەورە ووشەی (قذف)ی لێرەشدا بەکارهێناوە چونکە کافری لێ دوورەو هەرلە دووریشەوە رەجمیان دەکات و ئەم ترس و تۆقینەشی هەرلە دوورەوە فڕێداوەتە دڵیانەوە، کە زۆر خێراو توندو ناکاوەو دەیکاتە مایەی لاسەنگی هەڵوێست و دیدی لێڵ، کە هەردووکیان وا دەکەن مرۆڤ بشڵەژێت و ڕاڕا بێت لە گرتنەبەری دیدو بڕاوت و هەڵوێستی پارسەنگدا! ئەمە کاریگەرییەکی گەورەی دەروونی لە حاڵەتی ئاساییدا دروست دەکات. چ جای حاڵەتی سەربازیی.. بەرەی جەنگەو موسوڵمانان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی خوێناوییان هاتوون. پێغەمبەری خوا صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ مەرجی لەسەردانـاون کە قابیلی گۆڕین نین. ئەوانیش گەمارۆ دراون و گەمارۆکەش توولی کێشاوە. بە قامی دووڕووەکان خۆیان ئازا کرد، بەڵام ئەوەتا

---

[١٤] لەعەرەبیدا ئەستێرە ئەوەیە کە خۆی تیشکی تێدایەو دەیداتەوە (کوکب)یش ئەوەیە کە تیشکی خۆرێك وەردەگرێت و دەیداتەوە بەڵام ئێمە لە کوردییدا ئەوەندەی من بزانم هەر دەڵێن ئەستێرە لێرەدا مەبەست کەوکەب ە.

[١٥] لە بۆمبا ئەتۆمیەکە زیاتر کە ئەمریکای تاغووت بە (هێرۆشیمای ژاپۆنیی)دا دا. لەساڵی ١٩٤٥دا (١٥) کیلۆتۆن بوو.. بۆ نموونە ساڵی ٢٠١٣ پارچە کەرەستەیەك لەکەوکەبێکی گچکەوە بەسەر شاری (چیلیابینیك)ی روسیا دا کەوت هێزی رماندنەکەی (٦٠٠) کیلۆتۆن بوو!! بەڵام بەرئاوەدانی نەکەوت.. دائیرەی (بی٦١٢) کە لە کالیفۆڕنیایە لە ئەمریکا و پسپۆڕی لێکۆڵینەوەی ئەم حاڵەتەیە دەڵێ رۆژانە ئەم کەرەستانە بەرەو زەوی دێن، بەڵام هەوا دەیانگێڕێتەوە وزۆرینەی جارلە گێڕانەوەیاندا وودو خاش دەبن، کە بشگەنە سەرزەمین زیانیان نامێنێت چونکە گوڕو تین و هێزەکەیان پێ نامێنێت و زۆرزۆر گچکە دەبنەوە وەکو تۆزو خۆڵیان لێدێت. سەرچاوە: رۆژنامەی القدسی العربی ژمارە ٧٧٤٥/ ٢٠١٤/٥/١٤ بە کورتی لە کتێبی (دیدی مەلەکوتی) دیاردەی رەتکردنەوەی ئاسمانم زیاتر باس کردووە.

نەك دووڕووەكـان، بەنوقـورەیزەی جـولەكەی هـاودین و بەرەبابیشـیان نـایەنە هاوكاریـان! ئەوان لەم حـاڵەتە دەروونـیە پشـێوەووورە ڕوخـاویەدان و خـوای گەورەش خـۆی هـاتووە بۆیـان! دەفەرمـوێ (فَأَتَـاهُمُ اللَّهُ مِـنْ حَيْـثُ لَـمْ يَحْتَسِـبُوا وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ..) حەتمەن ئەنجامی ئەم بزاوت و هەڵوێستە هەرتەسلیم بوونیان دەبێت!.

١- دەبێ تەسلیم ببن و لەناوچەكەش با ركەن. قەڵاو قوللە مەحكەمەكانیان چۆڵ كەن!.

٢- نابێت چەك لەگەڵ خۆیاندا ببەن! ئەوەش یەعنی نەمانی ئامێری بەرگریی كردن لە خۆیـان و مـاڵ و منـداڵ و سـامانیان، كە ئەگەر لە ڕێگا گەلەگورگێكیـان تـووش ببێت دەخورێن! یان تاڵانكارو جەردەو ڕێگر دەتوانن بێنە سەرڕێیان و هەرچی لەگەڵ خۆیاندا بردووە لێیان بسەنن!!.

٣- ئەوەی دەتـوانن بـا لەگەڵ خۆیـانی بـبەن! جـا چـی دەبەن بەچـی؟ جولەكەكـان ئەهـلی بـازاڕبـوون. نەك بازرگانی دەرێ، ئەمەش یەعـنی نەبـوونی كاروانی حوشـترو ئێسترو بـاریی! كەوا بـوو كەمیـان پێدەبرێت.. بەنوننەزێر چێنەربوون، خـاوەن زەوی زارو بـــاخ و باخـــات و بەرهەم بـــوون..زەوی زارو باخەكانیشـــیان وا لە دەرەوەی قەڵاكەداو موســوڵمانیش درەختەكـان دەبــڕنەوەو حاسـڵاتەكانیان دەســوتێنن!! كەوابوو هەرچی ئەوەی كە لەم حاڵەتەدا هەیانە، ئەوەیە كە لە ناو قەڵاكەدایە!.

٤- ئەم بـارودۆخەی جەنـگ و گەمـارۆو تـرس و لە دەسـتدانی ئەمـان و سـامان و تەسـلیمكردنی چەك، هەردەبـوو بگەێنێـتە ئەو ئەنجـامە دەروونـیە پـڕكەسـەرە، كە قبـوڵ كردنـی مەرجەكـانی (دوژمـن)ە! ئینجـا لە تاوانـدا لەلایەكەوە هەوڵیـان دەدا خانووەكانیـان بـڕوخێنن، تـا موسـوڵمانان سـوودی لێ نەكەن و خۆشـیان بتـوانن دەرگاو پەنـجەرەو نیرگەو كۆڵەكەكانیـان لەگەڵ خـۆ ببەن.. ئەمەش ئەنجـامێكی تـری كارەسات و پڕكەسەری دەروونی ترە.

* (يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ...) ماڵەكانی خۆیانیان بە دەستی خۆیـان وبە دەسـتی موسـوڵمانان دەڕوخانـد! هەروەكـو دەسـتی موسـوڵمانانیش بـوو بێـتە پیك و نوێڵ و ئامێری تری هەڵوەشاندن و ڕماندنی خانوو! قەڵایەك كە بەسـاڵانێكی تـــوولانی و پشــوودرێژیی و مانــدوو بــوون بنیــاتنراوە، ئێســتا دەبێــت زۆر بەپەلە

بیڕوخێنن!! هەرخۆشیان نین کە دەیڕوخێنن! کە فریای رماندنی هەمووی ناکەون، دەستی موسوڵمانانیش هاوکاری روخاندنەکەیە!! ئایەتەکە وێنای روخاندنەکە وا دەکات کە خۆیان مەشغوولی رماندن و کۆڵەکەو دەرگاو پەنجەرە هەڵگرتنەوەو شمشێرکولکردن و رم شکاندن و ئەوانەن ووەکو بڵێن ئادەی موسوڵمانینە بە قوربان ئێوەش ئا ئەولایەمان لەبەرچاو بڕوخێنن!! ئەمە وێناکردنێکی زەینە.. بەڵام دوای ئەوان باریان کرد موسوڵمانان بە کاوخۆ، زۆرهێدی و لەسەرخۆ کەلاوەکانیشیان روخاندن.. ئەمە (يُخْرِبُونَ)ە کەی هەردوولایە.[١٦]

- قەڵایان بۆبەرگریی لە خۆیان و ماڵ و منداڵیان وا مەحکەم دروست کردووە، کەچی ئەوەتا دادیان نادات و هەرخۆشیان ناچاری رماندنی بوونەتەوە!.

- چەکیان دروست کردووە و کڕیووە بۆپاراستنی سامان و ماڵ و زەوی زارو قەڵاو قوللەکانیان، کەچی ئەوەتا دەبێت تەسلیمیان بکەن و (سلاح سز) وگوێتەپ خۆ بەدەستەوە بدەن.

- ناوچەی خۆیانیان وا مەحکەم ودابین بنیات نابوو کە بەهیوا بوون نەوە بە نەوە تێیدا بحەوێنەوە، کەچی ئەوەتا دەبێت وێرانی بکەن و جێی بهێڵن و پەرتەوازە ببنەوە!!.

ئەوە لە هەموو لایەکەوە ترس و دڵەڕاوکێ وتۆقینە؟ لە هەموو لایەکەوە ناسۆرو کارەساتە. ڕوو لە (مەجهول) کردنە. ترسنۆکی دوای ئەمانە. زەلیلی دوای دەسەڵاتە. بێ چەکی دوای چەکدارییە. پەرتەوازە بوونی دوای نیشتەجێبوونە. شکستی

---

[١٦] ئەم رەفتارە دەروونیە لەم سەردەمەشدا بەشێکە لە شەڕو ململانێ. نابینیت ئەمریکای تاغووت چۆن سەدامی مورتەددی ناچارکرد کە هەموو چەکە قورسەکانی بفەوتێنێت و هەقی فەوتاندن و رماندنەکەشی،کە تیمە رۆژئاواییە کافرەکان کردبوویانە مایەی کەسابەت و قاچاندنەوە هەمووی لە پارەی نەوتی فرۆشراوی عێراق دەردەچوو!! نەوتەکەشی بە کۆمپانیا ئەمریکاییەکان دەفرۆشرا! لە هەموو لایەکەوە ژانی دەروونی دروست دەکرد.. بڕوانە حاڵەتەکە لە بێدینیی سەدام و بەعسدا چۆن پێچەوانەی حاڵەتی بەنوونەزیربۆتەوە؟! بێگومان دەبینین لیبیای قەزافیش هەروەها و سوریای بەشاریش هەرهەمان حاڵەتی عێراق و سەددامن!!.

دەروونی و دارایی و سەربازییە، لە دوای هەرای هێزو لووتبەرزیی و شانازیی کردنە بە هێزو توانای نموونەیی!!.

* (فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الأَبْصارِ) دەی سا هۆ خاوەن هۆش و هەستینە، خاوەن دیدو بیرو ژیریی بڕواننە ئەو واقیعەو پەندو ئامۆژگاریی لێوەرگرن.. سەرنجبدەن و لێبکۆڵنەوە لە کارگێریی قەدەری خواییەوە بۆ حاڵەتی موسوڵمانان و هێزی بەنوننەزیرو چۆنیەتی هاتنی شکست و سەرکەوتن کە هەردووکیان هەر لە خوای گەورەوە دێن.. شیکاربکەن و بە دوادا بچنەوە تا دەرس لە خاڵە لاوازەکان وەرگرن. تا لەوە دڵنیا بن کە دوژمنانی خوا هەرچەند دەسەڵاتدارو بەهێزدیاربن، بە فەرمانێکی خوایی وایان لێدێت هەموو خاڵێکی هێزیان دەبێتەوە بەهێزی پاڵە پەستۆی تێکشکاندنیان! ئایەتە کە ڕوو لە خاوەن هزرو هۆشەکان دەکات نەك موسوڵمانان بەتایبەتی، یان بەنوننەزیر بەتایبەتی، چونکە ئەمە حاڵەتێکی ململانێی حەق و باتڵەو قابیلی دووپات بوونەوەیە.

ئەم روداوە جێ پەندو ئامۆژگارییە بۆ جوولەکەکانی ترو بۆ خەڵکی تری ئەهلی کیتاب. هەروەها بۆ کافرانی تر، کە نەك بەهێزو دەسەڵاتتان نغرۆ ببن و وا بزانن تێکناشکێن.. هەم بۆ موسوڵمانانیشە کە ئاگاتان لە هاوکێشەی ململانێکە بێت و پارسەنگ رایگرن.. بۆ خواساغبوونەوەو بۆ جیهاد لێبڕان مایەی سەرکەوتنن، نەك چەك و تفاقی زۆر.. چونکە ئیدارەی جەنگ خوای گەورە دەیدات و هەڵسوڕاندنی هەموو هێزو دیدو بزاوت و هەڵوێستەکان لەگەڵ سازاندنی بارودۆخی رووبەڕووبوونەوەو شکست و سەرکەوتن، هەموو بە پێی قەدەری خوای گەورەیەو بەس.. لەم هاوکێشەیە غافڵ نەبن و سەرڕاستانە مامەڵەی لەگەڵدا بکەن.

* * *

ئایەتی سێیەم و چوارەم

(وَلَوْلا أَن كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْجَلاء لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ * ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ)

واتە: ئەگەر خوای گەورە ئەم دەرکردنەی لەسەر نەنووسینایە، هەر لە دنیادا سزایەکی تری بەژانی دەدان. وەکو قڕکردن و بەدیل گرتن و هاوشێوە. یان سزای تری وەکو ئەو قەومانەی کە هەمان دیدو هەڵوێستیان لە وەحی و نێرراوانی خوای گەورە گرتبووە بەر. ئەمما لە ڕۆژی دواییدا ئەوە بە دڵنیاییەوە سزای ئاگری دۆزەخیان بە نسیب دەبێت.. ئەوەش لەبەر ئەو دیدو هەڵوێستەیانە کە کەوتنە بەرەیەکی دوژمنداریتییەوە بەرامبەر خوای گەورەو نێرراوەکەی بە بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و دژایەتی کردنی بانگەوازەکەی، لە کاتێکدا ئەوان پەیامی پێشتری خواییان بۆ هاتبوو، کە نیشانەی پێغەمبەرێتی محمدی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تێدابوو. (خۆشیان هەر بە ئومێدی ئەوەوە هاتبوونە مەدینە کە دەیانزانی کۆتا نێرراوی خوای گەورە لەو ناوچەیە دەردەکەوێت. ئیتر بە هیوای ئەوەی ببنە شوێنکەوتووی و قەرەبووی هەڵوێستە بەدەکەیان لە سەیدنا موسا عَلَيْهِ السَّلَام بکەنەوە، کە لێی یاخیبوون و وەلیان کرد).. ئەمە خۆی هۆکاری ئەوە بوو سزای سەختی خواییان بەسەردا بدرێت.. ئیمامی زوهریی لە عوروەو سوددیی و ئیبنوزەیدەوە گێڕاوێتیەوە کە خوای گەورە لەسەری نووسیوون کە لە دنیاو ڕۆژی دواییدا سزایان بدات.

* (وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) هەرکەس بەرەی دوژمنداریتی خوای گەورە سازکات و دژایەتی پەیام و بانگەوازو پێغەمبەرەکەی بکات، ئەوە سزای دەبێت. زەلیلی و سەرشۆڕیی دنیاو سزاو ڕوو ڕەشیی ڕۆژی دوایی.. خوای گەورە سزای زۆر بەسەخت و توندی هەیە.

* (لَولا) پیتێکە پێی دەوترێت (حَرفُ امْتِناعٍ لِوجود) واتە پیتێکە روونەدانی شتێك روون دەکاتەوە، کە لەبەر هەبوونی هۆیەکی تر، رووینەدا. وەکو دەوترێت: (لولاهُ لَمَا وصَلتُ)، واتە: ئەگەر ئەو نەبوایە نەدەگەیشتم. لێرەشدا دەفەرموێ: ئەگەر خوای

گەورە ئەم لە شار دەرکردنەی لەسەر نەنووسینایە، سزای تری سەختی دەدان. وەکو ئەوەی موسولمانان لە جەنگدا بە سەریاندا زاڵ دەبوون و پیاوەکانیان دەکوشتن و ئافرەت و منداڵ و سامان و ماڵیشیان دەبردن.. ئەهلی تەفسیر دەفەرموون: کە سزا سەختەکەی دووەمی نەدا، لەبەر ئەوە نەبوو کە لەسەریان سووك بکات، چونکە شایانی سزای سەختی کافران بوون، بەڵام خوای گەورە بە زانایی و دانایی خۆی ئیرادەی وا بوو کە یاوەران بە سەلامەتی بمێننەوە، تا دواتر لە غەزای تردا رۆڵی گەورەتر ببینن.. هەرواش بوو، زۆرینەیان کە لێرەدا هەر سەربازێك بوون، دواتر بوونە فەرماندەی لەشکری هەزاران موجاهیدو دەسەڵاتی فارس و رۆمیان زەلیل کردو ئیسلامیان بە کیشوەرەکانی ئاسیاو ئەوروپاو ئەفریقا گەیاند.

* (الْجَلاء) دەرکردنی بە کۆمەڵە لە جێ و رێی خۆیان. بە جۆرێك کە رێ نەدرێن بێنەوە ناوچەکە. بەڵام (اِخراج) بۆ تاك و کۆمەڵەو دەشێت دوای کردنە دەرەوە، بگەڕێنەوە جێی خۆیان.

* (یُشاق) لە (شِق)ەوە هاتووە. واتە دووبەرەکی. خەڵك و مەیدانەکە دەکات بە دوو بەشەوە. بە کەندەڵانێك سنووری ئەمبەرو ئەوبەر دیاری دەکات. خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە بەشێکیان دادەنێت و خۆشی لە بەرامبەریاندا بەرەیەك بۆ دژایەتیکردنی دینی خواو بانگەوازی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دا دەمەزرێت!

- دەفەرموێ (شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ) واتە هەم دژایەتی خوای گەورەیان دەکرد، هەم دژایەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. چونکە باوەڕنەهێنان بەپەیامی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رەتکردنەوەی پەیامی خوایە.. بە حسابی خۆیان ئەهلی کیتابن و پەیام و دینی خوای گەورەیان هەیەو نایانەوێت باوەڕ بە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بهێنن. بەڵام برگەی دواتری ئایەتەکە دیدو هەڵوێستە چەواشەکارییەکەیان رەتدەکاتەوەو دەفەرموێ دژایەتیکردنی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دژایەتیکردنی خوای گەورەیە. بۆیە دەفەرموێ (وَمَن يُشَاقِّ اللَّهَ) ئەمەش بەڵگەیە لە رەتکردنەوەی دیدو هەڵوێستی دوژمنانی سەردەم، کە دەڵێن ئێمە دژی ئیسلام نین، بەڵام دژی موسولمانەکان دەوەستنەوە! بێگومان

بەرهەڵستی کردنی موسوڵمانان و دژایەتیکردن و بەرهەڵستیکردنیان، هەر دژایەتیکردنی ئیسلامەکەیە.

- ئەم بەرەگرتنەی جولەکەکانی بەنوننەزیر - کە بەشێکن لە جولەکەی تر- بە هۆی ئەو دیدو ڕێ و بزاوت و هەڵوێست و رەفتارو رەوشتانەیانەوە کە نەوە بە نەوەیان پێی ناسراون.. سیفەتەکانیان لە قورئاندا تۆمارکراوە لە کوفرو ملهوڕیی وبێ ئەدەبی بەرامبەربەخوای گەورە و ئازاردانی سەیدنا موسا عَلَيْهِ السَّلَام وئەو هەموو پێغەمبەرە زۆرانەی بۆیان چوون، دەستکاری کردنی کتێبی خوای گەورە و گۆڕینی ئەحکامەکانی، دروستکردنی چینی حیبرو راهیبەکانیان و دەسەڵاتدار کردنیان بەمافی خوایەتی، پاشان خۆپەرستی وچەواشەکاریی و پەیمان شکاندن، یان دنیاوویستی و پیسکەیی و پارە پەرستی، جگە لە داوێن پیسی و خراپەکاریی و شەڕخوازیی.. ترسنۆکی و خۆڕانەگریی و پشت هەڵکردن و هەڵاتن.. فاك و فیك و غەدرو شەڕی بێ ئامانی ژێربەژێر، فیتنە چێتی دووزمانی و ئاژاوەنانەوە.. قبوڵ کردنی زەلیلی و ژێر دەستەیی لەو کاتانەدا کە بێ دەسەڵاتن، دڵڕەقی و توندو تیژیی و دڕندایەتی لەوکاتانەدا کە دەسەڵاتدارو خاوەن هێزن.. دۆستی کەس نین و کەس دۆستیان نییە!![17]

ئایەتی پێنجەم

(مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْزِيَ الْفَاسِقِينَ)

واتە: هەردارخورمایەك كە بڕیوتانەوەو هەرچیەكیان كە وەلتان كردووە تا لە سەر ڕەگی خۆی بمێنێت، هەردوو ڕەفتارەكەتان هەربە مۆڵەتی خوای گەورە بووە، چونكە خوای گەورە وویستی لادەرەكان -كە خواوویستیان وەلكردەوە - زەلیل و چاوشۆڕ بكات.

---

[17] شەنقیتی رحمەاللە لەتەفسیرەکەیدا (اضواء البیان بە ٩ لاپەرە (ب٨/ل٢٢-٣٠) ئاماژەی بە زۆریان کردووەو بە شێوەیەکی ئوسوڵی روونی کردۆتەوە کە هیچ قەومێکی تر لە کافران و موشریکان وایان نەکردووە.

١- ریوایەتەکان دەفەرموون کە یاوەران دوو دارخورمایان بڕی کە جولەکەکان ئاوا هاواریان لێ هەستا بۆی! تەفسیرەوانان قەتادەو زەححاك دەفەرموون: شەش دارخورمای چاك بوون. هەندێك دەفەرموون چەند دارخورمایەکیان بڕییەوەو چەند دارخورمایەکیشیان سووتاند.. بە هەرحاڵ پێناچێت ژمارەکە زۆربووبێت.
٢- موجاهید دەفەرموێ: هەندێك یاوەر- کە دارخورماکانیان بڕی و سوتاند- لە موهاجیرانی مەککە بوون، ئەوانی تربەرهەڵستیان لێکردن کە بۆچی بە بێ فەرمانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وا دەکەن. بە تایبەتی کە ئەم باخە کەوتۆتە بەردەستی خۆمان و موڵکی جوولەکە نەماوە.. ریوایەتێکی لای نەسائی هەیە کە ئەم بۆچوونە بەهێز دەکات کە ئیبنوکەثیر هێناویتیەوە. نەسائی بە سەنەدەوە لە ئیبنوعەبباسەوە خوا لێیان رازی بێت دەگێڕێتەوە کە ئەم ئایەتە لەسەرئەو داربڕینە هاتە خوارەوە، هەندێك یاوەربە ڕای خۆیان چەند دارخورمایەکیان بڕییەوە، بەڵام یاوەرانی ترپێیان باش نەبوو، ئەمانیش پەرۆشیان بوو بزانن کە ئایا کارێکی باشیان کردووەو پاداشتی هەیە یان نەبڕینەوەو وەلکردنەکەی باش بووەو پاداشتی هەیە.. ئیتر چوونە خزمەت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەوکاتە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کە هەردوو هەڵوێستەکەیان بە باش دادەنێت.
٣- پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەرلەو شوێنە بوو کە یاوەران لەولاوە ئەو شەش دارخورما چاکەیان بڕییەوە ، بۆیە جولەکەکان لەسەرقەڵاکەوە هاواریان کرد کە ئەی محمد خۆتۆ خۆت بە چاکسازدەناسێنیت، کەچی فەرمان دەدەیت درەختی چاکی بەرداربڕن و بسوتێنن. لەم کاتەدا بوو کە ئایەتەکە لە ڕەتکردنەوەی قسەی جولەکەکاندا هاتەخوارەوە، کە بڕین و نەبڕینەکە هەردووکیان بە مۆڵەتی خوای گەورەن و خوای گەورە ڕێی پێداون.
٤- ئیبنوکەثیررحمەالله دەفەرموێ: مۆڵەتە خواییەکە قەدەرییە، هەروەکو ئەو حاڵەتانەی ئوحود کە خوای گەورە باسی سەرکەوتنی یەکەم جاری یاوەران لە غەزای ئوحوددا دەکات، کە سەرەتای رۆژەکە سەرکەوتنێکی گەورەیان بە دەست هێنا و قورەیش بەزیی. بەڵام کە پاسەوانانی سەرلوتکەی چیاکە فەرمانەکەیان شکاندو شوێنی خۆیان جێهێشت و هاتنە خوارەوە، قورەیش بە سەرکردایەتی خالیدی کوڕی وەلید خوا لێی رازی بێت -کە هێشتا موسوڵمان نەبوو بوو-

هێرشێکی لە پشتی چیاکەوە کردە سەرچیاکەو یاوەرانی خستە نێوان دووبەرەی خۆیانەوەو سەرکەوتنەکەی موسوڵمانان بوو بە شکست..خوای گەورە دەفەرموێ کە هەردوو بزاوت و هەڵوێستەکە هەربە مۆڵەت و ڕێپێدانی قەدەریانەی خوای گەورەیە:

- بۆ سەرکەوتنەکەی یەکەم جار دەفەرموێ (وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ...) آل عمران/١٥٢ خوای گەورە بەڵێنەکەی بۆ بردنە سەرکە سەرتان دەخات، ئەوە بوو کە بە ئیزنی خوا شکانتانن و کوشتارێکی زۆرتان لێکردن.

- بۆ شکستەکەی دواییشیان کە هەربە ئیزنی خوای گەورەیە، دەفەرموێ: (وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ) آل عمران/١٦٦ ئەوبەڵایەی ئەو ڕۆژە بەسەرتاندا هات، کە هەردوو لەشکری ئەهلی ئیمان و ئەهلی کوفربەرەو ڕووی یەکتری بوونەوە، کە کارەساتتان بەسەردا هات، ئەوەش هەربە مۆڵەتی خوای گەورەو ڕێپێدانی قەدەریانەی خوای گەورە بوو.

ئاوا ئیبنوکەثیر دەفەرموێ ئەو داربڕینەوەو وەلکردنەی، هەربە ڕێپێدانێکی قەدەریانە بوو.. بەڵام عەللامە شەنقیتی دەفەرموێ: ڕێپێدانی شەرعیەو حوکمی شەرعی لەسەربنیات دەنرێت. کە ڕەفتاری وا لە غەزادا جائیزە. مادام بەرژەوەندییەك بۆ موجاهیدان بهێنێتە دی.. شەنقیتی دەفەرموێ ئەم (فَبِإِذْنِ اللَّهِ) یە هەروەکو مۆڵەتدانی بەرگریی کردنە لە خۆ، کە لە سەرەتای قۆناغی فەرزبوونی جیهاددا ڕێپێدرا. وەك خوای گەورە بە موسوڵمانانی فەرموو: (أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ) الحج/٣٩ خوای گەورە مۆڵەتی چەك هەڵگرتن و بەرگریی لە خۆکردنی بەوکەسانە داوە کە ستەمکارانە کوشتاریان بەرامبەردەکرێت. خوای گەورەش بە توانایە سەریان بخات.

ئەم ڕێپێدانە شەرعییەی جیهاد کردن ڕێپێدانیشە بە هەموو ئەو ئامادەباشی و ڕەفتارانەی جیهادەکە سەردەخات. مادام شەرعیانە بن.. گەمارۆدانەکەی بەنونەزیر شەرعیانە بوو، چونکە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانی پێدابوو. گەمارۆدانیش چۆنیەتیەکی جیهادو جەنگە. دەشێت بڕینی هەندێك دارخورما- لە بەرچاوی جولەکەکان خۆیان- بەرژەوەندی موجاهیدان بهێنێتەدی. وەکو ئەوەی دوژمنان - کە هەرجەنگاوەرو چەکدارن- ڕقیان هەڵبستێت و بۆ

بەرگریی لە سـامانیان بێـنە دەرەوەو بـکەونە سـاحەیەکی دیـار (مەکشـوف)ەوە، تـا ئاسـان هێرش بکرێتە سـەریان. دەشێت بۆ جەنگێکی مەعنەویی دەروونیی بێت، کە چاوشـۆریان بکـات پـێی! بەوەی کە ئەوەتـا وا دوژمنەکانیـان گەمارۆیـان داون و باشـترین دارخورمایـان دەبڕنەوە، یـان دەیسـوتێنن. کەچی ئەمـانی چەکـدارو بەهێز ناوێرن بچنە مەیدان.. ئەمە کاریگەریی لە وورە ڕووخـان و ناکۆکی ناو خۆیان دەبێت. یـان وەکـو هەنـدێك ریـوایەتیش بـاس دەکات کە شـەش دارخورمایـان بڕییەوە، تـا خێوەت لە شـوێنیان هەڵدەن و قەدو لقەکانیشـیان بۆ سـووتەمەنی بەکاربهێننەوە.. چونکە یاوەران وایان لە دارە بڕاوەکان کرد.

کەوابوو ڕێپێدانەکە شەرعییەو حوکمی لەسەر بنیات دەنرێت.

ئەمەی شـەنقیتی بەپەسـەندتری دانـاوە پێـدەچێت لای شەرعناسـانیش پەسـەند بوو بێت. بۆیە زیاندان لە دوژمن بە فەوتاندنی موڵکەکانیان بابەتێکی موناقەشـەی شـەرعەو لە هەمـوو کتێبە فیقهییەکانـدا بـاس کـراوە. کە ئێرە جێی هێنـانەوەی راو بۆچوونەکانیان نیە.

٥- ئەم هـات و هـاوارەی جولەکەکـان بـۆ بڕیـنی شـەش دارخورمـا و (گریمـان سـووتاندنی شەشی تـریش بووبێت) وەکـو ئەم هـات و هـاوارو واوەیلایەی قـورەیش بووە کە دەیانووت ﷴ ڕێز لە مـانگە حەرامەکان ناگرێت کە بڕیارمـان تێداداون کە نابێـت جەنگیـان تێـدا بکرێـت (واتە مانگەکـانی مـوحەڕەم، ڕەجەب، زیلقیعـدە، و زیلحجە) ئەمە روداوەکە و حوکمی خوای گەورە بوو لەسەری:

پێغەمـبەری خـوا صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ مەفرەزەیەکی لە یـاوەرانی عەزیـز بە فەرمانـدەیتی (عبـداللەی کـوڕی جەحـش) خـوا لێی رازی بێـت نـاردە نـاوچەیەك و نامەیەکیشـی پێـدا، کە نەیخـوێنێتەوە تـا دەگـاتە فـلان جێگا. لەوێ کە کـردیەوە، فەرمـانی تێـدا بـوو کە کەس لە یاوەرانـت ناچـاری هـاتن مەکەو بەرەو فـلان شـوێن بـڕۆن.. کە یـاوەرانی سەرپشـك کـرد لە وەلـدابوون وگەڕانەوەیـان، دوو لە یـاوەران فەرموویـان دەگەڕێـنەوە.. لە ڕێگای هـاتنەوەی ئەو دوو کەسـە بـۆ مەدینـە تووشـی (ئیبنـولحەزرەمی) بـوون کە نـاودارێکی موشـریك بـوو، کوشـتیان. نەیـانزانی ئایـا ئەو رۆژە کۆتـا رۆژی رەجەبە -کە نابێـت کوشـتاری تێـدا بکرێـت- یـان یەکەمـین رۆژی مـانگی جومـادای یەکەمەو ئـاساییە. ئیتر موشـریکەکان کردیـانە خـاڵی لاوازیی لەسـەر

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە گوایە نایەوێت پابەند بێت بە دابوونەریتی پەسەندی کۆمەڵگەکەوە.. بۆ هەندێك لە موسوڵمانانیش بوو بە جێ خەم.. ئیتر خوای گەورە ئەو ئایەتانەی ناردە خوارەوە: (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِندَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ..)البقرة/٢١٧ دەربارەی کوشتارپرسیارتان لێ دەپرسن کە ئایا لە مانگە حەرامەکاندا شیاوە؟ بڵێ: کوشتن و کوشتارلەو مانگەنەدا رەفتارێکی سەخت کردارێکی نەشیاوە، بەڵام کافر بوون و بەرەنگاریکردنی بانگەوازەکەی خوای گەورەو بەرهەڵستکردنی و دەرپەڕاندنی دانیشتوانی حەرەمی کەعبەو خواپەرستانی و دەرکردنیان لە پەرستگاو شارو ناوکەسوکاریان، ئەمانە هەریەکەیان لای خوای گەورە سەختترو گەورەترو دژوارترن لە قەتڵێك.. پەشیمان کردنەوەی کەسێك لە ئیسلام و ناچارکردنی لەسەرکافربوون لای خوای گەورە خەتەرترە لە کوشتن.

ئەم هاتوهاوارەی جولەکەکانی بەنونەزیریش بۆ بڕینەوەی شەش دارخورما هەر وا بوو. کافربوونی خۆیان و بەرەنگاریی کردنەوەی بانگەوازی خواوویستی و هەوڵی شەهید کردنی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و پەیمان هەڵوەشاندنەوەو دنەدانی دوژمنان و هاوکاریکردنیان بۆ شەڕی موسوڵمانان و فیتنەسازیی و خراپەکارییەکانیان زۆرلە بڕینەوەی شەش دارخورما گەورەترو سەختترو دژوارترە.

٦- (لِينة) جۆری ئەو دارخورمایانەیە کە لە باخی (بوەیرە) بڕییانن. مولْکی جولەکەکانی بەنونەزیربوو. باخانێکی بەناوبانگ بوون، ئێستاش لەم سەردەمەی ئێمەدا ماون و حەفتا جۆر خورمای لێ بەرهەم دەهێنرێت. ئێستا کەوتۆتە باشووری رۆژهەڵاتی مزگەوتی قیباوە لە مەدینەی پیرۆز.. (بوەیرە) لە ریوایەتەکان و شیعرەکانی (حەسسانی کوڕی سابت وکەعبی کوڕی مالیك و ئیبنوهیشامی ئەشجەعی و ئەبوسوفیان) دا خوا لێیان رازی بێت هاتووە (ئەبوسوفیان ئەوکاتە هێشتا موسوڵمان نەبوو بوو، لە شیعرەکەیدا رەد لە شیعری حەسسانی کوڕی سابت دەداتەوە.. زەروریی نییە شیعرەکانیان لێرەدا بهێنمەوە. ئەم شیعرانەوهی تریش وان لە تەفسیری ئیبنوکەثیرو (البداية والنهاية) و سەرچاوەکانی تری سیرەدا.

- (لِینة) ئەهلی تەفسیرو زمانەوانان لەسەرئەوە رێکن کە (درەختی دارخورمایە بە بەرەکەیەوە). کە بەرهەمەکەی زۆرو چاکە. ئینجا لەوەدا راجوێن کە چ جۆرێکی خورمایە.. هەندێکیان دەفەرموون هەموو جۆرە خورمایەکە، جگە لە دوو جۆری (عەجوەو بەرنی).. زۆرینە شیان دەفەرموون ئەو جۆرە خۆش مەزەو پەسەندەیە کە تا ئێستاش لای ئەهلی مەدینە پەسەندە، کەپێی دەڵێن (لۆنە). رێزمانەوانان دەڵێن لۆنە هەر(اللون)ەیەکە ئەسڵی ووشەکە هەر(لِینة)کە یە کە لەسەرکێشی/ وەزنی (فِعلە)یە و لە (فعل)ەوەیە کە (لون)ە کە جۆرێك دارخورمایە (نەك بە مانای رەنگ).

بەهەرحاڵ دیارە کە باشترین و چاکترین جۆری دارخورمایە. بۆیە خوای گەورە بە تایبەتی ناوی هێناوە، لە کاتێکدا لە قورئاندا بە تاك ناوی دارخورما نەبراوە، بەڵکو هەربە کۆو گشتی لە (دە ١٠) جێگادا دەفەرموێ (النخل) وەکو: (فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الأَكْمَامِ) الرحمن/١١ میوەی تێدایە، هەروەها دارخورمای بەهێشوو.

٧- کەوابوو لە حوکمی شەرعدا شیاوە کە موجاهیدان دوژمنانیان گەمارۆ بدەن و بۆ پێداوویستی خۆیان درەختیان ببڕن، یان خانوویان بڕوخێنن، یان بۆژان خستنە دڵیان و زیان لێدان وووره رووخاندنیان موڵك و ماڵیان بسووتێنن، یان دەزگاو ئامێرو سامانیان خراپ بکەن.[18]

٨- لە قورئاندا باسی سوتاندنی دارخورماکان نەهاتووە، بەڵام لەریوایەتەکاندا هەیە و هەروەها شیعرەکانی حەسسان و کەعب و ئەوانی تریش خوا لێیان رازی بێت تۆماریان کردووە و ناوی (بوەیرە)شیان بەتایبەتی تێداهێناوە.. وەکو حەسسان دەفەرموێ:

وَهَانَ عَلَى سَرَاةِ بَنِي لُؤَيٍّ ..... حَرِيقٌ بِالْبُوَيْرَةِ مُسْتَطِيرُ[19]

---

[18] أضواء البیان (٢٩/٨) چاپی دارالفکر١٩٩٥.

[19] تەفسیری ئیبنوکەثیر/چاپی یەك بەرگیەکەی (ل١٥٨٠).

٩- کەدەفەرموێ: (قَائِمَةً عَلَى أُصُولِهَا) واتە: هێشتنەوەی دارخورماکان بێ زیان گەیاندن بەقەدو رەگەکانیان بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ (لاوەکی) بەپەسەند دانانی نەبڕین و نەسووتاندنە واللە‌اعلم.. ئەگەرچی ئایەتەکە بە گشتی بڕینەکە بە شیاو (جائیز)دا دەنێت [٢٠] والله اعلم.

١٠- کەوابوو مانای ئایەتەکە ئاوایە: هەردارخورمایەکی چاك و پەسەند کە بە بەرەکەیەوەتی و بڕیووتانەتەوە، هەروەها هەردارخورمایەکیش کە لێی گەڕاون بە قەدو رەگ و ریشاڵی خۆیەوە بمێنێتەوە، هەردوو کارەکەتان مۆڵەتی شەرعییانەی هەیە و خوای گەورە رازییە پێیان، چونکە خوای گەورە دەیەوێت فاسقان کە لە خوا یاخین و دینەکەیان بەرداوە زەلیل و سەرشۆڕ بکات، کە ئاوا دەبینن باشترین موڵك وسامانیان دەفەوتێنرێت و ئومێدی مانەوەیانیان لا نامێنێت.

* * *

ئایەتی شەشەم

(وَمَا أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَن يَشَاء وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)

واتە: ئەو دەسکەوتەی خوای گەورە کردیە (فەی) و تایبەتی کرد بە پێغەمبەرەکەیەوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خۆی رەفتاری پێوە دەکات، سامانی ئێوە نییە.. ئێوە نە ئەسپتان بۆ تاودا، نەحوشتر سواریتان بۆکردووە. واتە نەجەنگتان کردووەو بوو بێتە دەسکەوتی جەنگ (غەنیمەت)، نە بە تایبەتیش هێرشتان بۆ کردووە..

لەبەرئەوە ئەم سامانەی بەنوننەزیرلە دەست پێغەمبەری خوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەبێت و بەس .

---

[٢٠] ابن عاشور: التحريروالتنوير/مؤسسة تأريخ العرب/ بيروت/چاپی یەکەم/١٤٢٠/ ٢٠٠٠ (ب٢٨/ ل٦٩).

خـوای گەورە پێغەمبەری خـۆی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ -بەسـەرهەرکەسێك دا کە خۆی بیەوێت- زاڵ دەکات. خوای گەورە بەسەرهەموو شتێکدا بە توانایە.

١- دەسکەوت (غەنیمەت): هەمـوو دەسکەوتێکی جەنگە، کە بە جیهاد لە دوژمـن دەستێنرێت. کە لە ساحەی جەنگدا دەشکێن و لێیان جێدەمێنێت. چۆنیەتی دابەشکردنی تایبەتە.

- فەی: هەردەسکەوتە. هەرماڵ و سامانی کافرانی شەڕانییەوکەوتۆتە بەردەستی موجاهیـدان، بەڵام ئەمیـان لە ڕێـی جەنـگەوە نەکەوتـۆتە دەسـتیان.. دوژمـن لە شـوێنی تـرەوە سـەروەت و سـامانی لێ بەجێ مـاوەوکەوتـۆتە دەسـت موسـوڵمانان.. حـوکمی ئەمەش جیـایە. ئەمە تـایبەتە بە پێغەمـبەری خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ و پاش جەنابیشـی تـایبەتە بە خەلـیفەو بریکارو نوێنەرەکانی، یـان بە ئەمـیری جیهـادو فەرماندە ڕێپێدراوەکانی.

- (أَوْجَفْتُمْ) واتە: ئەسپتان بۆ تاو نەداوە: نەچوونەتە مەیدانی جەنگەوەو هێرشـتان نەکردۆتە سەردوژمن، تا غەنیمەتیتان دەسکەوتبێت.

- (رِکاب): سـواریی حوشـترە. کە بێگومـان لەو سـەردەمەدا بـۆ سـواریی و بـاربردن و بڕیـنی بیابـان بەکارهـاتووە، زیـاترلە ئەسـپ و ئێسـتر.. زیـاترئەسـپیان بـۆ هەڵـمەت بردنی جەنـگ بەکاردەهێنـا. هەمـوو لەشـکرێك سـەدان حوشـتری تێـدا دەبـوو. تـا جەنگاوەرو زادو تفاق و کەلوپەلی جەنگی پێ بگوێزرێتەوە. (رکاب) هەم حوشـترە هەم یارغەکردنی.

٢- ئەم سـەروەت و سـامانەی بەنـوننەزیرکە گونـدو قەڵاو قوڵلـەکانیان دوو میـل لە مەدیـنەوە دووربـوو، یـاوەران بە پیـادەڕۆ، بـێ مانـدووبوون گەیشـتنە سـەریان و گەمارۆیانـدان. هەمـوو نـاوچەکە کەوتە بەردەسـت پێغەمـبەری خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ. بۆیە جەنـابی پشـکی سـاڵێکی نەفەقەی ماڵ و منداڵەکانی خۆی لێ داناو ئەوی تریشی لە کەسـوکارە نزیکەکانی بەشـکرد.. چونکە پێشـترپێغەمبەری خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ نە لە غەنیمەتی هەڵدەگرت و نە مووچەی تایبەتی لە بەیتولمال هەبوو.. تەنهـا ئەوەی هەبـوو کە یـاوەران بە دیـاری بۆیـان دەهێنـا. بە تـایبەتی سـەیدنا ئەبوبەکری صددیق و عبدالرحمان کوڕی عەوف و یاوەرە دەوڵەمەندەکانی تـرخـوا لێیان رازی بێت.

٣- ئەم سامانە لەپاش پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خرایە بەیتولمالەوە.

ئایەتی حەوتەم

(مَّا أَفَاء اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاء مِنكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ)

واتە: ئەم حوکمەی بەسەر سامان و دەسکەوتی بەنونەزیردا چەسپێندرا، دەبێتە حوکمی هەموو شارو وولاتێکی تر، کە بەو شێوە، بێ جەنگ، سەروەت و سامانیان دەکەوێتە بەردەست موسوڵمانان. خەلیفە یان ئەمیر پشکێکی بەردەکەوێت، کە دیاریکراوە. ئەوی تری هەمووی بەسەر کەسوکاری پێغەمبەری خوادا و هەتیوان و هەژاران و ڕێبوارانـدا دابەش دەکرێت. تا سامان و ماڵ لە دەست کۆمەڵە کەسێکی دەوڵەمەندا گیر نەدرێت و دەستکورتەکانیش لێی مەحرووم نەبن.. ئەوەی کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانتان پێدەدات هەرچیەك و هەر چۆنێك بێت وەریبگرن و جێبەجێ بکەن. بەرهەڵستی لە هەرچی شتێکیش لێکردن، توخنی نەکەون. چونکە حەتمەن خراپەیەو لە بەرژەوەندیتان نییە، بۆیە دەفەرموێ مەیکەن.. لە خوای گەورە بترسن. خوای گەورە سزای سەختی لایە -خۆتان- بە پێچەوانەکاریی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، مەخەنە بەر سزای خوای گەورە.

جمهوری زانایان و شەرعناسان و ئەهلی تەفسیر دەفەرموون: ئەم ئایەتە حوکمێکی تری تێدایە. هەمان حوکمی ئایەتی پێشوو نیە.. ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیك دەفەرموون: ئایەتی پێشوو تایبەتە بە سامانی بەنونەزیرەوەو ئایەتی دووەم حوکمی گشتی فەیئە. کە لە دوای روداوی بەنونەزیر روویداوە. وەکو حوکمی سامانی بەنوقورەیزە کە لە ساڵی پێنچەمی کۆچییدا روویدا. هەروەها سامانی (فەدەك) کە هەر موڵکی جولەکەکانی خەیبەر بوو. ئەم سامانانە پشکی موجاهیدانی تێدا نیە.. زۆر لە ئەهلی تەفسیر دەفەرموون: ئەم ئایەتە دوای دوو

ساڵ لە ئایەتی پێشووتر هاتۆتەخوارەوە. ئیمامی شافیعی بە ڕەحمەت بێت دەفەرموێ: ئەم ئایەتە هەر شەرحی ئایەتی پێشووترەو ئەحکامەکانی زیاتر ڕوون دەکاتەوە. چونکە ئایەتی پێشوو هەرئەوەندەی تێدایە کە پشکی موجاهیدەکان لەم سامانەدا نییە. بەڵام نافەرموێ بۆ کێ دەبێت. لێرەدا بە تەفسیل ئەو پۆلە کەسانە دیاری دەکات کە شایانی وەرگرتنین.. زەمەخشەریی رحمەالله لە تەفسیری (كَشَّاف)ە کەیدا هەروا دەفەرمووێ. دەفەرموێ چونکە هیچ ریوایەتێکیش نییە بیسەلمێنێت کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سامانی بەنونەزیری کرد بێت بە پشکی جیاوازی پۆلی خەڵکی.

ئەوەی کە راجوێی لە نێوان شەرعناساندا دروست کردووە، ئەوەیە کە ئایا ئەم ئایەتە وەکو ئایەتەکەی سوورەتی ئەنفالە، کە باسی دابەشکردنی دەسکەوت (غەنیمەت)ی جەنگ دەکات؟ یان جودایە؟ هەندێکیان -وەکو ئیمامی ئەبو حەنیفەو ئیمامی مالیك- دەفەرموون جودایە. هەندێکیشیان -وەکو ئیمامی شافیعی رحمەالله- دەفەرمووێ هەروەکو ئایەتەکەی ئەنفالە. لای ئیمامی شافیعی حوکمی هەموو سامانێکی کافرانی شەڕانی هەردەکرێت بەپێنج بەشەوە. هەندێك لە شەرعناسان رای سێیەمیان هەیەو دەفەرموون: ئەمە حوکمێکی ترە. غەیری دەسکەوت و فەیئە، ئەمە حوکمی (خەراج)ە کە پەیوەندی بە زەویەوە هەیە.

پێم وایە بۆچوونی ئیمامی شافیعی بە رەحمەت بێت پەسەندتربێت والله اعلم. کەوا بوو سامانی فەی هەروەکو غەنیمەت دەکرێت بە پێنج بەشەوە. بەشی یەکەمی پشکی خواو پێغەمبەری خوایە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ...) کە لەم سەردەمەدا دەخرێتە سەربوجەی پڕۆژە خێرخوازییەکانی وەکو مزگەوت و نەخۆشخانەو پردو.. هتد. پشکی دووەم کە بۆکەسوکاری پێغەمبەری خوا بوو لەبەنی هاشم و بەنی موطەلیب، ئەگەرلەم زەمانەدا هەبن پشکی خۆیان پێدەبڕێت. ئەگەرنا ئەمیش ئیزافە دەبێتە سەرپشکی یەکەم.. پشکی سێیەمیش بۆ هەتیوانەو چوارەمیش بۆ هەژاران و پێنجەمیش بۆرێبوارانە کە پارەیان پێ نەماوە بگەڕێنەوە وولاتی خۆیان.

بۆچوونی ئیمامی ئەبوحەنیفە رحمەالله لەمەوە دوورنییە (رایەکی تری ئیمامی شافیعیش وەکو ئەمە) کە دەفەرموێ: ئەسڵ ئەوەیە کە بکرێتە شەش پشك. وەکو

ئایەتەکە دەفەرمویٚ: بۆ خوای گەورەو بۆ پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و بۆ خزمانی. ئیمامی ئەبوحەنیفە دەفەرمویٚ: ئەم سیٚ پشکە نەماون. پشکی هەر سیٚکیان بووە بە یەك. (کە دەبێتە پرۆژەی خێرخوازیی. سیٚ پشکەکەی تریش هەتیو هەژارو رێبوارانن والله اعلم.

* (كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاء مِنكُمْ)

١- (دُولَـةً) لە (تداول)ـە وە هاتووە. واتە: دەستاودەست کردن. بەڵام لێرەدا مەبەست لە گێردانی سامان و پارسەنگبوونە. (دُولَة) زاڵبوون و دەسەڵاتدارییە.. لەم زەمانەشدا دەوڵەتە. کە هەرلە عەرەبیەکەوە کراوە بە تەرجومەی (state) کە بریتییە لە خاك و خەڵك و دەسەڵاتی سیاسی. لەم ساڵانەی دواییدا ئیعتیرافی نەتەوە یەکگرتووەکانیشیان بۆ کردە مەرج (یان پێکهاتەی) چوارەمی.

٢- ئەم ئایەتە ئەو ستەمەی بنبڕکرد کە لە جاهیلییەتدا هەبوو، کە زۆرینەی دەسکەوتی جەنگ دەبوایە بۆ دەسەڵاتدارە سیاسی و سەربازییەکانیان بێت. کە جگە لەوەی هەموو سامانێکی دوژمنەکانیان - کە بە بیٚ شەڕ دەستدەکەوت- دەبوایە بۆ دەسەڵاتدارەکانیان بێت (وەکو ئەم سامانەی بەنونەزیر) هەروەها چوار دەسکەوتی تریش کە (عبداللەی کوڕی عەنەمە)ی شاعیر لە دێرێك مەدحدا کۆی کردوونەتەوە کە بە (بەستامی کوڕی قەیس) دەڵیٚ: کەسەییدو فەرماندەی بەنوشەیبان بوو:

لكَ المِرباعُ منها والصَّفايا.. وحُكْمك والنشيطةُ والفضولُ

واتە: مافی خۆتە (میرباع) و (سەفایا) و (نەشیتە) و (فزول) بکرێتە موڵکت:

- (المِرباعُ): چوار یەکی دەسکەوتی گشتی شەڕەکانیان بوو.

- (الصَّفايا): شتە دەگمەنە گرانبەهاکان بوو، کە دەکەوتە دەست جەنگاوەرانیان، یان دوژمنەکانیان دەیاندانیٚ. وەکو تاج و مستیلەی زێرو شمشێری نایاب و توحفەیات.

- (النشيطةُ): ئەو سامانانەی دوژمن بوو کە پێش گەیشتنی لەشکری ئەمان لە ناوچەی دوژمندا دەیانگرت. بۆ نموونە مەڕو ماڵاتی دوژمن، کە لای شوان بوون و دەلەوەڕان.

- (الفضولُ): ئەو شتانە بوو کە دوای دابەشکردنی غەنیمەت، دەمایەوەو قابیلی دابەشکردن نەدەبوو وەکو حوشترێك یان ئەسپێك (ناوکۆیی).

ئەمانە هەمووی دەکەوتە دەست سەرکردەو فەرماندە ملهوڕەکانیان. بەمەش دەوڵەمەندێتیان هەرلە زیادبووندا دەبوو. کە لەسەرحسابی جەنگاوەران و پۆلە هەژارەکانی کۆمەڵگەکەیان بوو.. بۆیە خوای گەورە ئەم یاساو نەریتە ناڕەوایەی لە ریشەوە گۆڕیی.. دەسکەوتیشی لە جەنگاوەران بەشکرد. تا وەکو یەك وەربگرن. فەیئیشی تایبەت کرد بە پۆلە موستەحەققەکانی کۆمەڵگەو تەنانەت جەنگاوەرانیش هیچیان پێنەدەدرا-چونکە بێ جەنگ و جیهاد- وەکو ماڵ وسامانەکەی بەنونەزیر- دەستدەکەوت.

٣- ئەمە رێسایەکی سەرەکیە لە سیستمی ئابووری ئیسلامییدا. کە ناشێت سامان و ماڵ گەنجینە بکرێن و هەرلە بەردەستی دەوڵەمەنداندا بمێنێت. ئەمەشی بە چەندەها شێوەو رێگاو چۆنیەتی نەهێشت. وەکو:

یەکەم : دەبوو ساڵانە زەکات بدەن.

دووەم: حەرام کردنی سوو. کە پارە بوو پارەی پەیدا دەکرد.

سێیەم: بڕیاری: (زەوی مردوو (گشتی) موڵکی ئەوکەسەیە کە دەیکاتە بواری بەرهەم هێنان).

چوارەم: بڕیاری: (سامانی ژێرزەوی موڵکی گشتیە).

پێنجەم: بڕیاری: (دۆزینەوەی گەنجینەی کۆن لە خاکدا، موڵکی هەموانەووەکو فەی دابەش دەکرێت).

شەشەم: بڕیاری: (دۆزراوە موڵکی دۆزەرەوە نییەو دەچێتە بەیتولمالەوە..).

حەوتەم: کەس بۆی نیە -بە وەسێت- سێیەکی ماڵەکەی زیاتر ببەخشێت.

هەشتەم: قەتڵ و نەزرو سوێندو سەرجێیی (جیماع)ی هاوسەران لە رۆژی رەمەزاندا، کەفارەتیان لە سەرە.

نۆیەم: بوارە گشتییەکان هەرگشتی دەمێنن. وەکو دەریاو ئاسمان و ئاوو هەواو هیتر. بۆیە کەس بۆی نیە ماسی دەریا یان باڵندەی ناوچەیەك، یان مەسافەیەکی زەوی زەوت کات.

دەیەم: جۆرەها شێوازی تر. کە ئەحکامی شەرع ناهێڵێت سەروەت و سامان کەڵەکە ببێت و لە دەست پۆلە کەسانێکدا بمێنێت. وەکو لە سۆشیالیستیدا لە بەردەست سەرانی حزبی پرۆلیتاریایەو لە سەرمایەداریشیدا لە دەستی مشەخۆرەکانی سەرێدایە.[٢١]

* (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) واتە: ئەوەی کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانتان پێدەکات - هەرچیەك و هەرچونێك بێت-وەریبگرن و جێبەجێی بکەن. لە هەرچی شتێکیش بەرهەڵستی لێکردن توخنی مەکەون. چونکە حەتمەن خراپەو لە بەرژەوەندیتان نییە. بۆیە دەفەرموێ مەیکەن.. لە خوای گەورەش بترسن، خوای گەورە سزای سەختی لایە. خۆتان بە پێچەوانەکاریی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مەخەنە بەر ئەو سزایە..

١- خوای گەورە دوای ئەوەی ئەحکامی فەیئ ئاوا دیاریکرد، کە هیچ شتێکی لێنادرێت بە جەنگاوەران، نە بە تاك تاکیان و نە بە فەرماندەکانیان. کە لە جاهیلییەتدا ئەو هەموو کاڵا زۆرو نایاب و دەگمەنانە دەبووە پشکی فەرماندەکان! خوای گەورە دەیوویست ئەم یاوەرە عەزیزانە تایبەت بۆ خۆی ساغ بکاتەوەو بە

[٢١] بڕوانە یەکێك لە عاجباتی سەرمایەداریی: یەکێك لە ملیاردێرە گەورەکانی ئەمریکا ناوی (وارین)ـە. ئێستا تەمەنی نزیکەی ٧٥ساڵانە، ٧٥.٧ ملیار دۆلاری هەیە. ١٥ کۆمپانیای هەیە. لەوانە: کۆمپانیای دروستکردنی فڕۆکەو سەیارە. بە تەنها دەژی. هەرلەو خانووەدایە کە پێش چل ساڵ لەمەو پێش تێیدا ژیاوە. نۆژەن (تەعمیر)ی نەکردۆتەوە.. تا ئێستاش نە مۆبایل، نە تەلەفۆنی هەیەو نە لاپتۆپ! دەڵێ هەموو شەوێك گەنمەشامی دەبرژێنم و دادەنیشم بە دیار فلیمی کارتۆنەوە!! حەیف نیە ئیسلام زەکاتەکەی لێ نەسەنێت؟! ئەمە ئەگەر ئیسلامی لەسەر بچەسپێندرایە جارێ هەر ساڵی یەکەم یەك ملیارو نیو زیاتر زەکاتی دەدا. ساڵی دووەم هەروەها.. حساب بکە چل ساڵ بەردەوام زەکاتی بدایە. سەرەنجام دەبوو قبووڵ کات ئاوا وورده وورده سەروەت و سامانەکەی لە بندەست دەربهێنرایە، یان ناچار دەبوو خێرا بیخاتەوە بواری وەبەرهێنان (الاستُثمار). ئێ چەندی تری ئاوا لە ناو وولاتی موسوڵمانانیشدا پەیدابوون؟! کە تەنها (وليد بن طلال) ی ئال سعوود ٥ر٣١ ملیار دۆلاری هەیە.

نیەتی پاکەوە وایان لێبکات هیچ مەبەستێکیان -غەیری رەزامەندی خوای گەورە- لە جیهاد کردنیاندا نەبێت. بۆیە سامانە دنیاییەکەی لە دەست دەرهێنان و پێشی فەرموون کە حوکمی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وەربگرن و تەسلیمی ببن. چونکە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانی خوای خاوەنتان جێبەجێ دەکات.. ئەمە وەکو ئایەتەکانی سەرەتای سوورەتی ئەنفالە. کە یاوەران لەسەر دابەشکردنی دەسکەوتەکانی غەزای بەدر (ئەنفال) راجوێ بوون، خوای گەورە هەمووی لە بەردەست دەرهێنان و داوای لێکردن بە ماڵی دنیاوە خەریک نەبن. گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بکەن و خێرا پەیوەندی نێوانیان چاك بکەنەوەو نەهێڵن خۆشوویستنی دنیا ببێتە مایەی راجوێی، چ جای ناکۆکی.. (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأَنفَالِ قُلِ الأَنفَالُ لِلّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُواْ اللّهَ وَأَصْلِحُواْ ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ) الانفال/١... لێرەشدا دوای ئەوەی پێی راگەیاندن کە نابێت چاویان لە ماڵی دنیا بێت و لەسەر حوشترێك یان دارخورمایەك، یان شمشێرێك، یان سیپاڵێك! مەبەستە مەزنەکەی خواوویستیان لا پیس ببێت.. بە شێوەیەکی بنبڕو حەددیی پێی فەرموون هەرچی شتێك، هەرچۆنێك، بە هەرڕادەو برێك پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێتان بفەرمووێت: ئەمە فەرمانمەو بیکەن. بڵێن: بەسەرسەرو بە سەرچاو، ملکەچ و گوێڕایەڵین و یەکسەربێ موناقەشەکردن ئەنجامی بدەن.. بەرهەڵستی هەر شتیکیشی لێکردن لە نیازو مەبەستی دڵەوە بۆ گوفتاری زمان و ئاماژەی جەستە، بۆ کردارو بڕیار. بۆ دیدو بزاوت و هەڵوێست، یەکسەر بڵێن: بەسەرسەرو بەسەرچاو، ملکەچ و گوێڕایەڵین و توخنی ناکەوین..

- (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا) ئەمە لە ناختاندا قەناعەت و رازیبوون بێت و سەرڕاستانە وا رەفتار بکەن. چونکە ئێوە لەگەڵ خوای پەروەردگارتاندا مامەڵە دەکەن (وَاتَّقُوا اللَّهَ).. هەرکەسێکتان لە ناخییدا تەسلیم نەبووبێت، یان بیەوێت خۆبەسەررەفتاربکات و حەزی خۆی بهێنێتە جێ، دەبێت ئەوەی لا یەقین بێت کە دەکەوێتە بەرسزای سەختی خوایی (إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ).

٢- ئەم برگە ئایەتە: (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا) هەروەکو چۆنیەتی پەروەردەکردنی قورئانی و رێساکانی تری ئاراستەوانی لەگەڵ روداوە واقیعییەکەداو بەبزاوت و هەڵوێستی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بووە مایەی سازدان و گەشەو نەش و نمای تاك و کۆی یاوەرانی بەرێز خوا لێیان رازی بێت.

زۆرو جۆری سامانەکە و ئاسان دابەشکردنی دەستکەوتنی وادەکات هەموو تەماعیان تێدا بێت، دابو نەریتی جارانیان - کە لەجاهیلیەتیاندا پێوەی پابەند بوون - پشکی هەریەکێکیان مسۆگەردەکات، بە تایبەتی فەرماندە ئازاو ناودارەکانیان.. ئا لەم حاڵەتەی چاوو دەروونداا، حاڵەتی حەزو ئینفیعالیدا، وەحی خوای خاوەن و هەڵسوڕێنەری واقیعەکەیان بۆ دێت کە ئەوە پشکی کەستانی تێدا نییە، چاوەڕێ مەبن، بۆڵە بۆڵیش نەکەن، ملکەچ وگوێ ڕایەڵی وەحی بن و بزانن پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چۆن دابەشی دەکات.. هەرچۆنێکیشی دابەش بکات ئێوە مافی قسە تێدا کردنتان نییە، چونکە نەخشەی غەزاکەو ئیدارەی بەرەکەو ئەنجامەکەی هەموو خوای گەورە رێکی خستووەو بۆ سەرخستنی پێغەمبەرەکەی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و چاوشۆڕکردن و زەلیلکردنی ئەو (دیندار)انەیە کەدەڵێن: ئێمە گەلی خواین! (وَمَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ عَلَى مَن يَشَاءُ)..

ئاوا هزرو هۆشی هێنانەوە بۆ دین و دینداریی و زاڵی کردن بەسەرحەزو ئارەزوو تەماعکاریاندا..

ئاوا لە ناخیاندا قەناعەتی پێکردن کە ئەوان دەبێت هەست بەوە بکەن کە خوای گەورە دەیەوێت هەربۆ خوا ساغ ببنەوەو بۆ دینەکەی لێبڕێن و بزانن کە بوونەتە ئەداتی قەدەری خوای خاوەنیان.. خوای گەورە رۆزی دەدات .. خوای گەورە خۆی (مووچەوبووجە)ی ژیانیان دابین دەکات، چ پێویست دەکات چاویان لە دەستکەوتی جیهادەوە بێت، کە هەتیوو و هەژارو داماوو رێبواران شایانترن.

٣- ئەم برگە ئایەتە رێسایەکی ئوصوڵی زۆرگەورەوگرنگە لە دیاریکردنی سوونەتدا.. چونکە هەموو سوونەت دەکەوێتە ناو چوارچێوەی ئەم ئاراستە خواییەوە، کە موسڵمانان پابەند دەکات بەوەوە کە لە پێغەمبەری خواوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

هـاتووە، ئەم بـڕگە ئـایەتە وەکـو دوو ئـایەتەکەی سـورەتی نەجـمە (وَمَـا يَنطِـقُ عَـنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحَى)النجم/٣-٤ واتە پێغەمبەرەکەی خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەرلە خۆیەوە قسە ناکات، ئەوە وەحییەو خوای گەورە بۆی ناردووە، ئەوەی کە سـوننەتی خـوی جەنابیشـێتی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەرلە ژێر چـاودێریی خـوای گەورەدایەوە هیچ سوونەتێکی نییە کە پڕاوپڕ گونجاوی وەحی نەبێت.

ئیمـامی سـیوطی بەرەحـمەت بێـت (٩١١ک کـۆچی دوایی کـردووە) دەفەرمـووێ: وەحی دوو جۆرە:

- وەحییەکیان: فەرمانمان پێدراوە بینوسینەوە کە خوێندنەوەیمان بە خوا پەرستی بۆ دادەنرێت. کە قورئانی پیرۆزە.

- وەحییەکی تریـان: فەرمانمـان پێـنەدراوە بینوسـینەوە و خوێنـدنەوەیمان بە خـوا پەرستی بۆ دانانرێت، کە سوونەتە.

هەموو سەلەف (یاوەران و تابیعین و تابیعی تابیعین) و ئەوانەی لەسەر دیدو ڕێبازو بەرنامەو ڕێسای ئەوان ڕۆیشتوون هەروایان فەرمووە.

- ئیمامی ئەحمەد بەرەحمەت بێت بەسەنەدەوە دەگێڕێتەوە کە ئیبنو مەسعود خوا لێی رازی بێت فەرمووی: لەعنەتی خوا لەو ئافرەتانە بێت کە خاڵ دەکوتن و خاڵیان بـۆ دەکوترێـت، لەوانەش کە برۆیـان بـۆ دەکرێـت و بـرۆ بـۆ ئافرەتـانی تـر دەکەن، لەوانەش کە شێوەی خەلقکردنی خوایی دەگۆڕن..

ئەم هەواڵە گەیشتە ئافرەتێکی هۆزی بەنوسەعد کە ناوی (ئوم یەعقوب) بوو، کە بیستی هـاتە خـزمەت ئیبنـو مەسعودو لێی پرسی: جەنابت ئـاواو ئـاوات فەرمـووە؟ فەرمـووی بەڵێ. بـۆچی لەعـنەت لە کەسـێك نەکەم کە پێغەمـبەری خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەعنەتی لێکردووەو لە کتێبەکەی خوای گەورەشدایە.

ئافرەتەکە ووتی: لەبەرگەوە بۆ بەرگ قورئانم خوێندووە شتی وام تێدا نەدیووە!!

ئیبنو مەسعود فەرمووی: ئەگەر بتخوێندایەتەوە دەتبینی. مەگەر ئەوەت نەخوێندۆتەوە کە دەفەرموێ: (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا).

ووتی: بەدی خوێندومەتەوە. فەرمووی: ئێ، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەرهەڵستی لەوە کردووە. ئافرەتەکە ووتی: وا دەزانم خێزانەکەی خۆشت دەیکات.

فەرمووی: برِۆ بیبینە.. چووە ماڵیان و خێزانەکەی ئیبنومەسعوودی بینی، هیچ خاڵی پێوە نەبوو. هاتەوە خزمەت ئیبنومەسعوود و عەرزی کرد: هیچم پێوە نەدی. ئیبنوموسعوود فەرمووی: ئەگەر خاڵی کوتراوی پێوە بووایە پێکەوە نەدەنووستین.[٢٢]

- لە هەر دوو سەحیحی بوخاریی و موسلیمدا لە ئەبوهوەیرەوە خوا لێی رازی بێت هاتووە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەموو: (اذا أَمَرْتُكُمْ بِأمرٍ فَافْعَلُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاجْتَنِبُوهُ)[٢٣] واتە هەر فەرمانێکم پێتاندا، ئەوەندەی لە تواناتاندا هەیە جێبەجێی بکەن، بەرهەڵستی هەر شتێکیشم لێکردن توخنی مەکەون.

- ئیمامی شافیعی بەرەحمەت بێت چووە مەککەو بە خەڵکەکەی فەرموو: پرسیارم لێبکەن تا بە قورئان وەڵامتان بدەمەوە کابرایەك هەستاو پرسی: کەسێکی ئیحرام پوش بێت و زەردەواڵە (ژەنگەسۆرە)یەك بکوژێت، حوکمی لە قورئاندا چییە؟ ئیمام فەرمووی: خوای گەورە دەفەرموێ (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانتَهُوا) پێغەمبەری خواش فەرموویەتی (فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا)[٢٤] ڕێبازی من بگرنەبەر، هەروەها ڕێبازی خەلیفە

---

[٢٢] ئیبنو کەثیر دەفەرموێ: لە ڕێگای سوفیانی سەورییەوە، لە هەردوو سەحیحی بوخاریی و موسلیمیشدا هەیە. تەفسیری ئیبنوکەثیر/چاپی یەك بەرگی ل١٢.

[٢٣] بوخاریي (٦٧٧٧)، موسلیم (١٣٣٧).

[٢٤] بەشێکە لە فەرموودەیەکی درێژ- بە ڕیوایاتی جیاوازو زۆر- کە ئەبوداوودو ترمزیی بە سەنەدی (حەسەن سەحیح) و ئیبنوماجە بە سەنەدی (حەسەن) هێناویانەتەوە فەرمووودەوانان لە حوکمی سەنەدەکەیدا ڕاجوێ بوون: حاکم بە سەحیحی داناوە، زەهەبییش فەرموویەتی وایە. ئەلبانیش پشتگیریی لێکردووە. ئەرنائووت دەفەرموێ: بە کۆی ڕێگاکانی گێڕانەوەکانی سەحیحە. کە ئەمەیە: (قَالَ الْعِرْبَاضُ بن سارية ﷺ صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا فَوَعَظَنَا مَوْعِظَةً بَلِيغَةً ذَرَفَتْ مِنْهَا

راشیدینەکان واتە جێنشینە پێگەیشتووەکانم.. ئینجا سەنەدی فەرمودەیەکی فەرموو، فڵان لە فڵانەوە بۆی گێڕامەوە ئەویش لە فڵانەوە.. تا گەیشتە سەیدنا عومەرخوا لێی رازی بێت کە کابرایەك لێی پرسی: ئەگەر ئیحرام پوش زەردەواڵەیەك بکوژێت، هیچ کەفارەتی لەسەردەبێت؟ سەیدنا عومەرفەرمووی : نەخێر.

دەبینیت سەیدنا ئیبنومەسعوود سوونەتی پێغەمبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە بەشێك لە وەحی خوایی دانا کە قورئانە.. ئیمامی شافیعیش دیدو رێ و هەڵوێستی سەیدنا عومەری بە سوونەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دانا. سوونەتیش لە قورئانەوەیە.. ئەم دوو پێشەوا بەڕێزە ئەم ئایەتەیان لا رێساو سەرچاوەی وەحی بووە.

زانایانی ئوصوڵیش لەسەر ئەم دیدو رێ و رێسایەن، دەبینیت حوکمێکی گشتی قورئان بە سوونەت تایبەتمەند (تخصيص) دەکەن بۆ نموونە خوای گەورە دەفەرمویٚ:(حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ) المائدة/٣ واتە: مردارەوەبوو و خوێنتان لێ حەرام کراوە.. بەڵام لە سوونەتدا هاتووە کە دوو جۆر مردارەوە بوون هەروەها دووجۆرە خوێن حەڵاڵن. وەکو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرمویٚ: (أُحِلَّتْ لَنَا مَيْتَتَانِ وَدَمَانِ، فَأَمَّا الْمَيْتَتَانِ فَالْحُوتُ وَالْجَرَادُ، وَأَمَّا الدَّمَانِ فَالْكَبِدُ وَالطِّحَالُ)[٢٥] واتە: دوو مردارەوەبوو، دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵە: مردارەوە بووەکان: کوللە و ماسین، خوێنەکانیش جگەرو سپڵن.

الْعُيُونُ وَوَجِلَتْ مِنْهَا الْقُلُوبُ فَقَالَ قَائِلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَأَنَّ هَذِهِ مَوْعِظَةُ مُوَدِّعٍ فَمَاذَا تَعْهَدُ إِلَيْنَا فَقَالَ أُوصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالسَّمْعِ وَالطَّاعَةِ وَإِنْ عَبْدًا حَبَشِيًّا فَإِنَّهُ مَنْ يَعِشْ مِنْكُمْ بَعْدِي فَسَيَرَى اخْتِلَافًا كَثِيرًا فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمَهْدِيِّينَ الرَّاشِدِينَ تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ وَإِيَّاكُمْ وَمُحْدَثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلَّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ).

[٢٥] ئیبنوماجە (١١٠٢/٢ ژ٣٣١٤)، ئەحمەد (٩٧/٢ ژ٥٧٢٣) شێخی ئەلبانی بەرەحمەت بێت لە (الصحيحة/ ١١١٨ و إرواء الغليل/ ٢٥٢٦)دا دەفەرمویٚ: سەحیحە.

- هەروەها بە سوووننەت حوکمە گشتیەکانی - جۆرو رادەو بڕیان - دیارەی دەکرێت. بۆ نموونە خوای گەورە دەفەرموێ: (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُواْ أَيْدِيَهُمَا) المائدة/٣٨ واتە: دەستی پیاوێك کە دزیی بکات و دەستی ئافرەتێك کە دزیی بکات ببڕن. سوووننەت رادەو بڕی بڕینەکەی دیاریکردووە. چونکە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەستی پیاوێکی دزی لە مەچەکیەوە بڕیی.. یان خوای گەورە کە دەفەرموێ : نوێژ بکەن، زەکات بدەن، حەج بکەن.. سوووننەت کات و شوێن و چۆنیەتی و رادەو بڕی ئەم فەرزانەی روون کردۆتەوە.. ئێمە بە هۆی سوووننەتەوە دەزانین چۆن نوێژ دەکەین و کەی؟ یان کەی زەکات دەدەین و چۆن و چەندو لە چیی؟ یان کەی دەچینە حەج و روکنەکانی چین؟.

٤- هەموو موسوڵمانێك دەبێت بزانێت سوووننەت چیەو چەند جۆرە؟ تا بزانێت کە هەندێك سوووننەت لە سەریی فەرزەو دەبێت بیکات و بەو رادەو بڕو چۆنیەتیش کە سوووننەت خۆی روونی کردۆتەوە. هەندێك سوووننەتیش هەیە موسوڵمان تێیدا سەرپشکە، ئازادە بیکات یان نەیکات.. زانینی ئەمە زەروورییە چونکە ئێستا لە ناو داعی وکەسایەتیە ناوداره ئیسلامیەکانیشدا هەندێك هەن وا دەزانن هەرکە ووترا سوووننەتە ئیتر لا ناکات بەلایدا!!.

پێشەوایانی شەرع وزانایانی ئوصوڵ سوووننەتیان کردووە بە چەند بەشێکەوە:

یەکەم: ئەو رەفتارانەی بەپێی سروشتی بەشەرێتی خۆی کردوونی: کە ژیانی هەموو مرۆڤێك دەیانخوازێت. وەکو خواردن و خواردنەوەو پۆشین و نوستن و .. هتد. هەموو ئەمانەو هاوشێوەیان پێش پێغەمبەرێتی و دوای پێغەمبەرێتی وەکو هەر مرۆڤێکی تر، کردوونی.. ئەمانە بە گشتی حەڵاڵ و شیاون. ئەحکامێکی شەرعی تایبەتیان تێدا نییە. مەگەر چۆنیەتیەکانیان کە دەبێتە سوووننەت. وەکو چۆنیەتی دانیشتنی، چۆنیەتی خواردن و خواردنەوەی، کە بە دەستی پاکی راستی دەیخواردو

دەیخواردەوە. ئەم چۆنیەتیە جێی ئیقتیداپێکردنەو ئەو کەسەی وا دەیکاتەوە بێگومان پاداشتی دەست دەکەوێت. ئەو کەسەی وا نەیکاتەوە گوناحبار نابێت و سزا نایگرێتەوە. بەڵام کە هەموومان وا بکەین دەیکەینە دابونەریتێکی کۆمەڵگە موسوڵمانە دینداریەکەمان.. هەروەها جۆری خۆراکەکانی. بۆ نموونە (ضَبّ)[٢٦]ی نەخواردووەو رێی لە خواردنیشی نەگرتووە.

دووەم: ئەو رەفتارانەی وان لە نێوان سروشتی بەشەرێتی و حوکمی شەرعێتیدا: بۆ نموونە جەنابی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە کاتی حەجدا لە عەرەفات کە سواری حوشتر بووبوو، هەستایە سەر پێ.. وەستان لە عەرەفاتدا روکنی حەجە، بەڵام ئایا وەستان بە سواری حوشترو عەرەبانەو سەیارەوە جائیزە؟ ئایا وەستانی جەنابی بە سواری حوشترەوە لە عەرەفاتدا رەفتارێکی سروشتی بوو؟ بۆ ئەوەی حاجیەکانی تر ببیبنن و بزانن لەو جێگایەدایە، تا ئەگەر پرسیاریان هەبوو بچنە خزمەتی؟ یان هەر وەکو رەفتارێکی خواپەرستی وای کردووە؟ ئەمە راجوێی ئوصولیەکانی لەسەرەو هەرواش دەمێنێت.

سێیەم: ئەو رەفتارانەی سەلمێنراون کە تایبەتن بە جەنابی و بەس: وەکو: هەبوونی زیاتر لە چوار ژن لە یەك کاتدا. چونکە ئەو کاتەی خوای گەورە پێی فەرموو : (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ) الاحزاب/ ٥٠ ئەی پێغەمبەرئێمە ژنە هاوسەرەکانتمان بۆ حەڵاڵ کردوویت.. ئەو کاتە زیاتر لە چوار ژن هاوسەری بوون.

چوارەم: ئەو رەفتارانەی روونکردنەوەی حوکمی قورئانن: وەکو چۆنیەتی سزا شەرعیەکان: سزای زینا، سزای دزیی، سزای شەراب خۆریی.. یان چۆنیەتی

---

[٢٦] جۆرێکە لە خشۆکی بیابان. لە شکڵی قۆڕی و شەوگەڕو مارمێلکەدایە. کلکی کورتترە بەڵام ئەستورو گۆشتنەو هەیانە هەشت کیلۆ دەبێت! هەندێك عەرەب پێی دەڵێن ماسی بیابان دەبرژێنرێت و دەکوڵێندرێت.

خواپەرستیەکانن. وەکو چۆنیەتی نوێژکردن و حەجکردن، خوای گەورە دەفەرموێ: (وَأَقِيمُواْ الصَلاةَ) البقرة/٤٣ واتە: نوێژ بکەن.. بەڵام چۆنیەتیەکەی بەو شێوەیە بووە کە جەنابی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەسەر مینبەر نیشانی دان و فەرمووی: (صَلُّوا كَمَا رايتُمُونى أُصَلِّى)[٢٧] واتە: وا نوێژ بکەن کە من دەبینن نوێژ دەکەم.. هەروەها حەجکردن، خوای گەورە دەفەرموێ: (وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً) آل عمران/٩٧ واتە: حەج لەسەر ئەوکەسانەی لە توانایاندا هەیە، فەرزە. بەڵام چۆنیەتی حەجکردنەکە لە سووننەتدا شەرح کراوە. جەنابیشی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرموویەتی: (خُذُوا عَنِّي مَنَاسِكَكُمْ) [٢٨] واتە: چۆنیەتی ئەنجامدانی رەفتارەکانی حەج، لە من وەربگرن.

پێنجەم: ئەو رەفتارانەی نە لە سروشتی مرۆڤایەتیەکەیەوەیەتی و نە روونکردنەوەی ئەحکامی قورئانن: تایبەتیش نەبوون بە جەنابیەوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەمانەش دووجۆرن:

جۆری یەکەم: ئەوانەی زانراون کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کردونی: چونکە فەرزبوون لەسەری، یان شیاو بوون بۆی، یان رێپێدراوو پەسەندی جەنابی خۆی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوون. وەکو نوێژکردنی لە ناوکەعبەدا.. ئەمە بۆ موسوڵمانانیش شیاوە، چونکە تایبەت نەبووە بە جەنابیەوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

جۆری دووەم: ئەوانەی نازانین لەسەر ئێمە فەرزن، یان سووننەت یان رێپێدراوی پەسەند: بۆچوونی پێشەوایان دەربارەی ئەم رەفتارانە جیاوازە.

---

[٢٧] فەرموودەکە (متفق علیه) یەو بەناوبانگ و بەربڵاوە بە تایبەتی کە شێخی ئەلبانی رحمه الله لەسەربەرگی کتێبی (صفة صلاة النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.) نوێژەکەی بڵاوی کردۆتەوە.

[٢٨] نەسائیی و ئەحمەدو بەیهیقیی و فەرموودەوانی تر. ئەلبانی لە (الجامع الصغیروزیادتة/ ٩١٩٢) و (صحیح الجامع/ ٥٠٦١) دا بە سەحیحی داناوە.

- ئیمامی ئەبوحەنیفەو ریوایەتێکی ئیمام ئەحمەد و قەولێکی ئیمامی شافیعی ئەوەیە کە پێویستە بکرێن، بەڵام لە رووی ئیحتیاتکردنەوە، نەبادا وەل بکرێن و دوایی دەربکەوێت کە فەرز بوون.

- هەندێك لەشەرعناسانی مەزهەبی شافیعی و رای دووەمی ئیمامی ئەحمەد ئەوەیە کە باشتروایە بکرێن. چونکە ئەنجامدانیان لەوەلکردنیان باشترە.

- جائیزە.. کەوا بوو نەکردنیشی جائیزە.. مەگەر خوا پەرستیەك بێت، کە حەتمەن کردنی چاکترە.

- تێداوەستان ئەمە بۆچوونی موعتەزیلەیە. بەڵام ئەوانی تروەڵامیان داونەتەوە کە وەستان وەتێڕامان ئیقتیداکردن نین بە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

عەللامە شەنقیتی وەکو زۆرێك لە زانا توێژەرەوەکان دەفەرموێ: حەتمەن ئەنجامدانی باشترە. خۆ ئەگەر فەرزیش نەبێت، سوونەتەو پاداشتی مسۆگەرە. بێگومان هەرواشە.. مەرجیش نییە ئێمە بزانین بۆچی جەنابی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وایکردووە. ئەنجامدانی ئەم رەفتارانە ئیقتیدا پێکردنێتی. بڕوانە هەڵوێستی یاوەران لەم نموونەدا:

- ئەبو سەعیدی خودری خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە نوێژدا بوو (ئیمام بوو) یاوەران لە خزمەتیدابوون بە ڕیز لە نوێژی جەماعەتەکەیدا بوون.. لە کاتی نوێژەکەدا جەنابی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەعلەکانی دانا،[٢٩] هەموو یاوەران هەر لە نوێژەکەیاندا یەکسەر نەعلەکانیان دانا.. کە لە نوێژ بوونەوە، پێی فەرموون کە بۆچی ئێوەش نەعلەکانتان دانا؟ عەرزیان

[٢٩] مزگەوتەکەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هیچی تێدا رانەخرابوو، هەربەلم داپۆشرابوو بۆیە ئاسایی بەنەعلەکانیانەوە دەچوونە ناوی و نوێژیشیان پێوە دەکرد.

کرد: دیتمان جەنابتان نەعلەکانت دانا، ئێمەش وامان کرد.. فەرمووی (اِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي فَأَخْبَرَنِي أَنَّ بِهِمَا خَبَثًا) جیبریل (جوبرائیل)سەلامی خوای لێبێت هەواڵی دامێ کە پیسایی بە نەعلەکەمەوە بوو منیش دامنان.. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بەرهەڵستی لێ نەکردن و زەمی رەفتارەکەی نەکردن.. ئەوان خوا لێیان رازی بێت ئاوایان کرد بێ ئەوەی بزانن بۆچی؟.

کەوابوو شارەزابوون لە سووننەت زەروورەتێکی دیندارییە، پابەندبوونیش پێوەی سیماو سیفەتی سووربوونە لەسەر باڵا ڕاگرتنی سووننەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و گرتنەبەری ڕێگای سەرفرازییە، مایەی لە خوا نزیکبوونەوەیە.. هەر وەکو کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو: (إِنَّهُ مَا مِنْ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلا قَدْ أَمَرْتُكُمْ بِهِ، وَإِنَّهُ مَا مِنْ شَيْءٍ يُقَرِّبُكُمْ مِنَ النَّارِ وَيُبْعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلا قَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ)[٣٠] واتە: شتێك نەماوە لە بەهەشت نزیکتان بکاتەوەو لە دۆزەخ دوورتان بکاتەوە کە بۆم روون نەکردبێتنەوە و فەرمانم پێ نەدابن کە بیکەن، شتێکیش نەماوە لە دۆزەخ نزیکتان بکاتەوەو لە بەهەشت دوورتان بکاتەوە کە بۆم روون نەکردبێتنەوەو فەرمانم پێ نەدابن کە نەیکەن.

٥- پابەندبوون بە سووننەتی پاکی پێغەمبەری خواوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە راستیدا سەلماندن و چەسپاندنی حەقیقی شایەتمانەکەیە (أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) چونکە بڕگەی یەکەم کە شاهیدی دانە لەسەر خوایەتی خوای گەورەو تاك و پاکی ئەو، شاهیدیدان و ئیعتیراف کردنیشە بە وانەی کە (لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ) دەیانخوازێت. وەکو باوەڕبوون بە نادیار (غەیب)، باوەڕبوون بەفریشتەو بە رۆژی دوایی و بە ناردنی پێغەمبەران و پەیامەکانیان.

[٣٠] نەسائیی لە (السنن الكبرى ١٢١/٧) و بەیهیقی لە (شعب الايمان/ ١١٤١). ئەلبانی لە (السلسلة الصحيحة/٢٨٦٦) دا دەفەرموێ : مرسل حسن. شاهیدی تری بۆ دەهێنێتەوە کە دەیگەیێنێتە پلەی سەحیح.

(أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ) کەش ئیعتیرافکردنە بەپەیامی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. واتە: ئیقتیداکردن پێی و وەرگرتنی فەرمان و خۆلادان لەبەر هەڵستیەکانی. هەروەها پابەندبوون بە سیرەو سوونەتی پاکیی.. ئەم پابەندبوونە، خواپەرستییە. ملکەچکردنە بۆ فەرمانی خوا. چونکە دەفەرموێ:(مَّنْ يُطِعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ) النساء/٨٠ واتە: هەر کەسێك ملکەچی فەرمانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بێت، ئەوە ملکەچێتی بۆ خوای گەورە دەربڕیووە.

پابەندبوون بە سیرەو سوونەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەوە دەگرێتەوە کە موسوڵمان باوەڕی وابێت کە لەگەڵ هەر کەس و لایەنێکی موسوڵماندا ناکۆك بێت، چارەسەرەکە وا لای پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و هەر دەبێت بگەڕێتەوە سەر قورئان و سوونەتی جەنابی صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وەکو خوای گەورە دەفەرموێ (فَإِن تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ) النساء/٥٩.

سوونەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەر ئەوە نییە کە ئەحکامی قورئان روون بکاتەوە، بەڵکو سەرچاوەی دووەمی یاساو ئەحکامەکانی شەرعیشە.. زۆر حوکمی شەرعیی هەیە کە لە بەڵگەی سوونەتەوە هاتوون. نەك لە قورئانەوە.. ئێمە چۆن دەزانین کە گۆشتی گوێدرێژ (کەر) حەرامە؟ بە بەڵگەی سوونەت دەزانین. چۆن دەزانین گۆشتی پڵنگ حەرامە؟ بە بەڵگەی سوونەت دەزانین.. چۆن دەزانین پیاوی موسوڵمان بۆی جائیز نیە لە یەك کاتدا ئافرەتێك و پوورێکی هاوسەری بن؟ بەبەڵگەی سوونەت دەزانین.. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ (الاَ إِنِّي أُوتِيتُ الْكِتَابَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ)[٣١] واتە: ئەوە بزانن کە هەروەکو کە قورئانم پێدراوە، وەکو ئەویش (سوونەت)م پێدراوە.

کەوابوو پێویستە موسوڵمانی دیندارو سەر ڕاست هۆشی لە سوونەت بێت و تا دەتوانێت خۆی پێوە پابەند بکات و لەوە دڵنیا بێت کە سەرفرازیی دنیاو قیامەت بە پابەندبوونیەوەیەتی بە سوونەتەوە.. بڕوانە ئەو یاوەرە بەڕێزانە چەند و چۆن بە ئاراستەی پێغەمبەری خواوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پابەندبوون و بشڕوانە حاڵی خۆت! ئایا خۆت لە پابەندبوونت بە سوونەتەوە رازیت؟! پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەسەر مینبەر بوو، ووتاری دەدا، فەرمووی: دانیشە! یاوەران لەدەرەوەی مزگەوت دانیشتن! هەر یەکەیان دەیفەرموو: نەبادا مەبەستی من بوو بێت.

---

[٣١] ئەبوداوود (٤٦٠٤)، ئیبنوماجە(٣٦٧٧)، ئەحمەد /١٦٨٤٤)،ئەلبانی لە (صحيح سنن أبی داود/ ٣٨٤٨) دا فەرموویەتی: سەحیحە.

ئایەتی هەشتەم

(لِلْفُقَرَاء الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ)

واتە: ئەو هەژارانەی کە شایانی ئەو سامانەی فەی بوون بیاندرێتی هەموویان -جگە لە دوو کەسیان- لە موهاجیرانی مەککە بوون. ئەوانەی کە لەبەر خاتری خوای گەورەو پابەندیی دینەکەو فەرزی سەرخستنی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شارو کەسوکارو ماڵ و سامانی خۆیانیان لە مەککە جێهێشت و بۆ سەرخستنی پەیامی خوا لێبڕان. هیچ مەبەستێکی دنیایی لە دڵ و هزرو ویژدانیاندا نەبوو. تەنها مەبەستیان بەدەستهێنانی ڕەزامەندی خوای گەورەو پاداشتی ئەو بوو. ئەمانە کە ئێستا وا هەژارو دەسکورتن و سامانەکەی فەیی بەنوننەزیریان پێدەشێت، لە جێ و ڕێی خۆیاندا هەبوو بوون. خاوەنی کەسوکاری خۆیان بوون. بەڵام لەپێناوی سەرخستنی پەیامی خواوویستی و بانگەوازو بزاڤەکەی پێغەمبەری خوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هیجرەتیان کردو بۆ سەروەرێتی دینی خوا لێبڕان. ئا ئەمانە ڕاستگۆکانن!.

١- ئەم یاوەرە عەزیزانەی هەرکاتێک باسی ئیسلام و بانگەوازو ئارامگریی ژێر ئەشکەنجە دەکرێت، هەرکاتێک باسی هیجرەت و بۆ خوا لێبڕان دەکرێت، هەر کاتێک نموونەی (ئیمان) و (هیجرەت) و (جیهاد) دەهێنرێتەوە، ئەمان باس دەکرێن.. ئا ئەمانەی دینەکەیان لە سێزدە ساڵی یەکەمدا لەسەرشان بنیات نرا.. ئا ئەمانەی کە خوای گەورە بەوشێوەی مەدحە گرنگە دەفەرموێ (أُوْلَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ) سەد کەس بوون!! تەنها سەد کەس!.

٢- سەرنجدەرە ئەم ئایەتە چۆن خوای کارزان و شارەزاو دانا وەسفی ئەم پۆلە مرۆڤە دانسقە نایابە دەکات.

- بوارو حاڵەتەکە باسی موستەحەق بوونی یارمەتیەکی دارایی و سامانە.. خۆ ئەوەندە بەسبوو بیفەرموایە هەژارن.. ئەوەش زەروورییی نەبوو کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی هەژارن! خۆ ئەوەی پێغەمبەری خواش زەروورییی

نەبـوو، چـونکە سـەد کەسـی ناسـراو بـوون. لە کـۆمەڵگەیەکی بچووکـدا. ئەوان موهـاجیری بێ کەسابەت بوون و خەڵکەکەی تر خەڵکی شارەکەن و باب و باپیریان لەوێ لەدایکبـووەو دەوڵەمەنـدن.. سـەد هەژاری غەریـبە لە ناویانـدا زەقە.. بەڵام بڕوانە خوای گەورە چۆن مەدحیان دەکات.. ئەم مەدحەیە کە نەك هەر ئەوەی کە کردنی بە شایانی پشکێك دەسکەوت، بەڵکو کردنی بە چوار خەلیفەی حوکمڕانی مەدینەو هەموو دەسەڵاتی سەرزەمینی دەوروبەریی.. خـوای گەورە وای ناسـاندن کە شـایانی حـوکم و خـیلافەت و کاربەدەسـتی دەوڵەت و سـەفیرو فەرمانـدەی لەشکری هەزاربەهەزارو سوارچاکی مەیدانی جەنگی ڕیشەکێشکردنی فارس و ڕۆم بن!!.

- پاڵنەری هیجرەتەکەیان (يَبْتَغُونَ فَضْلا مِّنَ اللَّهِ)یە.
- ئامانجیان (وَرِضْوَانًا).
- مەبەستی دنیاییان (وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ).
- وەسفی شیاوی هەتاهەتاییان (أُوْلَئِكَ هُمُ الصَادِقُونَ).

ئەمانە روکنەکانی کۆمەڵکاریی ئوممەتییان هەموو سەلماندو چەسپاند (إِنَّ الَّذِينَ آمَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَاهَدُواْ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ..) الانفال/٧٢ لەگەڵ پشـتیوانە سـەر ڕاسـتەکان کە گرتیـاننە خـۆو کردیـانن بە سـەرکردەو خەلـیفەو پێشەواو مامۆستاو ئەمیرو فەرماندەی خۆیان، کە داڵدەیان دان و پشتیان گرتن و وەلائیان دانێ! (وَالَّذِينَ آوَواْ وَّنَصَرُواْ أُوْلَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ) ئا ئەم دووپۆلەی ئەهلـی ئیمـان کە خـوای گەورە ئـاوا وەسـفییان دەکـات، کە تاقیـامەت نمـوونەی موسـوڵمانی راسـتگۆو سەرڕاسـتن، نمـوونەی سـەلماندن و چەسـپاندنی وەحـی خـواین. لە هەمـوو بـوارێکی ژیـانی تـاکوکۆی کـۆمەڵگەو دەسـەڵاتی مرۆڤایەتییـدا (وَالَّذِينَ آمَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَاهَدُواْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَواْ وَّنَصَرُواْ أُوْلَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا)الانفال/٧٤.

ئەم گەورە پیـاوانە، ئەم داعـیە خـۆگرانەی سـەرەتای زەمـانی موسـتەزعەفێتی مەکـکە، کە سـێزدە سـاڵی رەبەق خۆیـان لەبەرهەمـوو جـۆرە تـین و فشـارێکی جاهیلییەتدا گرت، ئەوەتا شایانی پشکێك سامانن کە پێی دەوڵەمەند نابن، بەڵام

کاتیـان بـۆ بـانگەوازو بـزاڤ و جیهـادەکە بـۆ دەگەڕێـتەوە.. کـاتی کاسـبیکردنی زۆرو ماندووبوونی دوای پارووەنانی حەڵاڵ.

ئەمە وەسـفی ئەو سـەد پیـاوە جـوامێرە پێشـەوا موحتـاجەیە کە خـوای کردگـاری مـرۆڤ و هیدایەتـدەری موسـوڵمانان و چـاودێرو ئـاودێری یـاوەران ئـاوا وەسـفیان دەکات.. وەسـفێکە کە هەتـا دنیـا دنیا بمێنێت، دەبێ ئەهلی کـوفرو شـیعەی رەوافیز لە حەنایاندا کوێربن.

ئینجـا بـڕوانە بـاڵەکەی تـری ئـوممەت.. بـڕوانە وەسـفی خـوایی بـۆ هەزاران یاوەرەکەی ئەنصار، کە لە ئایەتی دواتردا باسیان دەکات..

ئایەتی نۆیەم

(وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَوَالإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَإِلَيْهِمْ وَلا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْكَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)

واتە: ئەوانەی پێش ئەوان نیشتەجێی شارو ئیمان بوو بوون، حەزدەکەن موسوڵمانانی مەککە بۆلایان کۆچ بکەن و بچنە ناویانەوەو تێکەڵ بە ژیانیان بن. هیچ گرێ و گۆڵێکی دەروونیان لا دروست نەبوو، بەوەی کە سامانی بەنوننەزیرتەنها بەوان دراو نەدرا بەمان. ئەمان پشتیوانانی دینەکەن و موهاجیرەکانیان خۆشدەوێت. بەرژەوەندیی ئەوان ئەوەندە دەخەنە پێش خۆیان، ئەگەرهەژارییش بەسەرخۆیاندا بهێنن هەرموهاجیرەکان پێش دەخەن.. هەرکەسێك خۆی لەپیسکەیی و چاوچنۆکیی و سەقیلی دەروونی خۆی قوتاربکات، بەڕاستی ئا ئەوانە سەرفرازن.

١- (وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُوا الدَّارَوَالإِيمَانَ) ئەوانەی کەپێش موهاجیرەکان نیشتەجێی (دارُ الهِجرة) بوون کە مەدینە بوو. هەروەها نیشتەجێی (ئیمان) بوون، یان ئیمان لە ناخیاندا نیشتەجێ بووبوو.. ئەمانەی کە هەروەکوکە دەسەڵاتیان بە سەرماڵ و شارو ناوچەی خۆیاندا هەیەوکۆنترۆڵیان کردووە، ئاوا ئیمانیشیان کۆنترۆڵ کردووەوپێی دەژین! ئەمانە هەروەکوکە پێش موهاجیرانی مەککە نیشتەجێی ئەم شارەن بوون، پێش هەندێکیشیان باوەڕیان هێناوە. بەیعەتی یەکەمی عەقەبەو بەیعەتی دووەمی عەقەبە، کەپێش هیجرەت بوو.

- ئەمانە کە پێشترنیشتەجێی ئەم خانوو بەرەو شارە بوون، خۆیان لە بەرامبەر موهاجیراندا بە خاوەن نازانن. بۆیە هەم سامانیان لەگەڵدا بەشکردن و هەم دەسبەرداریی دەسکەوتەکانی بەنوننەزیربوون و هەم تەنازولیان لە خیلافەت و ئیمارەت و فەرماندەیش دەکرد بۆ موهاجیرەکان.

- (تَبَوَّؤُوا) دیاریکردنی جێگایەکە کە مرۆڤ یان گیانلەبەران بۆئەمان وحەوانەوەو خۆپەنادان و شاردنەوە، دیاری دەکەن و لە کاتی پێویستیدا دێنە ناویەوە.

- (الــدَّارَ) لە ئەســڵدا وولاتە. ئەو شــوێنەیە کە خەڵکــانێکی زۆری قەومێکــی لــێ نیشــتەجێ دەبێــت. ئەسڵیشــی جێ ســوکنای تــیرەو هــۆزی نیشــتەجێیە. بــۆیە وەهــا دەوترێــت (داررِبیعــة) یــان (دارهــوازن) واتە شــوێنی نیشــتەجێبوونی ئەو دوو هــۆزە: رەبیعە و هەوازن.. خــوای گەورەش بەم مانـایە بـاس لە قەومی (سـەمود) دەکات (فَأَصْبَحُواْ فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ) الاعـراف/٧٨ هەرلە ناوچەکانی خۆیانـدا بە کـۆمەڵ گیانیان سپارد. لێرەشدا مەبەست لێی شاری مەدینەو دەوروبەرێتی، کە دوو هۆزی گەورەی ئەوس و خەزرەج تێیدا نیشتەجێ بوون.

٢- ئەهلــی تەفســیرو رێزمانەوانــانی عەرەبــی لەوەدا کە (الــدار) و (الایمــان) هەر دووکیـان کـراو (مفعـول بە)ی (تَبَوَّؤُوا) بن، راجـوێ بـوون. چـونکە نیشـتەجێ بـوونی وولات و بـاوەڕ، لێـك دوورن. بـۆیە هەنـدێکیان فەرموویـانە کە تەقـدیرێك هەیە کە بوترێـت (تبـوؤا الـدار) و (اعتقـدوا الایمـان) یـان (اخلصُـوا الایمـان) ئەمە بۆچـوونی ئەبـوعەلی فارسـی رێزمـانەوانە. هەنـدێکی تـر دەفەرمـوون: (تبـوؤا الـدارو موضـع الایمـان) واتە هەروەکـوکە دەسـەلاتی تەواویـان بەسـەرجێ ورێـی خۆیانـدا هەیەن ئاواش ئیمانیان کۆنترۆڵ کردووەولە ناخیاندا جێگیربووە. هەندێکی تر دەفەرموون (لَزِمُوا الدارَوالایمانَ) واتە: پابەندبوون پێیانەوە.

سەیید قـوتب رحمەالله دەفەموێ: (مەبەسـتێکی رەوانبێژییانەیەووێنای دیمەنەکە دەکات کە (هەروەکوکە لە ناوماڵ وخانوو بەرەکانیاندا هەست بە ئەمان وئارامی ونـازو نـیعەت دەکەن، لە ئیمانداریتیەکەشــیاندا ئــاوا ئەمــان وئــارامی ونــازو نیعەتیان دەسکەوتووە..) رەنگە ئەم بۆ چوونەش زیاترپێکابێتی والله اعلم.

٣- ئەهلی تەفسیرلەسـەرئەوە کۆن کە مەبەسـت لە (الـدار)ەکە شـاری مەدینەیە. نـاوهێنانیشی بەوشـێوەیە بـۆرێزلێگرتنێتـی چـونکە (ال) ئەلـف ولامی عەهـدییە، وەکـوئەوەی کە هەمـوو بـزانن کە دەوترێـت (الـدار) مەبەسـت لە غەیـری مەدینـە نـیە.. هەروەکـوبوترێـت: وەکـوکە بە کـوردیی دەڵـێن: هەرخـۆی شـارە بە تەنهـا. ئاماژەیەکی پەنهانیشی تێدایە کە شارەکە بوو بە مەئوای ئیمان وئیمانداریتی، پێش

ئەوەی ببێـت بە مەئـواو جێ ئـارامی موهـاجیرانی مەكـكە..[٣٢] هەرلەبەرئەوەشـە كە ئیمامی مالیك رحمەالله دەیفەرموو مەدینە لە هەموو شارێكی تر پیرۆزترو گرنگترە. لەوڕووەوەوە كە ئیمـان و هیجرەتـی لە خـۆگـرت و دیـن و دینـدارێتی تێـدا گەشـەی سـەند. بێ ئەوەی شمشـێری بەرگریی و بەرەنگاریی تێدا هەڵكێشـرا بێـت.. هەرلەبەر ئەم فەزڵ و گەورەیـیەی مەدینەشـە، ئیمـامی مالیـك كە لە مەدیـنە لەدایكبــوو، لەمەدینەش كۆچی دوایی كرد و بۆ غەیری حەج نەچووە دەرێ لێی.

- (يُحِبُّونَ مَنْ هَـاجَرَ إِلَـيْهِمْ...) بە خۆشحاڵیەوە پێشـوازیی لەوكەسـانە دەكەن كە هیجـرەت دەكەن بۆ لایـان.. ئەمە ئاسـتێكی بەرزی دینـداریيە. ئەمە خۆپـاڵفتەكردنە لە بەغیلیی و چـاوچنۆكیی. چـونكە زۆریـنەی شـەڕو شـۆڕی ئەوسـای عەرەب - وەكـو جـاهیلییەتی ئەمڕۆ - شـەڕیان لەسـەر (ئابووریی) بـوو، لەسـەر مێـرگ و بیـرو لەوەڕگا بوو، لەسـەربازرگانی و بازاڕبوو.. ئەمانەیان لێببووە ئاگری بنكای شـەڕی تیرەگەریی و عەشـایریی، بـۆیە ئەم یـاوەرە بەرێـزانەی پشـتیوانان كە نەك هەرئەو سـیفەتانەی جاهیلییەتیان نەمابوو، بەڵكو بەرز بووبوونەوە بۆ ئاستێكی نموونەیی ئیسلامی. كە حەزیـان دەكـرد موهـاجیران بێـنە شـارو مـاڵ و جێ و بازاڕیـان، حەزیـان دەكـرد خزمەتیـان بـكەن، نەك هەروەكـو میـوان و موهـاجیر، بەڵكـو وەكـو خـاوەن مـاڵ و خەڵكی شارەكەو نیشتەجێكانی.

---

[٣٢] هەرلەبەرئەوەشە كە ئیمامی مالیك رحمەالله دەیفەرموو مەدینە لە هەموو شارێكی تر پیرۆزتـرو گرنگـترە. لەوڕووەوە كە ئیمـان و هیجرەتـی لە خـۆگـرت و دیـن و دینـدارێتی تێـدا گەشـەی سـەند. بێ ئەوەی شـمشێری بەرگریی و بەرەنگاریی تێدا هەڵكێشرا بێت.. هەرلەبەر ئەم فەزڵ و گەورەییەی مەدینەش بوو كە ئیمامی مالیك -كە لە مەدینە لەدایكبووەو لە مەدینـەش كـۆچی دوایی كـرد- بـۆ غـەیری حـەج نەچـووە دەرێ لـێی. لەبەررێـزی پێغەمبەری خواش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كە لەوێ بە خـاك سـپێدراوە، ئیمـامی مالیك نەعل و پێڵاوی لەپـێ نەدەكـرد. هــیچ فەرموودەیەكیشـی بە پێــوە وەرنەدەگـرت. دەیفەرمــوو: چــونكە فەرمـوودەیەو لە دەمـی پـاكی پێغەمـبەری خـواوە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هـاتووە. لەگەڵ وەرگرتـنی هەمـوو فەرموودەیەكیشـدا یـان گەیاندنەوەیـدا خـۆی بـۆن خـۆش دەكـرد.. رحمەالله.. ساڵی (١٦٤ك) كۆچی دوایی كردووە.

- ئەم سیفەتەش سیفەتی تاکە تاکەکانیان نەبوو، بەڵکو سیفەتی گشتی هەموو پشتیوانان بوو، چونکە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بڕیاری بۆدان کە دەبێت برایەتی لە نێوان موهاجیران و ئەنساردا پێك بێت، هەریەکە لە کۆچکەرەکانی مەدینە بەرماڵێکی دەوڵەمەندیی پشتیوانەکانی مەدینە کەوت. پشتیوانەکان یەکسەر خانوو و زەوی و زارو باخەخورماو بازرگانیەکانی خۆیانیان لەگەڵ موهاجیرەکاندا کردە دوو بەش و ئەوانیان کردە برابەش.. ئەمە لە مێژوودا روویندەداوە.. روویندەداوە خەڵکی شارێك ئاوا خۆشحاڵانە پێشوازیی خەڵکی شارێکی تر بکەن و ئاوا بیانگرنە خۆ.. روویداوە کە هاوکارییان کردوون، بەڵام نەیانبردوونەتە سەرماڵ و حاڵی خۆیان.. موڵکیان لەگەڵدا دوو لەت نەکردوون.. ئەمەی لەمەدینە رووی‌دا لە ناو موسوڵمانانی ئوممەتیشدا جارێکی تر روویندەداوەتەوە.[٣٣]

مێژوو دەیان نموونەی سەرسوڕهێنی لەم برایەتیە تۆمارکردووە.. سەیدنا (عبدالرحمانی کوڕی عەوف) کە یەکێکە لە دە مژدە پێدراوەکەی بەهەشت و یەکێك بوو لە دەوڵەمەندەکانی مەککە. دوای هیجرەت هەژارکەوتبوو، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەگەڵ (سەعدی کوڕی رەبیع)دا کردبوونی بە براو هاوبەش.. سەعد دوای سێ رۆژ میوانداریی بە سەیدنا عبدالرحمانی فەرموو: نیوەی ماڵ و سامان و نیوەی باخەکەم بۆ جەنابت دەبێت. دوو ژنیشم هەیە، یەکێکیانت بۆ تەڵاق دەدەم! بەڵام سەیدنا عبدالرحمن فەرمووی: خوای گەورە بەرەکەت بخاتە ماڵ و منداڵ و سامان و خێزانتەوە، من هیچم ناوێت. من کەسێکی بازرگانم و کەسەبەی بازاڕم، لەگەڵمدا وەرە بازاڕەکە. کەفالەتم بکە. ئیتر خۆم رێی خۆم دەگرمەبەر. پاشان وا دەوڵەمەند بوو کە دەیفەرموو: بەخوا قەسەم شەوانە

---

[٣٣] ئێمە ئەم ئەزموونەمان هاتە رێ. کە برایانی گەرمیان (کەلارو کفری و چەمچەماڵ و تەکیەو..) بە ماڵ و منداڵەوە هیجرەتیان کرد، بۆ ئەو ناوچانەی هەڵەبجەو هەورامان و شارەزوور کە لەبەردەستی بزوتنەوەی ئیسلامیدا بوون لە ساڵی (١٩٩٥-٢٠٠٢) وا مانەوە، بەڵام دوو نموونەمان پێ نەسەلمێنرا!! پیاوچاك و سەخی و دڵفراوان لە خەڵکی ناوچەکەدا –والحمدلله- زۆر بوون، بەڵام کەس نەگەیشتە ئەم رادەیە.. زۆرجاریش بە موهاجیرەکان دەوترا: ئاوارەکان کەی دەگەڕێنەوە و ئێرە چۆڵ دەکەن.

بە مشت پارە جیا دەکەمەوەو دەیبەخشم کەچی بە رۆژبوٚم پەیدا دەکرێتەوەو دێتەوە شوێنی خۆی. خوا لێیان رازی بێت.

- ئیمامی بوخاریی بە سەنەدەوە لە ئەنەسەوە خوا لێی رازیٚ بێت دەگێڕێتەوە (أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُقْطِعَ مِنْ الْبَحْرَيْنِ فَقَالَتْ الْأَنْصَارُ حَتَّى تُقْطِعَ لِإِخْوَانِنَا مِنْ الْمُهَاجِرِينَ مِثْلَ الَّذِي تُقْطِعُ لَنَا قَالَ سَتَرَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي)[٣٤] پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پشتیوانەکانی بانگ کردو پێی فەرموون کە ناوچەی بەحرەین (هەرئەم بەحرەینەی ئێستایە) دەکاتە سەرچاوەی دارایی بۆیان. عەرزیان کرد: نا، ناخوازین پێش موهاجیرانی مەککە هیچ پشکێکمان بەرکەوێت. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پێی فەرموون: دەی مادام هیچ وەرناگرن، سەبریش بگرن لەسەرئەوەی لە داهاتوودا خەڵکانێك خۆ دەخاتە پێشتان.. سەبریان لەسەربگرن تا لە قیامەت پێم دەگەنەوە.. بڕوانە ئەو سەبرگرتنەی پشتیوانان: هەموو خیلافەتی راشیدیی و ئەمەویی و عەبباسیی و زۆرینەی فەرماندەی لەشکرو تەنانەت سەرپەرشتیاری بەیتولمالیش هەرلە موهاجیران دەبوو.. بەرپرسی بەیتولمالی بەحرەین تا سەردەمی سەیدنا عومەریش خوا لێی رازی بێت بیلالی حەبەشی بوو خوا لێی رازی بێت، بڕوانە ئەوخۆکۆنترۆڵ کردن و پەروەردەبوونە ئیسلامیەو ئەوبۆخوا ساغبوونەوەیەی پشتیوانانی مەدینە، کە لە بڕگەی دواتری ئەم ئایەتەدا هەست و نەستی ناخیشیان وێنا دەکات و دەفەرمویٚ: (وَلا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا).. هیچ هەستێکی پێداوویستیان بەرامبەرئەوە نەبوو کە دەدرێتە موهاجیرەکان:

١- نە تووڕە بوون، نە دڵگران، نە حەسوودیش گرتوونی، نە تاماعکاریی و چاولێبوون.

٢- هەستی پێداوویستی لە ناخدایە.. لە قووڵایی دڵ و دەرووندایە. هەروەکو خوای گەورە لە شوێنی تری قورئاندا بە خاڵی دەروونناسی (علم النفس)ە روونی دەکاتەوەو دەفەرمویٚ:

---

[٣٤] بوخاریی (٢٢٤٨).

- (اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ * وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ) غافر/٧٩-٨٠خوای گەورە ئاژەڵی بۆ خەلق کردوون (گاو مانگاو گوێدرێژو ئێسترو ئەسپ و حوشتر) کە هەندێکیان بۆ سواری بەکاردەهێنن و هەندێکی تریان بۆ خواردن. بەڵام هەموویان سوود بەخشن بۆتان و ئەو پێداوویستیانەی لە نیازتاندا هەن، دەتانەوێت بۆتان بێتەدی (وەکو سەفەرو بارکردن و گواستنەوە و..هی تر) ئەوانە بۆتان دەهێننە دی.
- (إِلاَّ حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا) یوسف/٦٨ هەرپێداوویستیەك بوو کە لە دەروونی یەعقوبدا هەبوو، خوای گەورە وویستی وا بوو بۆی بێتەجێ.
ئەم هەستی پێداوویستیەیە لە دەروونناسی سەردەمدا پێی دەوترێت پاڵنەرەکان (الدوافع). کە هەوڵدانی سەرەتایی و رەنجدانە بۆ تێرکردنی چاوو دەروون و پرکردنەوەی هەستی پێداوویستیەکە. وەکو پێداوویستی تێربوونی خۆراك و خواردنەوەو هەبوونی پۆشاك و حەزی جنس و حەزی خاوەنێتی و حەزی ناوداری و حەزی مەدح.. هتد. لێرەشدا دەفەرمووێت ئەم پشتیوانە پەروەردەبووە بەرێزانە، گەیشتبوونە ئاستێکی ئەوەندە باڵاو رەسەن و دامەزراو، کە هەرشتێك بدرایە بە موهاجیرەکان . چ لە سامانی بەنوننەزیر، چ لە سامانی خۆیان -چاویان لە دووی نەبوو-چونکە لە ناخیاندا هەستیان نە دەکرد پێویستیان پێیەتی!! کە یەکێکیان نیوەی سامانەکەی خۆی بە یاوەرێکی موهاجیردەبەخشی، لە ناخی هەست و ویژدانی خۆیدا هەستی دەکرد کە پێویستی بەو نیوەیە نیە.. ئەو دارخورمایەی ناوێت، ئەو پشکە سامانەی بەنوننەزیری لا زەرووورەت نیە، تا وەریبگرێت. ئەمە لوتکەی پارسەنگی دڵ و دەروونە لە راگرتن و کۆنترۆڵ کردنی پاڵنەرەکانی ناخ.

تۆکە هەستی پێداوویستیت بەپارە بێت، هەرلە ناختدا نەخشەی دەستخستنی دادەنێیت و ئەم هەستە دەبێتە پاڵنەری تێرکردنی ئەم پێداوویستیە. ئیترلە رواڵەتی دەرێتدا دەردەکەوێت. وەکو خۆ موحتاج نیشاندان، داواکردن، قەرزکردن، سواڵکردن.. دزین.

ئەم یاوەرە عەزیزانە چونکە هەستی پێداوویستیان لە ناخدا نەما بوو، بە رواڵەتیشیاندا، لە رەفتاریاندا دیاربوو کە نەك وەرناگرن، ئامادەشن ببەخشن. هەرچی دەشیبەخشن هەست دەکەن لێیان زیادەو پێویستیان پێی نیە. ئەگەرچی

نیوەی سامانیشیان بێت! ئەمەیە لوتکەی راقیبوونی مرۆڤ. ئەمە هەربە نووسین ووتـن ئاسـانە، دەنـا کێ بە خۆیـدا رادەپەرمـوێ، بـا هەوڵبـدات یەك مانـگ لەم حاڵەتە راقیبوونەدا بژی.

ئینجا با لە برگەی دواییتردا بۆ ترۆپکی لوتکەی راقیبوونی یاوەران بەرز ببینەوە. بۆ ئاستی باڵای گیانی لەخۆبوردن و خۆ موحتاج کردن، لەبەر خاتری پڕکردنەوەی پێداوویستی غەیری خۆیان:

- (وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ) ئەگەرهەژاریشیان بەسەرخۆیاندا بهێنـایە، هەربەرژەوەنـدیی کەسـانی تریـان دەخسـتە پـێش خۆیـانەوە.. خۆیـان بە موحتاجیی دەهێشتەوە بۆ ئەوەی خەڵکی موحتاج نەبن!.

- (وَيُـؤْثِرُونَ) لە (إيثـار)ەوەیە: واتە بە لە پێشـدانانی کەسـێکی تـر لە خـۆت. خـۆت پێویسـتت پێی بێـت، بەڵام بیـدەیتە یەکێکی تـر. نەك لەبەرئەوەی ئەو پێویسـترە، لەبەرئەوەی ئەویـش موحتـاجە.. دەشـێت ئەویـش وەکـو تـۆ بێـت، بە قەدەریەك موحتاج بن، بەڵام بەرژەوەندیی ئەو دەخەیتە پێش بەرژەوەندیی خۆت.

- (خَصَـاصَـةٌ) راغیبی ئەسفەهانی دەفەرموێ: لە ئەسڵدا بریتیە لە کەلێن و درزی خـانوو، کە نەگیـراوە. پاش هێنـراوە بۆ ئەو پێداوویسـتیانەی مرۆڤ کە هەوڵیـداوەو پێی پـڕ نەکـراونەتەوە.. کەوا بـوو (خَصَـاصَـةٌ) هەرهەژاریی نـیە، بەڵکـو ئەو کەلێـنی موحتاجیەشە کە هەرهەوڵ دەدەیت و پێت پڕناکرێتەوە.

مەبەسـت لێرەدا ئەوەیە کە ئەم یـاوەرە عەزیـزانە ئەگەربشـیانزانیایە کە ئەوەنـدە موحتـاج دەبـن، کە پێشـیان پـڕنەبێتەوە، هەردەیانبەخشـی و بەرژەوەنـدیی کەسـە موحتاجەکـانی موهاجیرانیـان دەهێنـایە دیـی و موحتـاجێتیەکەی ئەوانیـان پـڕ دەکردەوە.

ئەمە لـوتکەی راقیبـوون و ترۆپکی جـوامێرییە.. ئەم بەرێـزانەی پشـتیوانەکان کە گەیشـتونەتە ئەو لـوتکە بـاڵایە، بە هـۆی ئاراسـتەی قورئـان و سـیرەو سـووننەتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و رەفتارو رەوشتی خودی موهاجیرەکانەوەیە.. چـونکە موهاجیرەکـان پێشـترلەولـوتکەدا بـوون.. پشـتیوانەکان دەسـبەرداری دەسکەوت دەبن چونکە هەیانە، دەبەخشن چونکە ماویانە، بەرچاو تێرن چونکە ماڵ و سامانیان هەیە. بەڵام موهاجیرەکان هەرهەموو ماڵ و سامان و باخ و زەوی و

زارو کەسابەتەکانیان لەبەرخاتری خوای گەورە جێهێشتووە، یان بەخشیووە.. بڕوانە ئەم نموونە بالآیانەی موهاجیران کە وانەی نموونەیی کردەوە دەدرەوشێنێتەوە.. نیشاندانی نموونەی بۆ خوا صولّحانە، کە پێش پشتیوانەکان سەلماندوویانە:

١- نموونەیەك لە سەروەری هەموانەوە عَلَيهِ الصَلاة وَالسَلام: بوخاری لە ئەبو هورەیرەوە خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە (جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي مَجْهُودٌ فَأَرْسَلَ إِلَى بَعْضِ نِسَائِهِ فَقَالَتْ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا عِنْدِي إِلَّا مَاءٌ ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى أُخْرَى فَقَالَتْ مِثْلَ ذَلِكَ حَتَّى قُلْنَ كُلُّهُنَّ مِثْلَ ذَلِكَ لَا وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا عِنْدِي إِلَّا مَاءٌ فَقَالَ مَنْ يُضِيفُ هَذَا اللَّيْلَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ فَقَامَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ فَقَالَ أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَانْطَلَقَ بِهِ إِلَى رَحْلِهِ فَقَالَ لِامْرَأَتِهِ هَلْ عِنْدَكِ شَيْءٌ قَالَتْ لَا إِلَّا قُوتُ صِبْيَانِي قَالَ فَعَلِّلِيهِمْ بِشَيْءٍ فَإِذَا دَخَلَ ضَيْفُنَا فَأَطْفِئْ السِّرَاجَ وَأَرِيهِ أَنَّا نَأْكُلُ فَإِذَا أَهْوَى لِيَأْكُلَ فَقُومِي إِلَى السِّرَاجِ حَتَّى تُطْفِئِيهِ قَالَ فَقَعَدُوا وَأَكَلَ الضَّيْفُ فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ قَدْ عَجِبَ اللَّهُ مِنْ صَنِيعِكُمَا بِضَيْفِكُمَا اللَّيْلَةَ)[٣٥] واتە: کابرایەك هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وعەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برسێتی تینی بۆ هێناوم و شەکەتم، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ناردی بۆ یەکێك لە ماڵەکانی داخۆ هیچیان هەیە؟ خێزانی بەڕێزیی فەرمووی: بەو خوایەی جەنابتی کردووە بە نێرراوی خۆی جگە لە ئاو هیچی ترمان لە ماڵدا نییە. ئینجا ناردی بۆ ماڵی یەکێکی تریان و ئەویش هەروای فەرموو، پاشان یەکێکی تریان تا هەرکۆتا خێزانیشی هەرفەرمووی: بەو خوایەی جەنابتی کردووە بە نێرراوی خۆی جگە لە ئاو هیچی ترمان لە ماڵدا نییە. پاشان پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ڕووی پاکی لە خەڵکەکە کردو فەرمووی: ڕەحمەتی خوا لەوکەسەی ئەمشەو میوانێك رادەگرێت. کابرایەکی ئەنساریی (پشتیوانانی خەڵکی مەدینە) هەستا (لە ریوایەتێکی تردا دەفەمویّ ئەبوتەڵحەی ئەنساریی بوو خوا لێی رازی بێت) فەرمووی: من، ئەی پێغەمبەری خوا.. میوانەکەی لەگەڵ خۆیدا بردەوە.. بە ژنەکەیی ووت: ڕێزی

[٣٥] بوخاري (٣٧٩٨) موسلم (٢٠٥٤).

میوانەکەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بگرە، هەرچیمان هەیە بیهێنە بۆی.. خێزانەکەی فەرمووی: بەخوای گەورە غەیری خۆراکی منداڵەکانمان نییە! فەرمووی: دەی باشە، ئەگەرمنداڵەکان خواردنی ئێوارەیان داواکرد، منداڵەکان بخافڵێنەو بیانخەوێنە. پاشان کە میوانەکە هاتە ژوورەوە خواردنەکە بهێنە، ئینجا وەرە لای ئێمە خەریکی چراکە بە وەکو ئەوەی چاکی دەکەیت بەڵام بیکوژێنەرەوە. با خواردنەکە لەبەردەست میوانەکەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بێت. ئینجا وا نیشان دەدەین کە لەگەڵییدا دەخۆین. ئاوایان کرد.. بۆ سبەی میوانەکە چووەوە خزمەت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە دیتی فەرمووی: خوای گەورە ئەمشەو لە رەفتارتان سەری سوڕما.. ئیترئەم ئایەتە لەسەرئەوان هاتە خوارەوە (وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَلَوْكَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ).

٢- کاتێك سەیدنا ئەبوبەکری صددیق خوا لێی رازی بێت هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - بۆ هیجرەت کردن لە خزمەتییدا- پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بینی هەموو سەروەت و سامانەکەی خۆیی هێناوە! پێی فەرموو: (مَا أبْقَيتَ لِاهْلِكَ) واتە: چیت بۆ ماڵ و منداڵ جێ هێشتووە؟ فەرمووی: خواو پێغەمبەری خوام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بۆ جێ هێشتوون.

دواتریش لەهەموو حاڵەتی ماڵ بە خشینەکانی پێش غەزاکان و کاتی تری پێویستی ئوممەتدا هیچ یەکێك لە یاوەران بە قەدەرسەیدنا ئەبوبەکری نەبەخشیووە.. سەیدنا عومەرخوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمانی پێدراین کە خێرو خێرات بکەین. ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە سامانێکم لەبەردەستدا بوو. لە دڵی خۆمدا ووتم: هەلم ئەمڕۆیە، دەبێ پێش ئەبوبەکر بکەومەوە. خێرا نیوەی سامانی خۆمم هێنا. کەچی ئەبوبەکر هەموو سەروەت و سامانەکەی خۆیی هێنابوو! پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لێی پرسی: (مَا أبْقَيتَ لِاهْلِكَ)[٣٦] واتە: چیت بۆ ماڵ و منداڵ جێ هێشتووە؟ فەرمووی:

---

[٣٦] ئەبوداوود (١٦٧٨)، ترمذیی (٣٦٣٧)، داریمی (١٦٦٠)، حاکم (٤٠٥). شێخی ئەلبانی رحمه الله لە (صحیح سنن أبي داود ٥/ ٣٦٦) دا بە سەحیحی داناوە.

خـواو پێغەمـبەری خـوام صَـلَّى اللَّهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ بـۆ جێ هێشـتوون.. منـیش ووتـم: وەڵاهی هەتا من مابم لە هیچ شتێکدا پێشبڕکێی لەگەڵدا ناکەم.
٣- خاتوو عائیشە خوا لێی رازی بێت کە خێزانی سەروەرمان صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و کچی سـەیدنا ئەبـو بەکـرە خـوا لێـی رازی بێـت، رۆژێـك بە رۆژوو بـوو، خـۆی و کارەکەرەکەی کە نـاوی (بـورەیرە) بـوو تەنها یەك کولێرەیـان هەبـوو. پێش ئێـوارە سوالکەرێك هاتە بەردەرگاو داوای نانی کرد، خاتوو عائیشە فەرمانیکرد بە بورەیرە کە کولێرەکەی بدەرێ! بورەیرە عەرزی کرد: هیچی ترمان نیە بەربانگی پێ بکەیتەوە! فەرمووی: بیدەرێ، ئەو ئێستا لە ئێمە موحتاجترە.. کاتی ئێوارە یاوەرێك بەرانێکی سـوورەوە کـراوی هێنـا بـۆ مـاڵی خـاتوو عائیشـە خـوا لـێی رازی بێـت کە بە هەویـر سـواغیان دابوو. (تا خۆڵی ئاگرەکەی لێ نەنیشێت) ئەمە چاکترین خۆراکی عەرەب بوو کە بۆ میوانی بەرێزیان ساز دەکرد.. بەربانگیان لەسەرکردەوە. خاتوو عائیشە فەرمووی: بورەیرە، بخۆ.. ئەمە باشترە یان کولێرەکە؟!.
- لە کاتی گرانی مەدینەدا کە کاروانێك خۆراك لە شامەوە هات وگەیشتنە مەدینە. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لەسەرمینبەربوو، ووتاری دەفەرموو، رۆژی هەینی بوو. سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف خوا لێی رازی بێت بەرەو مزگەوت دەهـات. خـۆی گەیانـدە کاروانچیەکان و یەکسـەرهەمـووی لێکـڕین و هـاواری کـرد خێـرو سـەدەقەیە، هەرکەس بەشی خـۆی ببـات.. دەبینیـت سـەیدنا عبـدالرحمان ئەوەنـدە رانەوەسـتا تـا دوای نـوێژ بێـتەوە بـۆ کاروانە کە، نەبـادا بفرۆشـرێت و لەو پاداشـتە مەحـرووم ببێـت.. خـۆی گەیانـدێ پـێش ئەوەی کەسـێکی تـری دەوڵەمەنـد بیگاتێ!!
جارێك پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خەڵکی لەسەرخێرکردن هـان دەدا. سەیدنا عبدالرحمانی کوڕی عەوف خوا لێی رازی بێت هاتە خزمەتی وعەرزی کرد: ئەی پێغەمـبەری خـوا چـوارهەزاردرهەمـم هەیە، دوو هەزاری بە قەرز دەدەمە خوای خۆم ودوو هەزاری دەهێڵمەوە بۆ ماڵ و منداڵم.
جارێکی تر چل هەزاردرهەمی هێنایە خزمەتی، زۆری پێ نەچوو چل هەزاری تریشی هێنایە سەری..

جارێکی تر پێنج سەد سواری (ئەسپ و حوشتر)ی بۆ غەزا ئامادە کرد، کە هەر هەمووی خستبووە بەردەست پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.[٣٧]

٤- ئەوە ئەو رەوشتە رەسەنە بوو کە لەسەری گۆش بووبوون، دەبینیت موهاجیران و ئەنسارەوەکو یەك لە ئاستێکی زۆر بالآی پارسەنگیی و دامەزراویدا بوون،کۆمەڵگەیەکیان پێکەوەنا کە هەتا دنیا دنیایە هیچ ئوممەتێك ناتوانێت بگاتەوە ئەو لوتکە بالآیەی جوامێریی و لە خۆبوردن و راقیبوون.. ئا ئەوە کۆمەڵگەی یاوەرانە.. ئەمە لە کوێ و دیدی لێڵی رەوافز لە کوێ کە دەڵێ لە پاش پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەموو یاوەرانی مورتەدد بوونەوە جگە لە یازدە کەس! لە ریوایەتی هەرە زۆریاندا دەڵێن: سێزدە کەس! شیعە لە قینی میراتی باب و باپیریانەوەیە کە چاویان بەرایی نایات بڕواننە ئەم کۆمەڵگە دانسقەی مرۆڤایەتی، کە دە ساڵی نەبرد تەخت و تاراجی ئیمپراتۆرێتی فارسیان پێچایەوە.. ئەمە شەڕی کۆنە قینەو بە یاوەران و شوێنکەوتووانی دەڕێژن!!.[٣٨]

سەرنجیش لەم نموونە هەرە دەگمەنەی مێژوو بدە، کە لە دوای پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە جەنگی یەرمووك روویدا کە موسوڵمانان دژی رۆم بووبوونەوە:

حوزەیفەی عەدەویی دەفەرموێ لە جەنگی یەرمووکدا بوون، ئامۆزایەکی خۆمم لە تەکدا بوو، لێك هەڵبڕاین و زۆری پێچوو هەریەکمان نەدۆزیەوە. ووتم رەنگە لە شەهیدەکاندا بێت. با بگەمە سەریی نەبادا هێشتا گیانی نەسپارد بێت ووەسێتێك بکات.. دۆزیمەوە لەسەرەمەرگدا بوو، جەوەنەکەم کردەوە تا ئاوی بدەمێ، بە سەری ئاماژەی بۆ کردم کە بەڵێ ئاوم دەوێت. لەو ساتەدا - پێش ئەوەی ئاوەکە بگەێنمێ - یەکێکی تر لەولاوە هاواری کرد: ئای، ئای.. ئاو.. ئامۆزاکەم ئاماژەی دامێ، کە ئاوەکە بدەم بەو. گەیشتمە سەرئەو، دیتم (هیشامی کوڕی ئەلعاس)ەو لەسەرە مەرگدایە. دەمویست ئاو بدەمە هیشام یەکێکی تر لەولا ئەویشەوە

---

[٣٧] بۆ تەفسیلاتی زۆرتر بڕوانە: ابن حجر: مختصر زوائد البزار(٢-٨٥ رقم: ١٤٦٩) و أبو نعيم: الحليه (١-٩٩).

[٣٨] بۆیە سەیر نیە کە ئێران پشتی رژێمی مورتەددی بەشارئەسەد دەگرێت و دەڵێن بۆ راستکردنەوەی هەڵەی هەزارو قسوور ساڵەیە.

هـاواری کـرد: ئـاو.. ئـاو.. هیشـام ووتی ئـاوەکە بگەێنە ئەو. نەگیشـتمە سـەر ئەویـان گیـانی سـپارد. گەڕامەوە سـەر هیشـام، ئەمـیش گیـانی سـپاردبوو. هـاتمەوە لای ئامۆزاکەم دیتم ئەویش گیانی سپاردووە. ئاوەکە بە نسیبی کەسیان نەبوو.

ئەمە بە قسە ئاسانە، بە نووسین وگێڕانەوە خۆشە.. بەڵام خەیاڵ لە واقیعەکەی بـکەرەوە. ئەمـانە یـاوەرنـین. نەوەی دوای یـاوەرانن.. لەو بیابـانە، لە جەنگی شـەڕە شمشێرو رمـدان، لەسـەرەمەرگدا، بە بریـنداری کە هەمـوو بەدەنی گـڕ دەگرێـت لە گەرماندا. موحتاجی دڵۆپێك ئاوە. بەڵام خۆی نایخواتەوەو دەڵێ بیدە بەوی تر!!.

ئیمـامی قـورتـوبی رحـمەالله لە تەفسـیرەکەیدا زۆرنمـوونەی یـاوەران و تـابعینی هێنـاوەتەوە.. دوایـی ریـوایەتێکی زۆرسـەیرلە (ئەبـو یەزیـدی بەسـتامی)یەوە دەهێنێتەوە، کە فەرموویەتی: گەنجێکی خەڵکی بەڵخم تووشبوو، لە ژیانمدا کەس وەکـو ئەو قسـەی پێ کۆتـا نەهێنـاوم.. گەنجێك بـوو، بەرەو حەج دەچـوو، سـیمای (عـارفـان)[39] ی پێوەبـوو.. لـێی پرسـیم: پێناسـەی زاهیـدبوون لای ئێـوە چییە؟ ووتـم: ئەگەرهەمـانبوو دەیخـۆین، ئەگەرنەمـانبوو سـەبر دەگـرین.. ووتـی: ئەوە رەوشـتی سـەگە لە بەڵخ! ووتم: ئەدی زوهد لای ئێوە چییە؟ ووتی: ئەگەرنەمانبوو سوپاسی خوای گەورە دەکەین و ئەگەرهەشمانبوو دەیدەینە موحتاجان!!.[40]

- (وَمَـن يُـوقَ شُـحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِـكَ هُـمُ الْمُفْلِحُـونَ) هەرکەسـێك خـۆی لە پیسـکەیی وچاوچنۆکیی خۆی بگرێتەوە ئائەوانە سەرفرازن.

- (يُوقَ) کرداری رانەبوردووی (وقَى)یە کە لە (وِقَاية) وە هاتووە. واتە: پاراستن، کە دوور ڕاگرتنی شتە لە هەرچی شتێك کە ئەگەری زیان پێگەیاندنی هەبێت. لێرەشـدا مەبەست لە پاراستنی ئیمان و دیندارێتیە لە چاوچنۆکیی و بەغیلی و بەخیلی.

---

[39] خوانـاسـان: مەبەسـت لە سـیماو سـیفەتی زاهـدانەیە کە بە سـۆفیەکان دەوتـرا.. ئەبویەزیدش رحمەالله لەپێشەوایانیان بوو.

[40] لەبەرگەورە نەبـوونی قەبـارەی کتێبەکە نەبوایـا، دەیـان نمـوونەی تـرم دەهێنـایەوە. لە سـەردەمانی جیـاوازی رابـوردوو تـا دەگـاتەوە سـەدان پیـاوانی سـەردەم. سـەدانی وەکـو: عبدالرحمان السـمیط ی کوەیتی و سـولەیمان الراجحی عەرەبسـتان و عبدالستارئیدیی پاکسـتان و شـێخی موجاهیـدان بن لادن رحمهم الله، کە هەرخـوای گەورە دەزانێت چەنـد خێرەومەند بوون و چەندییان بەخشیی و چەند زاهیدانە ژیان.

- (شُحَّ) چاوچنۆکیی وپیسکەیی (بەخیلی)یە. لەگەڵ سووبوون لەسەرچاوتێبڕینی ماڵی خەڵکی. (شَحیح) بە مانای بەخیلیی ئاساییە، کە سامانی هەیەو نایەوێت هیچی لێ سەرف بکات، یان ببەخشێت. هەروەها بە مانای (کەم)ە.

جیاوازی (شُحّ) و (بُخل) ئەوەیە کە خاوەنی یەکەمیان هەیەتی و نایەوێت لە دەستی بێتەوە (بە سەرف کردن یان بەخشین یان خێروخێراتکردن) و چاویشی لە سامانی خەڵکی ترە. بەڵام (بەخیل) هەیەتی و سوورە لەسەر مانەوەی. مەرج نییە چاوی لە دووی ماڵی خەڵکی تر بێت.

١- زەمەحشەریی لە تەفسیرەکەیدا (الکشاف) دەفەرموێ (شُحّ) حاڵەتێکی دەروونییەو، لە هەموو کەسێکدا دەبێت. بەڵام ئەوکەسانەی جڵەوی دەگرن و ناهێڵن چاو لە دووی ماڵی خەڵکی بن، سەرفرازدەبن.. وەکو لێرەدا دەفەرموێ: (وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) ئەم سیفەتە بە دڵ و دەروونی خەڵکیەوە ئەوەندە لسکاوە، کە بۆتە سیفەتی چەسپاو. بۆیە خوای گەورە لە باسی ئامادەبوونی خەڵکیی لە قیامەتدا دەفەرموێ: (وَأُحْضِرَتِ الأَنفُسُ الشُّحَّ) النساء/١٢٨ دڵ و دەروونە چاوچنۆکەکان هێنرانە پێش.

٢- ئیبنوکەثیر هێناوێتیەوە کە کابرایەك عەرزی ئیبنومەسعودی کرد خوا لێی رازی بێت: ئەرێ ئەبوعبدالرحمان فەوتام! فەرمووی بە چی؟ عەرزی کرد خوای گەورە دەفەرموێ (وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) منیش کابرایەکم زۆر بە زەحمەت ماڵ لە دەستم دەبێتەوە. عبدالله فەرمووی: ئەوە ئەو چاوچنۆکییە نییە کە خوای گەورە زەمی کردووە، ئەو چاوچنۆکییە ئەوەیە کە چاوت لە ماڵی براکەت بێت و بە هیوا بیت دەستدرێژی بکەیتە سەرو بە حەرامی بیخۆیت.

٣- کە دەفەرموێ: (فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) هاندانە بۆ ئەوەی موسوڵمان خۆی لەم سیفەتە بەدە بە دووربگرێت. هەروەکو بفەرموێت: تەنها ئەوکەسانە سەرفرازن کە خۆیان لە چاوچنۆکیی پاراستووە. کە هەستێکی ناخ و سیفەتێکی چەسپاوی مرۆڤە.

٤- چەندین فەرموودە هەیە کە بە تایبەتی رێ لە چاوچنۆکیی دەگرێت، جگە لە دەیان ئایەت و سەدان فەرموودە، کە زەمی پیسکەیی و بەخیلیی دەکەن.

- پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەیفەرموو (اتَّقُوا الظُّلْمَ، فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَاتَّقُوا الشُّحَّ، فَإِنَّ الشُّحَّ أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ، حَمَلَهُمْ عَلَى أَنْ يَسْفِكُوا دِمَاءَهُمْ، وَيَسْتَحِلُّوا مَحَارِمَهُمْ)[٤١] واتە: خۆلە ستەم و دەستدرێژیی بپارێزن، ستەمکاریی - لە رۆژی قیامەتدا- تاریکایی بەرچاوانە.. خۆشتان لە چاوچنۆکیی بپارێزن. چاوچنۆکیی بوو کە خەڵکانی پێش ئێوەی بە فەتارەت گەیاند، وای لێکردن خوێنی یەکتریی برێژن و حورمەتی یەکتریی نەهێڵن (ماڵ و سامانی یەکتریی بخۆن و ئابرووی یەکتریی ببەن).

ئایەتی دەیەم

(وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالإِيمَانِ وَلا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ)

واتە: ئەوانەی کە لە دوای ئەوان (موهاجیران و ئەنسار) هاتن دوعایان بۆ دەکردن و دەیانووت: خوایە لێمان خۆشبە، لەو برایانەشمان خۆشبە، کەپێش ئێمە ئیماندارانە هاتن و چوون، خوایە هیچ خاڵێکی بوغزو خیانەت و غەشکاریی - بەرامبەر ئەو کەسانەی باوەڕیان هێناو- لە دڵماندا مەهێڵە. خوایە تۆزۆر بە بەزەیی ومیهرەبانیت.

١- (جَاؤُوا) هاتن.. هاتنی ئەم شێوازە بۆ نیشاندانی هاوشێوەو هاووێنە بوونە. هەر وەکو ئەوەی کە کەسێك دەچێتە شوێنی کەسێکی ترو هەمان کارو پیشەی ئەو دەگرێتەوە بەر.. چونکە کەسانێکی تر موسوڵمانبوون کە نە لە کۆچکەرەکان بوون و نە لەپشتیوانەکان و هەروەکو ئەوانیش دەرچوون. وەکو (سەلمانی فارسی و

---

[٤١] موسلیم (٢٥٨١)، ئەحمەد (١٤٠٥٢).

عبدالله ی کوڕی سەلام و تیرەو هۆزەکانی ئەسلەم و غیفارو موزەینە) و هیتر.. هەروەها کەسانی ترکە لەو سەردەمەدا بوون و موسوڵمانبوون وەکو (وەیسی قەرەنی) کە پێغەمبەری خوای صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەدیی. بۆیە بە یاوەر حسێب ناکرێت.. ئینجا ئەو هەموو نەوە بە نەوەی موسوڵمانانە کە لە دوای نەوەی یەکەمی یاوەران هاتن.. ئەگەریاوەران نزیکەی سەدوبیست هەزاربوو بن، تابعین سەدان هەزارن و تابیعی تابیعین لە ملیۆندان.. پیاو چاکانی دوای یاوەرانیش زۆر گەورەو نموونەیین. بەڵام فەزڵی یاوەران لە هەموان گەورەترە.. یەکێکی وەکو (ڕەبیعی کوڕی ئەکسوم) کە تابیعینە، (عبدالله ی کوڕی مەسعوود خوا لێی رازی بێت) کە یاوەرە، ئەوەندەی لاپەسەند بوو پێی دەفەرموو: دڵنیام ئەگەرپێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ڕەبیعی ببینیایە زۆری خۆش دەوویست! ئاشکرایە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە (موعازی کوڕی جەبەل)ی دەفەرموو (يَا مُعَاذُ،وَاللَّهِ إِنِّي لَأُحِبُّكَ،وَاللَّهِ إِنِّي لَأُحِبُّكَ)[٤٢] واتە: بە خوا قەسەم موعاز خوشم دەوێیت. بە خوا قەسەم خوشم دەوێیت.

٢- (غِلًّا) غل: خیانەتکاریی و غەش و بوغزاندن و حەسوودیی پێبردنە.

٣- کاك ناسری سوبحانی رحمەالله پێمی فەرموو: پێم فەرزە هەموو موسوڵمانێك ئەم دوعا قورئانییە بڵێتەوە. لەو کاتەشەوە لە ساڵی ١٩٨٤ەوە کە ئەوەی فەرمووە الحمدالله منیش بەردەوام بە تەنهاو لە ووتاردا ووتوومەتەوە. تا ببێتە بیرخستنەوەی موسوڵمانان. وا لێرەشدا جەختی لێدەکەمەوە. چونکە خوای گەورە باسی موهاجیرانی فەرموو، ئینجا باسی پشتیوانەکان، ئینجا باسی ئەوانەی لە دوای ئەوان دێن. کە قەرزاری ڕەنج و زانست و جیهادی یاوەرانن. ئەم دوعاکردنەش بۆ ئەوان وەفایەکی دینداریمانە. لە هەمان کاتدا وەفای دینداریی خۆشمە بۆ مامۆستایان و ڕێنیشاندەران و ئامۆژگارانم.. ئاوا هەموو نەوەیەکی موسوڵمان وەفادارانە دوعا دەکات بۆ نەوەکانی پێشوو. لە نەوەی پێش خۆیەوە تا دەگاتەوە یاوەران، بەرئەو دوعای لێخۆشبوونە دەکەون..

---

[٤٢] ئەبوداوود (١٥٢٢)، ئیمامی نەوەویی لە (الاذکار: ل/١٠٣)، ئیمامی ئیبنوحەجەرلە (بلوغ المرام ل/٩٦. ئەلبانی لە (صحیح أبی داود/ ١٣٤٧)دا بە سەحیحی داناوە. هەروەها لە (بوخاریی: الادب المفرد ١/ ٢٣٩).ە

دەی سا خوایە لە هەموو ئەو بەرێزانە خۆشبە کە ئەم دینەیان بە ئێمەو پێشتر گەیاندووەو لەوانەش کە ئەم دینەیان لە ئێمە گەیاندووە.. ئامین.

٤- ئایەتەکە شێوازی دوعامان فێردەکات. کە سەرەتا دوعا بۆ خۆت دەکەیت، ئینجا بۆ کەسانی تر.. بۆ دایك و باوکت، ئینجا بۆ خزمان، ئینجا بۆ مامۆستایان و رێبەرانت، ئینجا بۆ هاوڕایانت، بۆ هەموو ئەوانەش کە مافیان لەسەرتە.

٥- ئایەتەکە بە شێوازێکی جوان وەفاداری بۆ پێشینان فێردەکات و ئەوەش فێر دەکات کە موسوڵمان دوعای دڵپاکی و دڵسافی و بێ غەل و غەشی بۆ خۆی بکات، تا ڕقی لە هیچ موسوڵمانێکی سەردەمی خۆی نەبێت، لە هاوتەمەنانی خۆی، یان زۆرترو کەمتر لە خۆی.. چونکە ئەو نەوەیەی لە ناویاندا رەفتاردەکات، دەشێت لە زۆربواردا بکەوێتە کێبڕکێ و حەسادەت و تەماعکاری و سیفەتە ناپەسەندەکانی تری دوو بەرەکایەتییەوە. بۆیە وەفادارانە دوعا بۆ پێشووان دەکات و دەشخوازێت بەرامبەر بە ئیماندارانی زەمانی خۆی دڵپاك بێت. ئەم دڵپاکی و نەبوونی بوغزو کینە بەرامبەر بە موسوڵمانان بەرهەمێکی نایابی تەقواکاری و دیندارێتیەو مایەی لێخۆشبوونی خوای گەورەیە.

- ئەنەس خوا لێی رازی بێت دەفەرموێ: لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا دانیشتبووبن فەرمووی (يَطْلَعُ عَلَيكُم الآنَ رَجُلٌ مِنْ اهلِ الجَنَّةِ) واتە: ئێستا پیاوێکتان لێدەردەکەوێت کە ئەهلی بەهەشتە.. دوای کەمێك کابرایەکی ئەنساری دەرکەوت، کە ریشی لە ئاوی دەستنوێژووشك دەکردەوە. نەعلەکانی بە بازووی چەپیدا هەڵواسیبوو.. بۆ سبەنێش پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەروای فەرموو. کەچی ئەوی دەرکەوت هەرهەمان ئەنساری بوو. هەروەکو جاری پێشوو دەرکەوت.. بۆ رۆژی سێیەمیش پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەروای فەرموو. هەرهەمان کەس دەرکەوت. هەروەکو دوو جارەکەی پێشووی.. کاتێك پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەستاو تەشریفی برد. عبدالله ی کوڕی عەمری کوڕی عاس چووە لای ئەو پیاوەو پێی فەرموو: دەنگم لە باوکم دابڕیووەو

سوێندم خوارد تا سێ رۆژنەچمەوە خزمەتی.[٤٣] ئەگەر دەتوانیت ئەوسێ شەوە رێم بدەیت لەگەڵ جەنابتدا ببم.. کابرا ووتی، بەڵێ فەرموو.

ئەنەس دەفەرموێ: عبدالله دەیگێڕایەوە کە ئەو سێ شەوە لە ماڵی کابرادا دەمایەوە. بەڵام نەیدی بۆ شەونوێژێك هەستێت. هەرئەوەندەی هەبوو کە لەسەر جێگاکەی ئەمدیوو دیووی دەکرد، زیکرێکی خوای دەکرد. یان تەکبیر(الله اکبر)ێکی دەووت. تا ئەوکاتەی بۆ نوێژی بەیانی هەڵدەستا.. عبدالله دەفەرموێ: بە رۆژیش لەگەڵیدا بووم، ئەلحەقی نەمدیی غەیری قسەی خێربکات.. کە سێ رۆژەکەم تەواو بوو، لە دڵی خومدا خەریکبوو رەفتارەکانی بە بێ نرخ ببینم (چونکە هیچی وای لە خەڵکی زیاترنەبوو) ئیترپێم ووت: ئەرێ هۆعەبدی خوا، بە راستی هیچ لە نێوان من و باوکمدا نەبووە، نە توورە بوون و نە لێدوورکەوتنەوەو قسەدابڕان، بەڵام گوێم لێبوو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سێ جارفەرمووی (يَطْلَعُ عَليكُم الآنَ رَجُلٌ مِنْ اهلِ الجَنَّةِ) هەرسێ جارەکەش هەرجەنابت دەردەکەوتیت. بۆیە وویستم ئەو سێ شەوورۆژە لەگەڵتدا بمێنمەوە، تا بزانم چ کارو کردەوەیەك دەکەیت تا منیش ئیقتیدات پێ بکەم و بیکەمەوە. بەڵام کارێکی گەورەم لێ نەبینیت! ئەدی چ سیفەتێکتە وای کردووە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئاوا بفەرموێت؟ ووتی: هەرئەوەم هەیە کە دیووتە.. کە وویستم بڕۆم، ووتی: بە خوا هەرئەوەم هەیە کە بینیت، بەڵام من لە ناخی خۆمدا هیچ شتێکم لە دڵ و دەروونمدا لەغەش و حەسوودیی بەرامبەرهیچ موسوڵمانێك، نیەو هەست دەکەم کە هەرچی خەڵکی هەیانە هی خوای گەورەیەو ئەو پێی بەخشیوون.. عبدالله دەفەرموێ: ووتم: ئێ ئا ئەمەیە تۆی گەیاندۆتە ئەو ئاستە.[٤٤] بڕوانە.. نە شەونوێژ، نە رۆژوو،

---

[٤٣] لە ریوایاتی تردا هاتووە کە ئەوە بە ماوەی زۆرپێشترلە نێوان خۆی و باوکی بەڕێزییدا روویداوەو کۆتایی هاتووە، بەڵام ئەم وای نیشانی کابرا دا کە وەکو ئەوەی تازە روویدا بێت، ئەمەش درۆ نییە. بەمە دەوترێت (معاريض).

[٤٤] ئیمامی ئیبنوکەثیررحمەالله لە عبدالرزاقەوە لە مەعمەرەوە لە زوهرییەوە لە ئەنەسەوە خوا لێی رازی بێت دەیگێڕێتەوە. هەروەها نەسائی لە (سوەیدی کوڕی نەسر)ەوە ئەم روداوە دەگێڕنەوە کە ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: (هذا اسناد صحيح على شرط الصحيحين) واتە سەنەدەکەی راست و دروستەو بەپێی مەرجەکانی بوخاری و موسلیم سەحیحە..

نەخێروخێرات.. بەڵام دڵساف، پاك، بێ غەل و غەش، بێ رق و کینە، بێ حەسادەت و چاو لە دووبوونی موسوڵمانان، ئەم عەبدە موسوڵمانەی گەیاندۆتە چ ئاستێکی بالا، کە شایانی رەزامەندیی خوای گەورەو بەهەشتەکەی ببێت. ئەمە گیرابوونی دوعاکەیە(وَلا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا).

٦- مرۆڤی موسوڵمان دەبێت بەرامبەریاوەران ئاوا بەوەفا بێت و قەدریان بزانێت.. ئاواش دڵپاك بێت بەرامبەر موسوڵمانان.. ئیمامی مالیك رحمەالله دەیفەرموو شیعەی رافیزە مافیان لە (فەی)دا نابێت چونکە جنێو بە یاوەران دەدەن و رێزیان ناگرن..[45]

- سەیدنا عومەرخوا لێی رازی بێت لە وەسێتی سەرەمەرگییدا فەرمووی (أُوصِي الخَلِيفَةَ مِنْ بَعْدِي بِالْمُهَاجِرِينَ الأَوَّلِينَ خَيرًا، أَنْ يَعْرِفَ لَهُمْ حَقَّهُمْ، وَأَنْ يَحْفَظَ لَهُمْ حُرْمَتَهُمْ، وَأُوصِيهِ بِالأَنْصَارِ خَيْرًا الَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَوَالإِيمَانَ أَنْ يُقْبَلَ مِنْ مُحْسِنِهِمْ، وَيُعْفَى عَنْ مُسِيئِهِمْ)[46] واتە: وەسێتم بۆ خەلیفەی دوای خۆم ئەوەیەکە هۆشی لە موهاجیرانی یەکەمین نەبڕێت، مافیان بزانێت چییەو بۆیان بپارێزێت، رێزیان بگرێت، وەسێتم بۆی دەربارەی پشتیوانانیش - ئەوانەی کە پێشترجێ داڵدەو ئیمانیان لەخۆگرت - ئەوەیە کە دیدو هەڵوێستی پیاوچاکانیان قبوڵ کات و گیانی لێبوردنی بەرامبەرهەڵەکانیان تێدا بێت.

٧- ئیمامی شەوکانی رحمەالله - کە خۆی پێشترشیعەی زەیدی بوو - لە دوای لێکدانەوەی ئەم ئایەتە، دەفەرموێ: (لاتَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا) واتە

موناقەشەیك لە نێوان توێژەرەوەی فەرموودەکەدا هەیە. حافزمونزیری بە سەحیحی داناوە. بەیهیقی لە (شعب الإيمان ٥ / ٢٦٥) دا هێناویتیەوە. بەڵام ئیبنوحەجەر لە (النكت الظراف١ /٣٩٤)دا دەفەرموێ زەعیفە. ئیحسان بن محمد العتيبي نوسیوێتی ئەلبانی پێش ١٧ ساڵ بە سەحیحی دانابوو بەڵام دیارە دوایی بۆی دەرکەوت کە زەعیفە، وەکو لە (ضعيف الترغيب والترهيب ٢ / ٢٤٧) روونی کردۆتەوە.

[45] رەحمەتی خوای لێ بێت نازانێت ئێستا لەسەربەکافردانان و سووکایەتی کردنی یاوەران، دەستیان لەگەڵ هەموو کافرێکدا تێکەڵ کردووەو سەرسەختانە دژایەتی موسوڵمانان دەکەن.

[46] بوخاري (١٣٣٩).

غەش و بوغزو کینەو حەسوودیی.. خوای گەورە فەرمانیداوە کە داوای لێخۆشبوون بۆ موهاجیران و ئەنساربکرێت، ئینجا بپاڕێینەوە لە خوای گەورە کە غەش و بوغزو کینە بەرامبەرموسوڵمانان لە دڵ و دەروندا دەرکات، لە پێش هەمووشیانەوە یاوەرانن، چونکە بەڕێزترین موسوڵمانن. هەرکەسێك داوای لێخۆشبوون بۆیاوەران بە گشتی نەکات و داوای ڕەزامەندیی خوایی گەورەیان بۆ نەکات، ئەوە پێچەوانەکاریی ئەم فەرمانەی خوای گەورەی کردووە، کە لەم ئایەتەدا هاتووە. ئەگەرلە دڵییدا هەرجۆرە غەش و بوغزو کینەییەکیشی بەرامبەریان هەبێت، ئەوە بە دەم شەیتانەوە ڕۆیشتووەو تیری ئەو پێکاوێتی. ئەوە پشکێکی زۆردژواری گوناح و تاوانی کەوتۆتە سەر. چونکە دوژمنداریّتی ئەولیایانی خوای گەورەی کردووە، کە یاوەرانن، کە باشترینی ئوممەتی موحەمەدن صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. هەرکەسێك ئەوە هەڵوێستی بێت بەرامبەریاوەران بە تەئکید دەروازەو ڕێرەوی خوزلانی لە خۆی کردۆتەوە. کەسی نابێت لایەنگیریی بکات و ئەگەربە لوتفی خوای گەورە خێرا فریای خۆی نەکەوێت، حەتمەن بەرەو دۆزەخ ملی لێناوەو هەر دەچێتە ناویەوە.. زۆرزەروورییە زوو داوای لێخۆشبوون لە خوای گەورە بکات لەسەردیدو هەڵوێستی و هانا بۆ خوا ببات تا ئەو غەش و بوغزو کینەیەی کە بەرامبەرچاکترین سەدەو نەوەی ئوممەت هەیەتی، خوای گەورە لە دڵ و دەروونییدا لایدات.. ئەوانە بەڕێزترینی ئەم ئوممەتەن.. هەرکەسێك دووچاری ئەوە بووبوو، کە جنێوی بە یەکێکیان دا بێت، ئەوە موبتەلا بووە، جڵەوی کەوتۆتە دەست شەیتان و بەرغەزەب و خەشمی خوای گەورە کەوتووە.. ئەم نەخۆشیە سەختە دژوارە عادەتەن تووشی کەسێك دەبێت کە بە دووی مەشخەڵێکی رافیزە کەوتبێت و ئەوان دەرسیان دادابێت. یان کەوتۆتە دەست دوژمنانی ئەم چاکترین ئوممەتە لەوانەی شەیتان بەملاو لایاندا دێنێت و دەبات.. ئەوە دوژمنانی ئەم پیاوچاکانەی ئوممەتن، کە بوختان بۆ لاوازکردنی یاوەران دادەڕێژن و داستان و چیرۆکی درۆو دەلەسە هەڵدەبەستن، تا بەرچاویان بخەن. ئەفسانەو قسەو قسەڵۆك دەگێڕنەوە لە دژیان، تا خەڵکی لە ڕێنمایی و هیدایەتی خوایی دووربخەنەوە. ئەوانە بەو درۆو بوختان و لاف و گەزافانەیان دەیانەوێت خەڵکی سوونەت وەلکەن، کە پێشەوایانی مەزنی ئەم ئوممەتە دەماو دەم و نەوەبەنەوە

گێڕاویـــانەتەوە.. ئەوانەی کە دژی یـــاوەرانن هیـــدایەتی خوایـــان گۆڕیـــوەتەوە بە گـومڕایی و قازانجیـان بە زیـان ئـاڵوگۆڕکردووە. شـەیتانیش پـلە بە پـلە گـومڕایی، سـەوقیان دەکات و بەرەو وێڵیی پێش خۆیداون.. سـەرەنجامی ئەم دیدو هەڵوێسـتەو شـــوێنکەوتنی شـــەیتان خۆیـــان، بـــوونەتەوە بە گەورەتـــرین دوژمـــنی قورئـــان و ســـوووننەت. بـوون بە دوژمـنی پیاوچاکـانی ئەم ئـوممەتە! تاوایـان لێهـاتووە فەرزە خواییەکانیـان ئیهمـال کـردووەو وازیـان لە دروشـمەکانی دیـن و دینـداریی هێنـاوەو کەوتوونەتە ناو گێژاوی درۆو دەلەسە هەڵبەستن بۆ یاوەران و ئاوا کەوتوونەتە پلان وپـیلان و فیتنەچێـتی بەرامـبەر ئیسـلام و موسـوڵمانان و پیاوچاکانیـان. بە جۆرەهـا نـــاوو نـــاتۆرە ناوزەدیـــان دەکەن.. بەڵام خـــوای گەورە دەوری گرتـــوون و هەمـــوو پیلانێکیان پووچەڵ دەکاتەوە.[٤٧]

ئایەتی یازدەیەم و دوازدەیەم

(أَلَمْ تَر إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ * لَئِنْ أُخْرِجُوا لا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِن قُوتِلُوا لا يَنصرُونَهُمْ وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الأَدْبَارَ ثُمَّ لا يُنصَرُونَ)

واتە: مەگەر هەڵوێستی ئەوانەت نەدی کە دووڕوویيان دەکرد، چۆن بەو برایانەیان دەڵێن کە کوفریان گرتۆتە بەرلە ئەهلی کیتاب (جولەکەکانی بەنونەزیر) خەمتان نەبێت لەگەڵتاندا دەبین، ئەگەرلە شارەکەش دەرتان بکەن هەرلەگەڵتاندا دەبین، ئەگەرجەنگتان بەرامبەربەرپا بکەن، هەرلەگەڵتاندا دەبین. لەم هەڵوێستەماندا بە قسـەی کەس نـاکەین.. بەڵام خـوای گەورە شـاهیدی دەدات کە درۆزنـن. ئەوان (جولەکەکان) لە شاردەردەکرێن لەگەڵیاندا نابن، جەنگیان بەرامبەربەرپا بکرێت

[٤٧] ئیمـامي شـەوکانی/ تەفسیری فـتح القـدير/چاپی دارالكتـاب العربي ٢٠٠٧/١٤٢٧ (ب٢ /ل٩٩٣).

هاوسەنگەریان نابن. ئەگەر بشچنە هاوکاریان زوو پشت هەڵدەکەن و هەڵدێن. پاشان دەبینیت سەرشۆڕ دەبن و کەس سەریان ناخات.

١- دوای ئەوەی باسی هەرسێ پۆلی ئیمانداارانی فەرموو - کۆچکارانی مەککە و پشتیوانانی مەدینەو ئەو موسوڵمانان بە دوای ئەواندا هاتوون و دێن- هاتۆتە سەر باسی دووڕووەکان و هەڵوێستی فشەو فیشاڵ و چەواشەکاریان بەرامبەر جولەکەکانی بەنوونەزیر.. ئەمە باسی هەڵوێستی سەرانی دووڕووەکانی تیرەی بەنوعەوفە وەکو (عبدالله ی کوڕی سەلوول) کە سەرۆکی دووڕووەکانی مەدینە بوو. هەروەها (عبدالله ی کوڕی نەبتەل و روفاعەی کوڕی یەزیدو رافیعەی کوڕی تابووت و ئەوسی کوڕی قەیزیی و وەدیعەی کوڕی ئەبو قەوقەل و سوەیدو داعس) و ئەوانی تر، کە هەواڵیان نارد بوو بۆ بەنونەزیر، کە لە قەڵا و قوللەکانی خۆتاندا خۆ قایم بکەن، ئێمەش لەگەڵتاندا دەبین.

٢- (يَقُولُونَ) بە شێوازی کرداری رانەبوردوو دەفەرموێ: (دەڵێن) تا بەردەوامێتی هەڵوێست و جەخت کردنەوەکەیان لە هەڵوێستیان نیشان بدات، کە گوایە هەر لەگەڵیاندا دەبن و پشتیان بەرنادەن.

٣- دەفەرموێ: (يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا) چونکە هاوبیری یەکن. لە کافرێتییدا هاودیدورێ و هاوبزاوت و هاوهەڵوێستن. ئەگەرچی کوفری ئەمان پەنهانەو لە ناخیاندا شاراوەیەو کوفری ئەوانیش لە حەسوودیی خۆیانەوەیە. (هەموو ئومێدی جوولەکە ئەوە بوو کە کۆتا پێغەمبەرلەوان بێت، بەڵام لە ناو عەرەبەوە تەشریفی هێنا عَلَيهِ الصَلاة وَالسَلام، ئیتر ئەوان لە حەسوودیی خۆیاندا باوەڕیان بە پێغەمبەرێتییەکەی نەهێنا).. دەفەرموێ: (لإِخْوَانِهِمُ) مانای وانیە لە نەسەبدا بران. چونکە بەنونەزیر جولەکە بوون و لە شامەوە هاتبوونە ناوچەکە. دووڕووەکانیش خەڵکی مەدینە بوون. لە تیرەی بەنوعەوف بوون، کە دەچنەوە سەر هۆزی گەورەی ئەزەد.. ئەمانە لە کوفردا یەکیان گرتۆتەوە.. کوفریش وەکو ئیمان لق و جۆری هەیە. لێرەدا کوفری دووڕووەکان کوفری شیرکە. کوفری گوێنەدان و ملهوڕییە. بەڵام کوفری ئەهلی کیتاب کافربوونیانە بە خودی پێغەمبەرێتیەکەی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە چەندین جۆر کوفری لە خۆدا هەڵگرتووە.

٤- (وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا) مەبەستیان لەوە بوو کە بێ خەم بن ئێمە بە قسەی محمد هەڵناستین و دانانیشین و گوێ بە فەرمانیشی نادەین. کەوا بوو هەر هاوپەیمانەکانی جارانتانین!! کە دەفەرموێ (فِيكُمْ) جەخت کردنەوەیانە لەوەی کە هەر فەرمانێکمان پێبدات - کە زیانی ئێوەی تێدابێت - ئێمە گوێی نادەینێ.. ئەمە هەروەکو ئەو ئایەتەیە کە باسی هەڵوێستی نەگۆڕیان لە ئەهلی کیتاب دەکات، کە هەموو جارێك هەردەڵێن ئێمە لەگەڵتاندا این و ناشوێرن وابن! (فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ يُسَارِعُونَ فِيهِمْ) المائدة/٥٢ واتە: بە هەڵەداوان خۆیان دەگەیێننە ئەهلی کیتاب کە لەگەڵتانین و ئێمەش لە ریزی خۆتاندا هەژماربکەن! هەروەکو دووڕووو دەروون بەزیووەکانی ئەم سەردەمە لە ناو موسوڵمانانەوە رادەکەنە بەرەی کوفری دیموکراسی و دیکتاتۆریتی پرۆلیتاریا!! کە ئێمەش دیدو ڕێی ئێوەمان گرتۆتەبەرو لەگەڵتانداین! درۆش دەکەن هەرلەبەرترسنۆکی و بەرژەوەندیی و دنیاوویستی وا دەکەن! دەنا باوەڕیان بە هیچ نیە.

٥- بڕوانە ئەم بەڵێنە قەبەو درۆو دەلەسەیە: (لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ)! ئەگەر محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مەرجەکەی بهێنێتەدیی و لە شارەکەتان دەرتان بکات، حەتمەن ئێمەش لەگەڵتاندا دێین و شارەکەی خۆمان لەبەرخاتری ئێوە جێدەهێڵین!! ئەو شارەی لە بابوباپیرانمانەوە هەرتێیدا بووین وژیانمان تێدا دامەزراندووە، لەبەرخاتری ئێوە دەست لە هەمووی هەڵدەگرین و بەرەو (مەجهول) لەگەڵتاندا بە ڕێ دەکەوێن!! بە شێوازی سوێندو تەئکیدیش وا دەڵێن (لَنَخْرُجَنَّ). هەروەها بەڵێنی لەسەرکردنەوەو هاوسەنگەرێتی و هاوکاریی کردنیان، کە سوێندتان بۆ دەخۆین و تەئکید دەکەینەوە کە دێینە بەرەی شەڕەوە لەگەڵتانداو دژی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئاشکرا دەوەستینەوەو هاوسەنگەرتان دەبین! (وَإِن قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ) ئەوەندەش هاوکاریتان دەکەین تا سەرکەوتنتان بۆ مسۆگەردەکەین!!.

خۆیان ترسنۆکن و جورئەتیان نەبووە لەسەرکوفری خۆیان بمێننەوەو بەرگریی لە دیدوریێ و بزاوت و هەڵوێستیان بکەن، کەچی ئێستا خۆیان وا ئازا نیشان دەدەن کە جولەکە سەردەخەن! بەڵێنیشیان دەدەنێ کە بەقسەی کەس ناکەن و ناهێڵن زیانیان پێبگات و بەرژەوەندیی (بیرە نەوتەکانیان) دەپارێزن!! خوای گەورە، خوای

کردگار و زانا دەزانێت ئەمانە هیچیان لەباردا نیە. کۆمەڵێك مشەخۆرو گەندەڵ و بودەڵەن. پاشان سەرکەوتن خۆ بە دەست ئەوان نییە، سەرکەوتن تەنها لای خوای گەورە خۆیەوەتی. بۆیە دەفەرموێ: خوای گەورە شاهیدیی دەدات کە درۆزنن!.

٦- (وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) شاهیدییدانی خوای گەورە شاهیدییدانێکە کە پڕاوپڕی حەقیقەتی واقیعەکەیە. لە زانین و ئامادەبوون و دیتنەوە هاتووە. لە ئامادەیی و بڕیاردانەوە هاتووە. روونکردنەوەی هەموو لایەنێکی ناخ و دەرێی ئەوانە. بۆیە شاهیدییەکە بڕیاری لەسەر دادەمەزرێت. ئاوایە بۆیە بەو شێوە بنبڕە دەفەرموێ: (إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ) ئینجا درۆکەیان دەردەخات کە چۆنە.

٧- (لَئِنْ): ئەمە هەر نووسینی (لإن)ە.. لامەکە بۆ سوێندخواردنە. (إِنْ) واتە ئەگەر. هەروەها (إِذا) هەر ئەگەرە.. بەڵام هەر شتێك ئەگەری هەبوونی زیاتر بوو (إِذا)ی بۆ بەکاردێت. وەکو ئەوەی بڵێین ئەگەریی لە نیوە زیاتر. وەکو (إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ) حەتمەن دێن بەڵام (إِن) لەوانەیە ڕووبدات وەکو دەفەرموێ: (وَإِن جَنَحُواْ لِلسَّلْمِ..) ئەگەر ئامادەیی ئاشتییان دەربڕی.. چونکە لەو کاتەدا کافرەکان خۆیان بە بەهێز دەبینی و مەغروور بوون، ئامادەی گفتوگۆ نەبوون، هەردەیانووت: شەڕ تا کۆتایی.

لێرەشدا دەفەرموێ: (لَئِنْ أُخْرِجُوا لا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ) ئەوان کە لە شار دەردەکرێن (حەتمەن ئەمەیان دێتە دی) بەڵام ئەوان ئامادەی ئەگەرێکیش نین. راست ناکەن و ئامادەی وەڵامدانەوەی ئیحتیمالێکیشیان نییە. نە بە چوونە دەرەوەو شار جێهێشتن لەگەڵیانداو نە بە لەسەرکردنەوەشیان (وَلَئِن قُوتِلُوا لا يَنصُرُونَهُمْ) ئەمە هێمن کردنەوەی پێغەمبەری خوایە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لێیان، کە خەمت نەبێت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.. ئەم لەسەرنەکردنەوەیەی دووڕووەکان هەر بۆ بەنوونەزیر نییە، خەمت نەبێت بەرامبەر بەنوقورەیزەش وا دەبن. ئەگەرئەوانیش لە شار دەرکەیت، لە سەریان ناکەنەوە.. هەروەکو دواتر دەبینرێن کە ناوێرن لەسەر جولەکەکانی بەنوقورەیزەو خەیبەر بکەنەوە. ئەگەرچی هاوپەیمانی کۆنیشیان بوون.

٨- ئەم ئایەتانە دوای دەرکردنی بەنوونەزیر هاتنەخوارەوە. بۆیە لە دوو ووشەی (أُخْرِجُوا) و (قُوتِلُوا) دا ئاماژە بە نەخشەی داهاتووە، کە بەرامبەر جولەکەکانی

بەنوقورەیزەو خەیبەردەبێت. کە دوای جەنگ لە وولات دەرکران.. واتە بێ خەم بە دووڕووەکان نەك هەربە هانای بەنوننەزیرەوە نایەن، هەروەکو کە بە هانایانەوە نەهاتن، بە هانای دوو تیرەکەی تری جوولەکەکانی تریشەوە نایەن. چونکە ئەمانە هەرسەرزارەکی خاوەن هەڵوێستن! نابینیت ئیمان و دینداریەکەشیان هەر سەرزارەکیە، چونکە ترسنۆك و دنیا ویستن. خۆ ناخەنە بەردژواریی.. هەر سەلامەتی خۆیان دەوێت.

٩- (وَلَئِن نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الأَدْبَارَ) خوای گەورە فەرمووی ئەمانە هیچیان پێناکرێت و درۆ دەکەن و بەنوننەزیر جولەکەکانی تر سەرناخەن. لێرەدا بە (وَ)کە (واوی حالیە)یە واتە: لە حاڵەتێکدا ئەگەرئەو ئەگەرە هاتەپێش -کە نایاتە دیی- ئەگەر نیازیان وا بوو جولەکەکان سەرخەن، حەتمەن پشت هەڵدەکەن و فیراردەکەن. چونکە بۆ دیدوریێ و بەرژەوەندیی و کەسایەتی خۆیان ئامادەی بەرگریی لەوان نەبوون. ئیدی چۆن خۆ دەخەنە بەرتیغی شمشێر بۆ جولەکە؟! واتە گریمان وویستیان هاوسەنگەریان بن و سەرخستنیان ئاشکربکەن -ئەمما چوونەلایان و بەشداربوونیان لە بەرەی جەنگدا- ئەوە هەرنایکەن. حەتمەن هەڵدێن و خۆلەبەر تاوی موجاهیداندا ناگرن.. دەبەزن.

ئەمە بێخەم کردنی پێغەمبەری خوایە صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کە خەمت نەبێت ئەم دووڕووانە، نەك هەرناچنە بەرەی شەڕیان، نە بە جەنگاوەرو نە بە چەك و نە بە سامانیش یارمەتیان نادەن. هیچ جۆرە هۆکارێکی سەرکەوتنیان بۆ ناگرنە بەر!!.

١٠- ئەمە بێ خەمکردنێکی دوانەیە.. واتە نە جولەکەکان سەردەکەون، نە دووڕووەکانیش دەبنە خاوەن هێزێك کە سەرکەوتنیان بۆ دابین بێت.. کە دەشفەرموێ (ثُمَّ) واتە لە داهاتووشدا هیچیان بە هیچ نابێت. خوای گەورە دەفەرموێ (لا يُنصَرُونَ) ئەمەش بێ ئومێدکردنی دوژمنان و هیوا بڕانیانە کە دەبێتە مایەی وورە رووخانیان.

ئایەتی سێزدەیەم

(لَأَنتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ)

واتە: ئێوە لە خوای گەورە زیاتر ترستان لە دڵیاندا هەیە، چونکە ئەوانە خەڵکانێکن پەی بە حەقیقەت نابەن.

١- (رَهْبَةً) ترسانە لەگەڵ پەشێو بوون و پەشۆکاندا، تۆقینە لەگەڵ نەمانی پارسەنگی و بیرکردنەوەی راست و دیتنی دروستدا.. ترس و بیمێکە کە لەگەڵییدا پێناسەو حساباتەکان لە ترساوو تۆقیوەکە تێکدەچن.

٢- (أَشَدُّ رَهْبَةً) زەمەخشەریی دەفەرموێ: ئێوە زۆر ترسناکترن لە دڵ و دەرونیاندا وەك لە خوای گەورە.. بۆیە (أَشَدُّ رَهْبَةً)ی کردووە بەسیفەتی ئێوە (لَأَنتُمْ).

نەیفەرموو (لِرَهبَتِهِم مِنكُم فی صُدورهم اشَدُّ مِن رَهبَتِهِم مِن اللّهِ) تا هۆکارو بکەری ترس و بیمەکە پێشخات کە موسوڵمانەکانن.. ئەمە بایەخدانێکی زۆرترە بە هاوکێشەکەو دڵنیاکردنی موسوڵمانانە لەو سام و ترسەی کە هەیانە، مادام بۆ خوا ساغبوونەوەو بۆ جیهاد لێبڕا بن.. ئێوە ترسناکترن لە دڵ و دەروون و هەستیاندا، چونکە لە دەست و گورزو هەڵمەتتان دەترسن.

٣- ئیعرابی (رَهْبَةً) ئەوەیە کە (تَمیز)ە واتە سیفەتێکی تایبەت بە ئێوەیە. ئێوە بەو سیفەتە جوێ دەکرێنەوە.. بۆیە لە شوێنێکی تریشدا دەربارەیان دەفەرموێ: (إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً) النساء/٧٧.

٤- شەوکانی دەفەرموێ: مانای ئەوەیە کە ترس و بیمی ئێوە لە دڵ و دەروونی دووڕووەکاندا زۆرەو سامناکە، هەروەکو کە لە دڵ و دەروونی جولەکەکان و ئەهلی کیتابدا ترسناکە.. ئەم ترس و بیمەی کە سیفەتی ئێوەیە لە دڵ و دەروونی هەموو کافرێکدایە.

ئیبن عاشور دەفەرموێ: ئەسڵ ئەوەیە کە ئەهلی کیتاب مادام باوەڕیان بە خوای گەورەیەو لەسەر دینی خواین و خۆیان بە عەبدی دینداری ئەو دەزانن، دەبوایە تەنها لە خوای گەورە بترسانایەو بەس. دووڕووەکانیش کە لە ئەسڵدا موشریکن، بەڵام باوەڕیان بە خوای گەورە هەیە کە کردگارەو دەسەڵاتدارەو هەموو شتێك لای

ئەوەو دێـــت، (جـــگە لەوەی کە بەردەوامـــیش بە هـــۆی موســـڵمانێتیە سەرزارەکیەکەیانەوە سیفاتی خوای گەورە زیاتر دەبیستن) دەبوایە ترسیان هەر لە خـوای گەورە بێـت و بەس. بەڵام هەردوولایـان گـوێ بە سـزای قیـامەت نـادەن و حەقیقەتی هێزی کاریگەرنازانن و پەی بەوە نابەن. یان سەر ڕاستانە رەفتارلەگەڵ ئەوەدا نـاکەن کە خـوای گەورە بـکەری کـاریگەری هەمـوو شـتێکە.. هەردوولایـان لەوە غافڵن، بۆیە نەزان کەوتوون: (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ).

٥- وەسـفکردنی ئەم تـرس و بیمەی هەردوولایـان بەو شـێوە ترسـناکەی کە هەیە، لە دڵ و دەروونیاندا پەنهانە، شتێکی شـاراوەیەو بۆ هەمـوو لایەك کەشـف نابێت. بەڵام ئاوا بۆ موسـوڵمانان کەشـف دەبێت تـا لەو هەمـوو هەڕەشـەو گوڕەشـەو خۆبـادان و خـۆ نوانـدن و هێزەیـان بێبـاك بـن و دڵنیـا بـن ئەوە هەرسـنگ دەرپەڕانـدنێکی شـانۆگەرییانەیە، دەنـا لە ناخیانـدا تۆقیـوون. چـونکە پێغەمـبەری خـوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ (نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ)[٤٨] واتە: ترس و سام و هەیبەتم بـۆ سـەرکەوتنم مـانگە ڕێـیەك کـاریگەرە. دیسـان ئەم حەقـیقەتە کە لە دڵی دووڕوو ئەهلی کیتابدا روون دەبێتەوە، فەزح دەبن. دەزانن کە ئەوەی لەم سـەردەمەدا پێی دەوترێت (عقیـدة القتـال) کەپاڵنەری بەرگریی و هێرشـکردنە، لە دڵی ئەوانـدا نـیە. هەمـوو پاڵنەرەکانی دڵیـان سـەلامەتی خۆیـان و بەرژەوەندیی بەردەسـتیانە. بەڵام لە بەرامبەردا: ئیمانداران بۆ خـوا سـاغبوونەتەوەو بۆ جیهـاد لێبڕاون و مامەڵەیان وەل خـوای گەورەدا سـەر ڕاسـتانە کـردووە، بـوونەتە ئەداتی قەدەری خـوای گەورەو لە جیهـاددان، چـونکە فەرزە، هەڵـمەت دەبەن تـا شـەهید بـبن، یـان سـەرکەوتن بە دەسـت بهێـنن.. بە درێژایـی مـێژووش ئەوە سـەلمێنراوە کە موسـوڵمانان کاتێـك بەم دیـدەوەو لەم روانـگەوەو بەم پـاڵنەرەی رەزامەنـدیی خـوای گەورەوە چـووبێتنە جەنـگەوە، سـەرکەوتوو بـوون. ئەو حاڵەتـانە تێیـدا بەزیـوون، دەگـمەنەو بە هـۆی هەبـوونی (خەلەل)ێـکەوە بـووە، لە مەرجەکـانی سـەرکەوتندا، کە خـوای گەورە روونی کردوونەتەوە: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُواْ وَاذْكُرُواْ اللَّهَ كَثِيرًا

---

[٤٨] بوخاريي (٤٢٧).

لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ * وَأَطِيعُواْ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَلاَ تَنَازَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُواْ إِنَّ اللّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) الانفال/٤٥-٤٦.

٦- (قَوْمٌ): هاتنی ووشەی (قَوْمٌ) لێرەدا ئاماژەیە بەوەی ئەم پەی نەبردنە بە حەقیقەتی هێزی بکەرو کاریگەرکە خوای گەورەیەو هەموو بزاوت و سرەوتێکی گەردوون وژیان بە پێی قەدەری ئەوە (کە زانین و توانین و وویستە).. ئەم حەقیقەتە لە لای یەك یەکی ئەم دوو پۆلە دەبەنگە تۆقیووە نییە. چونکە پەی بە حەقیقەتی وجود نابەن. دیدو تێڕوانینیان ئەوەندە بەرفراوان نییە تا ئەمە درك پێبکەن، چونکە پێناسەی گەردوون وژیان و مرۆڤ و(خالیق)و(مەخلووق)یان لە وەحی خواییەوە وەرنەگرتووە، ئیتر رێساکانی بزاوت و سرەوتی قەدەریی نازانن چۆنەو چۆن کاردەکات. ئەم پەی نەبردن و درك نەکردنە بۆتە سیفەتی کۆمەڵایەتی هەموو قەومەکەیان..

٧- (لّا يَفْقَهُونَ) الفقه: پەیبردنە بە مانای شاراوەو زانینی خاڵە کاریگەرە پەنهانەکان. ئەم دوو قەومە: دووڕووەکان و ئەهلی کیتاب، هێندە لە دین و دینداریيدا قاڵ و قووڵ نەبوونەتەوە، تاپەی بەخاڵە کاریگەرەکانی قەدەرببەن. کە خوای گەورە بە ئایاتی وەحی و ئایاتی مەلەکووتیی (دیاردە و بەڵگەو نیشانە گەردوونیەکان) سەرنجیان رادەکێشێت بۆ تێگەیشتنی ئەم رێسایانەی (وجود). بەڵام ئەمان گەلۆرن و سەرنجیان لێنادەن (انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ) الانعام/٦٥.

٨- ئەم ئایەتە حەقیقەتێکی عەقائیدیی و رێسایەکی گەردوونی بزاوت و هەڵوێستی موجاهیدان روون دەکاتەوە. هەربە پەیدابوونی جیهادو دەرکەوتنی موجاهیدان، یان بە بڵاوبوونەوەی هەواڵی حەقیقیان، بڕوانە چ ترس و بیم و تۆقینێك دەکەوێتە دڵی کافرانەوە..[٤٩]

---

[٤٩] بزانە هەربەوەندەی هەواڵێك لە ئەوروپا بڵاوبێتەوە کە یەك موجاهیدی ئیستیشهادیی گەیشتۆتە ئەوروپا، هەرچی دەزگای موخابەرات وراگەیاندن و لێکۆڵینەوەیان هەیە پێوەی مەشغووڵ دەبن و ئەوەندەی ترگەلەکانیان دەتۆقێنن.. ئیتر لە هەموو کەسێکی سیما موسوڵمان دەترسن! بڕوانە ئەمریکا لە (١٩٤٥)ەوە لە ئەڵمانیادا ماوەتەوە، کەچی بە هەموو هێزی ناتۆوە نەیتوانی لە ئەفغانستان و عێراقدا

ئایەتی چواردەیەم

(لا يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلاَّ فِي قُرًى مُّحَصَّنَةٍ أَوْ مِن وَرَاء جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لّا يَعْقِلُونَ)

واتە: جولەکەو دووڕووەکان لەمەودوا ناتوانن پێکەوە بەرەیەکی جەنگ دروست بکەن و بەرامبەرتان ببنەوە، تەنها لە شەڕی بەرگریياندا دەبن، خۆیان لە قەڵا و قوللەی سەختدا مەڵاس دەدەن. چونکە لەو قەلاو پشت دیوارەوە نەبێت ناتوانن بەرەنگاریتان بکەن، لەناو خۆیاندا زۆر ناجۆرو دژبە یەکن و بەرامبەریەکتری توندن، تۆوادەزانیت یەك بەرەو یەك دیدورێ و یەك بزاوت و هەڵوێستن! بەڵام دڵنیا بن ناکۆك و جوداو لێك دوورن، چونکە ئەقڵیان پێ ناشکێت.

١- (جَمِيعًا) بە کۆمەڵ. دوو مانا دەگەێنێت. واتە: (هەر هەموویان) وەکو خوای گەورە دەفەموێ: (إِلى اللّه مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا) المائدة/٤٨ گەڕانەوەی هەر هەمووتان بۆ لای خوای گەورەیە.. هەروەها بە مانای (پێکەوە) واتە: خەمی ئەوەتان نەمێنێت کە ئەمانیش یەك لەشکر پێکەوە پێك بهێنن و - وەکو قوڕەیش- لەشکرکێشی بکەنە سەرتان. ئەمان ئەمەیان لە تواناداا نەماوە.. هەر جەنگی بەرگریی لەخۆ دەکەن و بەس.. چونکە لە شوێنی خۆیاندان و قەڵاو سەنگەریان بۆ بەرگریی دروست کردووەو دیوارو شورایان بە دەوری گوندو جێ و ڕێی خۆیاندا بەرز کردۆتەوە.. ئەگەر نیازی هێرشکردنیان ببوایە، خۆیان سازدەکردو وەکو قوڕەیش کات و شوێنیان رادەگەیاندو بێ منەتانە دەهاتنە بەرامبەرتان. بەڵام ئەمان کە ترس و بیمی ئێوەیان لە دڵدا چەقیووەو چۆکیان لە ترساندا شکاوە، هی ئەوە نین هێرشتان بکەنە سەر.

بمێنێتەوە.. هەرئەم ترس و بیمە رێسا قەدەرییە -ئەگەر بە وەحی نەهاتایە- نەمان دەوێرا بڵێین ترس و بیمی موسوڵمانە موجاهیدەکان لە دڵ ودەروونی کافراندا لە ترسی خوای گەورە زیاترە.. نەمان دەوێرا وا بڵێین، دەمانووت کوفرە.. بەڵام ئەوە حەقیقەتێکە پێویستە لێی دڵنیابین و مامەڵەی لەگەڵ بکەین.

ئەوە بە نیسبەت جەنگی ئەوزەمانەی ناوچەی عەرەبەوە، پەسەند نەبوو. چونکە ئەوتیرەوهۆزەی دوژمندارێتی بەرامبەرتیرەوهۆزی تررابگەیاندایە، بۆی دەچووە مەیدان وپێی نەنگ بوو ئەوبەرهێرش بهێننە سەری، کە ئەم شەڕەکەی بەرامبەریان راگەیاندووە.. بۆیە سەیدنا عەلی خوا لێی رازی بێت دەیفەرموو: (ما حُورِبَ قَومٌ فِي عُقْرِدارِهم إلا ذُلُّوا)[٥٠] واتە: هەر قەومێك لە دەرماڵی خۆیدا جەنگی بەرامبەربکرێت، زەلیل دەبێت.

٢- (جُدُر) کۆیەکی تری (جِدار)ە وەکو (جُدران) واتە دیوارو شوورا (سور) کە بەدەوری قەڵاوباخ وشوێنی گرنگدا دروست دەکرا.

٣- (بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ): لە ناوخۆیاندا ناکۆکن، بەرامبەریەکتریی توندو تیژن. متمانەیان بە یەکتریی نیەوزۆرناکۆکن.. کەوا بوو هۆکارێکی سەرەکی شکست و بەزینی خۆیانیان لە خۆدا هەڵگرتووە.. چونکە دیدوهەڵوێستیان جودایە. چونکە پێناسەوشیکاریان بۆواقیعەکەومەڵبەندەکانی هێزجودایە، ناگەنە خاڵی هاوبەش. ئەگەرچی وا دیارنین. هەوڵ دەدەن وا نیشان دەن کە یەکگرتوون وخاوەن یەك دیدورێ وبزاوت وهەڵوێست وئامانج ومەبەستن. بەڵام وا نین.. لەوکاتەی ئەمان نێوانیان خراپەوناکۆکن (بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ) ئێوەی یاوەران لەسەریەك دیدورێ و بزاوت وهەڵوێست وئامانج ومەبەست رێکن وبە بەزەیشن لەگەڵ یەکتردا (رُحَمَاء بَيْنَهُمْ) الفتح/٢٩.

٤- (تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّى): دوێنەرەکە: هەرپێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نییە، کە بە وەحی حەقیقەتی حاڵیان دەزانێت، بەڵکو موسوڵمانانی هەموو کات وشوێنێکیشە. تا وا نەزانین دوژمنانیان کە زۆرن وگەلە کۆمەکێیان لێ کردوون، ئیترحەتمەن ئەمان تێکدەشکێن، نا، ئەوان لە زاهیریاندا هاوپەیمانن (وەکو پەیمانی ناتۆی رۆژئاوا) بەڵام لەناوخۆیاندا راجوێن، ناکۆکن، خوێنی کۆنیان لە نێواندایە، بەرژەوەندییان جودایەوکەسیان کوڕی خۆی ناکات بە قوربانی کچی هاوپەیمانەکانی.[٥١]

---

[٥٠] التحریروالتنویر(٢٨/٩٤).

[٥١] وەکو ناکۆکی نێوان ئەڵمانیا وبەریتانیا، یان فەرەنساوبەریتانیا، یان روسیاو هەموویان، یان ئەمریکاوئەوان.

ئەمە دڵنیاکردن و ئازاکردنی موسوڵمانانە کە خوای خاوەنیان-کە شارەزای پەنهانی و ئاشکرای دوژمنیانە- ئاوایان بۆ پێناسە دەکات. یەعنی لێیان مەترسن. ئێوە ئامادە باشی جیهادەکەتان تەواوکەن و بۆ خوا بجزوێن. ئەوی تر لەسەرخوای گەورەیە کە چاوی لە هەردوو بەرەو هۆکاری هێزەو سەرکەوتنیش هەر لە لایەن ئەوەوەیەو بەس.

٥- لێرەو لە غەیری ئێرەشدا زۆرجار قورئان (قلوب) بۆ هزروژیریی و دیدو بیربەکار دەهێنێت. یەعنی ئەگەرچی ئەوان لە رواڵەتدا یەك بەرەو یەك دیدوریٚ و یەك ئامانجن، بەڵام دیدوریٚ و بیرو شیکارو مەبەست و بەرژەوەندییەکانیان زۆرلێك جوداو دوورە.

- (شَتَّى) کۆی (شَتیت)ـە واتە لێك جوداو دوور. چواندنی دیدو بیرو بۆچوون و شیکاریانە بە لێك جوداو دووریی کەس وکۆمەڵ و قەومەکانیان، کە لە شوێندا جیاوازن و هەریەکەیان کیانی سەربەخۆی خۆیی هەیەو ئامادە نیە بۆ قەومێکی تر دەسبەرداریی ببێت.. هەروەکو کە بەرەبابی تیرەیەك شانازیی بە خۆیەوە دەکردو تەنانەت نەیدەوویست لە هەمان تیرەو هۆزیشدا بیکەنە عایدی بەرەبابێکی تر.

٦- (ذَلِكَ): واتە ئەوراجوێی و ناکۆکییەی وا لە نێوانیانداو ئەوتوندوتیژیی و ناحەزێتیەی بەرامبەربە یەکتریی هەیانەو ئەولێك جوداو دووریەی دیدو هزرو بیریان کە ناهێڵێت لەسەرکۆلکەی هاوبەش بە جیددیی کۆببنەوە، ئەوانە هەموو وای لێکردوون ئەقڵ ئیلغا بکەنەوەو بکەونە دەم شاڵاوی رق و قین.. لە جیاتی ئەوەی بە هزروژیریی بڕواننە واقیعەکەوژیرانە رەفتاری شیاوی لەگەڵدا بکەن، بیٚ ئەقڵانە کەوتوونەتە ململانیٚ و بەرنگاریی و دژایەتیی. ئەمەش هەڵوێستی (قەومی) هەموویانە.. هەرتاکەو دیدو بزاوت و هەڵوێستی وای کردووەو لایان پەسەند بووە، تا سەرجەم هەموویان بوون بە خاوەنی ئەو جۆرە دیدو بزاوت و هەڵوێستە هەرزەکارانەی وای کردووە پیرو گەنجیان وەکو یەك ئەقڵ بخەنە لاوەو بازوو نیشاندەن!.

٧- ئایەتی پێشووتر فەرمووی (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ) چونکە پەییان بە حەقیقەتی هێزی بکەرو کاریگەری خوای گەورە نەبردووە، کە رێسای وجودی لەسەرقەدەری خۆی داڕشتووەو هەربە پێی قەدەری خۆی هەڵیان دەسوڕێنێت.

ئەمە نەفیکردنی دیدو تێڕوانینی لێلی فەلسەفییانەیە کە دەربارەی گەردوون و ژیان ومرۆڤە.. بەڵام لێرەدا دەفەرموێ: (ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ) چونکە ژیرانە نەیانڕوانیووەتە واقیعەکەو بزاڤ و بانگەوازی ئیسلام کە چۆن دەستیپێکردووەو گەیشتۆتە ئەو ئاستەی کە بتوانێت دەسەڵات لە مەدینەدا دابمەزرێنێت و کۆمەڵگە ئاراستە بکات. بۆیە دەبوو ئەقڵیان پێ بشکایە کە بەرژەوەندییان لە پاراستنی پەیمانەکەیاندایە نەك لە شکاندنییدا کە گەیاندنییە ئەم چارەنووسە رەشەیان!.

ئایەتی پازدەیەم

(كَمَثَلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)

واتە: وەکو ئەوای پێش خۆیانن کە لەمێژنییە چارەنووسی دیدو هەڵوێستی چەوت و خراپی خۆیانیان چێشت، کە حەتمەن سزایەکی بەژانیشیان دەبێت.

١- حاڵی ئەم جولەکەو دووڕووانە لە خۆ بە بەهێزنیشاندان و هەڕەشەو گوڕەشەکردنیاندا، کە لە راستییدا لە ناخیشیاندا تۆقیون و ترس و بیمی زۆریان لە موسوڵمانان هەیە. هەروەها حاڵی کۆمەڵکاریی سەرزارەکیان کە لە ناخیاندا ئەوەندە راجویێ و ناکۆکن و نێوانیان توندوتیژییەو لێك جوداو دوورن، کە بەهانای یەکترییەوە نایەن، هەرچەندە پەیمانیشیان بە یەکتریی داوە. هەروەها حاڵی دەروونی و ترسیان لە سەرکەوتن و دەسەڵاتی موسوڵمانان.. هەموو ئەم حاڵەتانەیان وەکو حاڵی قوڕەیش و هاوپەیمانانێتی، کە لەمێژنییە هەمان شکستیان بەسەردا هات و گەورەکانیان کوژران و بەزینێکی گەورەیان بە سەردا هات (شەش مانگ لەمەو بەر قوڕەیش لە غەزای بەدردا بەزیی) ئەمە بۆچوونی زۆرینەی پێشەوایانی تەفسیرە. وەکو: موجاهیدو سوددیی و موقاتل و ئیختیاری ئیبنوکەثیرو شەوکانی و شارەزایانی ترە. هەرچەندە هەندێك دەفەرموون ئەمە بە جولەکەی بەنوقورەیزە دەفەرموێ، کە پێش ماوەیەك لە حاڵی ئەمان حاڵەتی ترس

و تۆقین و پاشان ماڵوێرانی و دەرکردن بەسەربەنوننەزیردا هات.. بەڵام پێم وایە بۆ چوونی جمهوری پێشەوایان زیاتر پێکاوێتی. والله اعلم
٢- (وَبَالَ) لە ئەسڵدا وەسفی مێرگ و لەوەڕگایەکە، کە جۆرە گیای زیانبەخشی بۆ ئاژەڵ زۆربێت. کە شوانی گاگەلەکان وا دەزانن لەوەڕگایەکی چاك و پەسەندە.. بەڵام دوای کەوتنە ناوو چێژتنی، لێیان دەبێتە مایەی زیان و ماڵوێرانی.. حاڵی جوولەکەکانیش بەم حاڵە چوێنراوە، کە وایان دەزانی پەیمان هەڵوەشاندنەوەیان لەگەڵ پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و هاوپەیمانێتی کردنی دووڕووەکان و خۆقایم کردنیان لە قەڵاو قوللەکانیان و یاخیبوون لە دەسەڵاتی مەرکەزیی مەدینە، کە لە جۆری دەسەڵاتی تیرەو هۆز نەبوو، وایان دەزانی ئەم هەڵویستەیان چاك و بەسوودە. بەڵام هەرخۆیان پێ دەسخەڕۆکردو داماوکەوتن. هەڵوێستەکەیان - وەکو گیای ژەهراویی لەوەڕگای گاگەل- لێیان بوو بە مایەی ماڵوێرانی وزیان و ئاوارە بوون.

ئەمە زەلیلی و چاوشۆڕیی دنیایانە.. لە قیامەتیشدا سزای سەختی خوایی چاوەڕێیانە. چونکە هەردوو لایان نەدەبوو بانگەوازی خوایی ئیهمال کەن و گوێ بە ئیسلام نەدەن و سەرباری ئەوەش دوژمنداریّتی بەرامبەرپێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رابگەێنن.. کە ئەوە چارەنووسی دیدو بزاوت و هەڵوێستیانە، ئەم چارەنووسەی بە نسیب کردوون.
٣- بێگومان ئایەتەکە رێسای بزاوتی ئیسلامیەو لە چوارچێوەی رووداوێکدا گیر نادرێت.. چونکە هەرشکستێك بەسەرئەهلی کوفردا بێت، کە لە جیهاد دا بەسەریاندا هاتبێت، هەرپێیان دەوترێت لەمێژنییە شکستی تری واتان بەسەردا هاتووە. بە تایبەتی لە حاڵەتی بەردەوامبوونی ئوممەتدا لەسەرجیهاد.[52]

[52] هەروەکو کە دەشێت ئێستا بە رۆژئاوای تاغووت و بە تایبەتی بە ئەمریکا بووترێت خۆ لە مێژنییە سەفارەتتان لە لیبیا سوتێنراو سەفیرتان کوژرا، پێشتریش شکستی لە عێراق و ئەفغانستان بوو.

ئایەتی شازدەیەم و حەڤدەیەم

(كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ * فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء الظَّالِمِينَ)

واتە: نموونەی ئەم دوو ڕووانە كە ئاوا چوونەتە بن كڵێشەی جولەكەكانەوەو هەڕاڵیان كردوون بەوەی كە بێ خەم بن ئێمە هەموو لە گەڵتانداین، بۆ جەنگ و دەركردن بێت یان بۆ ئاشتی و خوێندان و ڕێكەوتن، ئەمەش لە واقیعدا جوولەكەكانی وا لێكرد زیاتر پێداگرن و مەرجەكانی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبوڵ نەكەن و بكەونە پلان و پیلان و نەخشەی بەرنگاریی. نموونەی ئەمانە وەكو شەیتان بوو كە بە كەسێك دەڵێ كافر بە، هەر ئەوەندەی كوفرەكەی پێدەكات ئیتر خۆی لێ دەدزێتەوەو دەڵێ: من هەقم بە سەرتەوە نیە.. من لە ڕەفتاری كوفرین تەبەڕا دەكەم! چونكە من لە خوا دەترسم! ئاوا چارەنووسی هەردووكیان (شەیتان و فریودراوەكە) هەروەها چارەنووسی (دووڕووەكان و جولەكەكان) ئاگری دۆزەخ دەبێت، كە دەچنە ناوی وبە نەمریی تێیدا دەمێننەوە.. ئەوەشە سزای ستەمكاران.

١- لێرەدا مەبەست لە توخمی شەیتان و توخمی مرۆڤە، مەرج نییە لەسەر كەسێكی دیاریكراو بێت. وەكو هەندێك لە ئەهلی تەفسیر روداوێكی بەنوئیسرائیلیەكانی بۆ دەهێننەوە.. ئەو بەڕێزانە ریوایەتێك دەبەنەوە سەر سەیدنا عەلی كوڕی ئەبو تالیب خوا لێی رازی بێت هەندێكیشیان دەیبەنەوە سەر ئیبنوعەبباس خوا لێی رازی بێت كە گوایە فەرموویانە كە (پەرستیارێكی بەنوئیسرائیل بۆ خواپەرستی لە ئەشكەوتێكدا گۆشەگیر بوو بوو، شەیتان زۆری هەوڵ لەگەڵدا دابوو زەفەری پێنەهێنابوو، بۆیە لە رێی ئافرەتێكەوە كە شەیتان دەستی لێوەشاند بوو (شێتی كردبوو) لە هەمان كاتیشدا چوو بووە خەونی براكانی كە چارەسەری خوشكەكەتان وا لای ئەو پەرستیارەی ئەشكەوتەكەیە. بیبەنە لای ئەو.. ئەوانیشیان هێنایانە لای و لە ئەشكەوتەكەدا دایاننا و جێیان هێشت. دوایی شەیتان زەفەری بە پەرستیارەكە بردو تووشی زینای كرد. دواتر ئافرەتەكە دووگیان

بــوو، ئینجــا شــەیتان چــووەوە خەونــی براکــانی و پــێی ووتــن کە دووگیــانبوونی خوشــکەکەتان لەو پەرســتیارەوە بــوو. بــۆیە بــۆی هــاتن. شــەیتان هــاتە لای پەرستیارەکە پێی ووت: بزانە کە من ئاوا گیرۆدەم کردوویت، سوجدەیەك بۆ من ببە رزگارت دەکەم لە دەستیان. کە سوجدەی بۆ شەیتان بردو کافر بوو، شەیتان لێی دوورکەوتەوەو ووتی من هەقم بە سەرتاوانەکەتەوە نییە.. ئاوا کەوتە بەردەست و کوژرا. شەیتانیش بۆی دەرچوو.

ئەم باسە بە ریوایەتی جیاواز گێڕدراوەتەوە، بەڵام ئیبنوعەتیە رحمەاللە کە ئەهلی تەفسیرو تــوێژەرەوەیە دەفەرمــوێ: بە دووی ســەنەدی هەمــوو ریوایەتەکانــدا چــوومەتەوەو هیچیــان جێمتمــانە نەگێــڕراونەتەوە. کە دەشــێت بە نــاوی ســەیدنا عەلی و ئیبنوعەبباســەوە خــوا لە هەموویــان رازی بێــت گێــڕرابێتەوە. بــۆیە ئیمــامی ئیبنــوکەثیر رحــمەاللە دەفەرمــوێ: دەشــێت ئەمە وەکــو نمــوونەی ئەم نمــوونەیە بهێنــرێتەوە کە لەم ســوورەتەدایە، نەك مەبەســت بێــت لە ئایەتەکە. ئایەتەکە ئەم نموونەیەو هی تریش دەگرێتەوە، کە هاوشێوەی بن.

کەوابوو ئەوە گرنگە بزانین کە لەم حاڵەتە لاوازییەی دووڕووو جولەکەکاندا هەل بۆ شــەیتان رەخســاو هەردوو لای فریــوداو گەیانــدنیە ئەو چارەنووســە ســەختە. بێ ئەوەی خۆی لە شانۆی تاوانکارییەکەدا دەرکەوێت.

شێخ ئیبنوعاشور رحمەاللە بۆ چوونێکی بەهێزترو گشتگیرتری لەسەری هەیە کە دەفەرموێ: مەرج نییە ئەمە ئاماژە بێت بە هەڵوێستێکی شەیتان لە دنیادا. چونکە لەوانەیە ئەگەری ئەوە دووربێــت کە شــەیتان دواتــر لەگەڵیانــدا دووا بێــت و پــێی ووتبن: (إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ) بەڵام وا رێی تێدەچێت کە ئەمە لە رۆژی قیامەتــدا دەبێــت. هەروەکــو هەڵوێســتەکانی تــری بەرامــبەر بە خەڵکی کە گومڕای کردوون و تەفرەی داون، کە لەو دنیادا خۆیان لێ بە دووردە گرێت و دەڵێ خۆ من بەرپرسی رەفتارتان نەبووم.. من ووتم وا بکەن ئێوەش واتان کرد.. هەروەکو خــوای گەورە لە ســوورەتی ئیبراهیمــدا دیمەنێکی ئەو موناقەشــەو تەبەڕابــوونەی رۆژی قیامەتمان بۆ باس دەفەرموێ: (وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلاَّ أَن دَعَوْتُكُمْ

فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلاَ تَلُومُونِي وَلُومُواْ أَنفُسَكُم مَّا أَنَاْ بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) ابراهیم/٢٢.

٢- کەوابوو مەبەست ئەوەیە کە شەیتان کەسێك تەفرە دەدات و زەفەری پێدەبات کە کوفر بکات، ئیتر شەیتان خۆی لێ بە دوور دەگرێت. ئەگەر ئەم کەسە لەسەر کوفر بەردەوام بوو و بە کافری مرد، ئەوکاتە گلەیی لە شەیتان دەکات کە گوایە ئەو فریوی دا. ئەوکاتەش شەیتان دەڵێ: (إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ) من بێ بەریم لێت و گوناحی خۆت مەخەرە ئەستۆی من. ئەمەش پرسیارێکی ترە کە ئایا شەیتان ئەوکاتە بە راستێتی کە دەڵێ: (إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ) یان تانەوتەشەرەو لەم کەسە تاوانکارەی دەدات، کە گوایە دەبوو لە خوا بترسایتایەو قسەی منت بە گوێدا نەچووایە.

٣- تەکمیلەی دیمەنی لێکچواندنەکە بە چارەنووسی هەموویان کۆتایی دێت. دووڕووەکان و ئەو جولەکانەو ئەهلی کیتاب کە باوەڕیان بە پێغەمبەرێتی محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نەهێناوە، هەروەها چارەنووسی هەموو کافرێك، وەکو چارەنووسی شەیتانەو هەموو هەردەچنە دۆزەخەوە (فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا)، چونکە لە کۆتاییدا ئەمە دەکاتەوە بە رێسای دیدو هەڵوێست و دەفەرموێ: (وَذَلِكَ جَزَاء الظَّالِمِينَ) واتە ئەم دیدو بزاوت و هەڵوێستە کوفرینەی کە دژایەتی خوای گەورەو تەوحیدو پێغەمبەرەکەی پێ دەکرێت، ئەنجامەکەی چوونە دۆزەخەو تێدا مانەوەیە بە نەمریی.

ئایەتی هەژدەیەم و نۆزدەیەم

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ * وَلا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

واتە: ئەی ئەو کەسانەی باوەڕتان هێناوە لە خوا بترسن (فەرمانەکانی جێبەجێبکەن و توخنی بەرهەڵستیەکانی مەکەون) با هەرکەسێك بڕوانێت داخۆ چی بۆ سبەی پاشەکەوت کردووە؟ واتە بۆ ڕۆژی قیامەت. کە وەکو سبەێنێی نزیکە.. دیسان لە خوا بترسن و سەر ڕاستانە دینداریێی بکەن.. خوای گەورە بە هەموو ئەو کارو کردەوانەتان ئاگادارە کە ئەنجامی دەدەن. نەکەن وەکو ئەوانە بن کە خوای گەورەیان بیرچووەوە، بەوەی گوێیان بە جێبەجێکردنی فەرمانەکانی نەداو کەوتنە گوناح و تاوانەوە. چونکە بە ڕاستی خوایان نەناسی تا سەر ڕاستانە بیپەرستن و بە دینەکەیەوە پابەند بن. بۆیە خوای گەورەش ئەوەندەی تری بیر بردنەوە.. ئەوان کە لە سەرەتاوە بەرەو خواناسی نەهاتن، خوای گەورەش سزای سەرەتایی بەوە دان کە هۆشیان زیاتر لە خواناسی ببڕێت و زیاتر لە خوا پەرستی دوورکەوتنەوە. ئەوان کاتی خۆشییان سوپاسگوزاری خوای گەورە نەبوون لەسەر بەرفراوانی نازو نیعمەتەکانی. خوای گەورەش لە کاتی تەنگانەو ناخۆشیەکانیاندا ئیهمالی کردن و بە هانایانەوە نەچوو. ئەمە سزایەکی قەدەرییە. کە لەسەر تاوانکاریێی سەرەتایی دادەمەزرێت. بە ڕاستی ئەوانە فاسق بوون، لە دینەکە لایاندا.

١- دوای ئەم بیرخستنەوەیەی موسوڵمانان کە خوای گەورەی بکەری هەموو بزاوت و سرەوتێکی گەردوون و ژیان، ئاوا نیعمەتەکانی خۆی لە ئیمان و ئەمان، لە ڕۆزیی ئاسان و دەسکەوتن، لە تێکشکاندنی دوژمنانیان و سەرکەوتن، یان سەدان و هەزاران نیعمەتی تریی، دوای هەموو ئەمانە کە خستنیەوە بەرچاوی موسوڵمانان، لێرەدا داوایان لێدەکات کە تەقوای خوای گەورە زیاتر ڕەچاو بکەن، تا خوای گەورەش زیاتریان پێبەخشێت و پێداوویستیەکانیان بۆ بهێنێتنە جێ. بۆیە هەر بە سیفەتی ئیمانداریێی بانگیان دەکات کە تەقواکار بن: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا

اتَّقُوا اللَّهَ) تەقواکاریی: لە راستییدا پراکتیزە کردنی ئیمانەکەیە. هەروەکو ئێمە لەم سەردەمەدا دەڵێین: (الفکروالممارسة) و (النظریة والتطبیق) جا هەروەکو کە خەڵکی لە ئاستی ئیماندارییاندا جیاوازن، لە ئاستی تەقواکاریشیاندا هەرجیاوازن. چونکە هێزی ئیمانەکە دەبێتەوە بە نییەت و گوفتارو کردارو بڕیار. کەسی وا هەیە ئیمانێکی سەتحی سادەی هەیە، بۆیە نوێژێکی ساکارو سادە دەکات و زۆرگوێ بە حەرام و حەڵاڵ نادات! ئەمە وەکو کەسێك نییە کە (ئیمان) لە دڵییدا گەیشتۆتە (یەقین) و پابەندبوونی بە شەرع و دینداریێتییەکەی گەیشتۆتە (تەقوا). ئەمیان بە سەرهەواو هەوەسییدا زاڵە. ئەمیان لە لوتکەدایە. ئەمەیە کە خوای گەورە باسی پاداشتەکەی کردووە: (وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى) النازعات/٤٠-٤١.

٢- تەقوا: بەرهەمی ئیمانەو نیشانەی هەبوون و کاریگەرێتییەتی. خوای گەورە لە زیاترلە سەدوپەنجا شوێنی قورئاندا باسی فەرمووە: رێگاکانی، بەرهەمەکانی، پاداشتی، سیفەتی تەقواکاران.. هتد.

هەندێك دەفەرموون ئەسڵەن مەبەست لە خەڵقکردنی مرۆڤ ئەم تەقواکارییەیە، کە بە هەموو جۆرە خواپەرستیەکان دەیگاتێ.. ئەوە حەقیقەتە. مرۆڤی موسوڵمان کە سەرنج دەداتە شێوازی ئەم دینە لە پەروەردەکارییدا، دەبینێت پلە بە پلە و ئاست بەئاست ئەم مرۆڤە لە هەموو لایەنەکانەوە پێدەگەێنێت و دەیگەێنێتە ترۆپکی راقیبوون. ئەوکاتە دەزانێت کە راقیبوون ئەوەیە مرۆڤ بگاتە ئاستی تەقواکاران.

هەرچەندە ئێرە شوێنی تەفسیلاتی باسی تەقوا نیە، بەڵام بۆ بیرخستنەوەو هاندانی تێگەیشتنی زیاترئاماژە بە چەند ئایەتێك دەدەم، کە چۆن رەهەندو لایەنەکانی تەقواکاریی پێکەوە پەیوەست دەکەنەوە:

أ- چەندین رێگا هەن کە موسوڵمان بەرەو تەقوا دەبەن، لەوانە:

- خواپەرستیەکان بەگشتی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) البقرة/٢١.

- رۆژووگرتن: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) البقرة/١٨٣.

- پابەندبوونی بەردەوام بە دینەکەو هۆش لێبوونی: (خُذُواْ مَا آتَيْنَاكُم بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ) الاعراف/١٧١.

ب- ئەم قورئانە کاتێك دەبێتە بەرنامەی ڕاستەقینەی ژیانی تاکوکۆی کۆمەڵگەو دەوڵەتێك، کە گەیشتبنە ئاستی تەقواکاری: (الم، ذَلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) البقرة/١-٢.

- ئەم کەسانەش ئەمەسیفەتیانە: (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ* وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ * أُوْلَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) البقرة/٣-٥.

- تەقوا هەموو چاکەکاریی یەکانەلەگەڵ هەموو سیفەتە جوامێرییەکان (وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى)البقرة/١٨٩.

- (وَلَكِنَّ الْبِرَّمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِوَالْمَلائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء وَالضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُوْلَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ)البقرة/١٧٧.

ج- بەرهەمی تەقواکاریی هەرلە دنیاشدا زۆرە: بە وەلدابوونی خوای گەورە و ئاسانکاریی بۆی و ڕۆزیدانی و.. هتد: (إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَواْ وَّالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ) النحل/١٢٨.

- زۆربوونی ڕزق و ڕۆزیی: (وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا * وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ) الطلاق/٢-٣.

- ئاسانکاریی و قوتارکردن لە کێشەو ناڕەحەتی: (وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا) الطلاق/٤.

- فێربوونی زیاترو شارەزابوون لە هەموو شتێك. گەیشتنە ئەوەی کەپێی دەڵێین زیرەکی! (وَاتَّقُواْ اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ) البقرة/٢٨٢.

- تەقوا لە قیامەتیشدا مایەی سەرفرازیی و رووسووریی لای خوای گەورەیەو شایانبوونیی خەڵاتەکانێتی:

- پێشوازیی نایاب و لایق: (وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ) الزمر/٧٣.

- نەمانی ترس و خەم و دڵەڕاوکێ (الأَخِلاَّءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلاَّ الْمُتَّقِينَ * يَا عِبَادِ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ) الزخرف/٦٧-٦٨.

- رێزی تایبەتی لای خوای گەورەو هاودەنگبوونی!! (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ * فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ) القمر/٥٤-٥٥.

د- تەقوا پاڵنەری ئەنجامدانی هەموو چاکەیەکەو رێگری نەفسە لە هەموو خراپەیەك:

- (وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبَرِّوَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُواْ اللَّهَ..) المائدة/٢.
- (فَاتَّقُواْ اللَّهَ وَأَصْلِحُواْ ذَاتَ بِيْنِكُمْ وَأَطِيعُواْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ) الانفال/١.
- (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللَّهَ وَكُونُواْ مَعَ الصَّادِقِينَ) التوبة/١١٩.

هـ- لەهەمان کاتدا بەربەستێکە لەرێ ی دەستدرێژی و تاوان و گوناحکارییدا:

- (قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَن مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا) مريم/١٨.
- (وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلاَ يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا...) البقرة/٢٨٢.
- (فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ..) البقرة/٢٨٣.

هەموو پابەندییەك بە سنووری شەرع و ئادابەکان و دابونەریتی ئیسلامەوە بەرهەمی تەقوایە، کە لە ناخدا جێگیر دەبێت. هەروەکو کە دەروونناسی (علم النفس)ی سەردەم دەڵێ: هەموو رەفتارێکی دەرەکی، لەپاڵنەرێکی ناخەوە هاتووە. بۆیە خوای کارزان و شارەزاش دەفەرموێ: (وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ) الحج/٣٢.

- پێغەمبەران سەلامی خوایان لێ بێت داوایان لە قەومەکانیان دەکرد تا باوەڕ (الايمان) بە پەیامەکەیان بهێنن گوێڕایەڵی (الطاعة)ش بۆ ئەوان دەرببڕن. بەم دوانەش بە پلەکانی تەقواکارییدا بەرز دەبنەوە - خوای گەورە دەربارەی هەندێکیان - وەك نموونە: بۆ:

- سەیدنا نووح علیه السلام فەرمووی: (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ) الشعراء/١٠٧-١٠٨.
- سەیدنا هوود علیه السلام دەفەرمووێ: (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ) الشعراء/١٢٥-١٢٦.
- سەیدنا صالح علیه السلام فەرمووی: (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ) الشعراء/١٤٣-١٤٤.
- سەیدنا لوط علیه السلام فەرمووی: (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ) الشعراء/١٦٢-١٦٣
- سەیدنا شوعەیب علیه السلام (إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ * فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ) الشعراء/١٧٨-١٧٩.

- پێغەمبەری خواش بەهەمووانی فەرموو: (قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ)الزمر/١٠.

٣- بڕوانە كاریگەریی بیرخستنەوەی تەقوا لە دڵی یاوەراندا. كە لە لوتكەی راقیبوون و تەقواكاریياندا بوون:

- ئیمامی ئیبنوكەثیر رحمەالله لە ئیمامی ئەحمەدەوە دەگێڕێتەوە كە بەسەنەدەوە لە مونزیری كوڕی جەریرەوە لە باوكیەوە خوا لێیان رازی بێت گێڕاوێتیەوە: (كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَدْرِ النَّهَارِ قَالَ فَجَاءَهُ قَوْمٌ حُفَاةٌ عُرَاةٌ مُجْتَابِي النِّمَارِ- أَوْ الْعَبَاءِ - مُتَقَلِّدِي السُّيُوفِ عَامَّتُهُمْ مِنْ مُضَرَ-بَلْ كُلُّهُمْ مِنْ مُضَرَ- فَتَمَعَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَا رَأَى بِهِمْ مِنْ الْفَاقَةِ فَدَخَلَ ثُمَّ خَرَجَ فَأَمَرَ بِلَالًا فَأَذَّنَ وَأَقَامَ فَصَلَّى ثُمَّ خَطَبَ فَقَالَ (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ) إِلَى آخِرِ الْآيَةِ ..إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا) وَالْآيَةَ الَّتِي فِي الْحَشْرِ (اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ) تَصَدَّقَ رَجُلٌ مِنْ دِينَارِهِ مِنْ دِرْهَمِهِ مِنْ ثَوْبِهِ مِنْ صَاعِ بُرِّهِ مِنْ صَاعِ تَمْرِهِ حَتَّى قَالَ وَلَوْ بِشِقِّ تَمْرَةٍ قَالَ فَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ الْأَنْصَارِ بِصُرَّةٍ كَادَتْ كَفُّهُ تَعْجِزُ عَنْهَا - بَلْ قَدْ عَجَزَتْ- قَالَ ثُمَّ تَتَابَعَ النَّاسُ حَتَّى رَأَيْتُ كَوْمَيْنِ مِنْ طَعَامٍ وَثِيَابٍ حَتَّى رَأَيْتُ وَجْهَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَهَلَّلُ كَأَنَّهُ مُذْهَبَةٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَأَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً كَانَ عَلَيْهِ وِزْرُهَا وَوِزْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ بَعْدِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ)[٥٣] واتە: لە خزمەت پێغەمبەری خوادا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بووین، سەرەتای رۆژبوو، كۆمەڵێك پیاو هاتنە خزمەتی، هەموو پێ خاوس و رووتو رەجاڵ بوون، عەبای شڕۆڵیان پێوە بوو، هەمووشیان شمشێرەكانیان بە لاقەدەوە بوو، زۆرینەیان - بگرە هەرهەموویان - لە هۆزی موزەڕبوون. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كە دیتنی لە خەمیاندا رەنگێكی هێناو برد. كە بەو حاڵەتە

---

[٥٣] موسلیم (١٠١٧).

هەژاریەوە دیتنی، زۆر بۆیان خەمبار بوو. شێوازی رووی گۆڕا، ماتبوو.. تەشریفی بردە ماڵەوە (کە دەرگای ماڵەکەی لەسەر مزگەوت بوو) و هاتەوە دەرەوە. (دیارە تا بزانێت داخۆ هیچیان لە ماڵدا هەیە بیبەخشێت) پاشان فەرمانی بە بیلالی حەبەشییدا کە بانگ بفەرموێ. بانگی فەرموو. پاشان قامەتی کردو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوێژێکی کردو ووتارێکی دا. فەرمووی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا)النساء/١ هەروەها ئەو ئایەتەی سوورەتی حەشری خوێند (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) ئیتر هەر خەڵك بوو خێری دەکرد، ئەو لە دینارەکانی بەخشی و ئەوی تر لە درهەمەکانی، ئەویان لە پۆشاکەکانی. یەکێك ساعێك (جامێکی گەورە) گەنم و یەکێکی تر ساعێك خورما. تا پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی: لە خوا بترسن با بە لەتە خورمایەکیش بێت. ئیتر کابرایەکی ئەنساری (لە پشتیوانەکانی مەدینە) زەمبیلەیەکی خورما هێنا کە خەریکبوو پێی هەڵنەگیرێت -هەرواش بوو پێی هەڵنەدەگیرا- ئیتر هەر خەڵك بوو شتی دەهێنا. تا دیتم دوو کۆمەڵە خۆراك و پۆشاك کەڵەکە بوون. رووی پاکی پێغەمبەری خوام صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بینی وا گەشایەوەو سوور هەڵگەڕا دەتووت لە زێڕ گیراوە، ئیتر پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ئەو کاتە فەرمووی: هەرکەسێك رێگایەکی چاکسازیی لە ئیسلامەتییدا - لە ناو موسوڵماناندا- بۆ کاری خێر دارێژێت، پاداشتی خۆیی و هاوشێوەی پاداشتی هەموو ئەو کەسانەی پێ دەبڕێت کە کارە خێرەکەی دەکەنەوە، بێ ئەوەی لە پاداشتی بکەرانی کەم ببێتەوە. هەرکەسێکیش لە ئیسلامەتییدا - لە ناو موسوڵماناندا - رێگایەکی خراپ بۆ خراپەکاریی دارێژێت، گوناحی خۆی و گوناحی کاری ئەو کەسانەی لە ئەستۆدا دەبێت کە کارە خراپەکەی ئەو دەکەنەوە، بێ ئەوەی هیچ لە گوناحی بکەرەکانی کەم ببێتەوە.

- (وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ).

١- رووەو ڕووی هەمـوو کەسـێك دەفەرمـووێ: بـا هەرکەسـەو بـڕوانێتە ئەو ڕەفتـارانەی کە کردوونی، کە ئایا بۆ قیامەتی سوودبەخش دەبن یان زیانبەخش؟ ئەمە شـێوازێکی گشـتی ئاڕاسـتەی مـرۆڤە - نەك هەرموسـوڵمانان- چـونکە لە ڕۆژی دواییدا خوای گەورە پاداشت یان سزای چاکە یان خراپەی هەموو کەسێك بە تەواویی و بە دادپەروەریی خۆی دەداتەوە. وەك دەفەرموێ: (ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ) البقرة/٢٨١ .. هەروەها (وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ) ال عمران/٢
٢- لە سـەرەتاوە داوای تەقـواکەی لە موسـوڵمانان کـرد، چـونکە ئەمـان هەمـوو فەرمـانێکی خـوای گەورە بە جیـددیی وەردەگـرن و ئەمـانیش هەربەرپرسـن لە پابەندبوون بەو فەرمانە گشتیانەوە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: (فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ * وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ) الزلزلة/٧-٨، ئەمما خەڵکی بە گشتی دەبێ بزانن کە بەرپرسن لە ڕەفتاریاندا.. ئەوی باوەڕی نیە، سبەی دەزانێت تووشی چ چارەنووسێکی سەخت دەبێتەوە: (يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِن سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَؤُوفُ بِالْعِبَادِ)ال عمران/٣٠
٣- کە دەفەرمـوێ (لِغَـدٍ) بـۆ سـبەینێ.. عـادەتەن لە عەرەبیـدا - هەروەکـو کە لە کوردیشـدا هەروایە- مەبەسـت لە سـبەینێ دەشـێت غەیـری سـبەی (ڕۆژی دوای ئەمڕۆش بێت) هەروەکو کە دەشێت ڕۆژانی داهاتووی نزیك و دوور بێت.
- لێرەدا سبەینێی هێناوەتەوە تا سەرنج ڕاکێشێت بۆ نزیکێتی قیامەت. چونکە هەر کەسـێك مـرد، وەکـو ئەوەیە کە قیـامەتی هاتبێـت. چـونکە نە بـواری ئەنجامـدانی چـاکەی دەمێنێـت و نە بـواری تـۆبە کردنیشـی لە تـاوان و گونـاح دەمێنێـت.. مـردن هەموو بوارەکانی لێدەبڕێت. کەوا بوو ئەگەرژیرەو درك بە حەقیقەتی ژیان و مردن دەکات، دەبێت زۆر خێراو زۆرچاك خۆی بۆ موحاسەبەی ڕۆژی دوایی ئامادە بکات. چـونکە قیـامەت نزیکە: (اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ...) القمر/١ ڕۆژی دوایی نزیك بۆوە!.. لە خێرا هاتنیشیدا دەفەرمووێ: (وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ

عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) النحل/٧٧ واتە: قیامەت هەروەکو چاوتروکانێکە.. بگرە نزیکتریشە. ئەوکاتە ئیتر هەموو (نەفس)ێك بۆی روون دەبێتەوە کە چی کردووە (عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ) الانفطار/٥.

- (..وَاتَّقُوا اللَّهَ...).

بۆ جاری دووەم دەفەرموویتەوە: لە خوابترسن و تەقواکاری رەچاو بکەن.

ئیمامی ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: جەخت کردنەوە (تەئکید) یە لە فەرمانەکەی یەکەم کە داوای تەقواکاری کرد: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ) بەڵام زەمەخشەری دەفەرموێ: تەئکیدکردنەوە نییە، داوایەکی تری سەربەخۆیە. داوای یەکەمجاری تەقواکە بە هۆی ئەوەوەیە کە کردویتی. واتە لە خوابترسن و پێداچوونەوەیەکی کردارەکانی رابوردووتان بکەن، بزانن چەندیان چاکەن و پاداشتیان دەبێت، چەندیشیان خراپەن و سزایان دەبێت.. دواتر دەفەرموێ (اتَّقُوا اللَّهَ) واتە: بۆ لە مەودواشتان تەقوا رەچاو بکەن و هۆشتان لەوە نەبرێت کە خوای گەورە شارەزایە و بە ئاگایەو هەموو نییەت و گوفتارو کردارێکتان دەزانێت. بۆیە (اتَّقُوا اللَّهَ)ی دووەم بۆ ئەم هۆشدارییەی دواییینە: (وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ).

پێم وایە هەردووکیان قۆناغی تەواوکردنی یەکترین و بە هەردوو حاڵەتەکە ئاستە باڵاکەی تەقواکاری دێتە دی. کە دەفەرمووێ: (اتَّقُواْ اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ) ال عمران/١٠٢ چونکە هەرکەسێك کە پێداچوونەوەی رۆژانە بە رفتارەکانییدا بکاتەوە (پێش رەفتاریش نیەتەکانی) کەمتەرخەمیی و لاوازیی و نوقسانیەکانی خۆیی بۆ دەردەکەوێت و موحاسەبەی خۆی دەکات. ئیبنوکەثیر هێناویتیەوە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ: (حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا، وَزِنُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا، فَإِنَّهُ أَهْوَنُ عَلَيْكُمْ فِي الْحِسَابِ غَدًا)[٥٤]

---

[٥٤] ترمزیی لە (السنن ٥٥٠/٤) بە شێوەی لاوازکاریی (التمریض) واتە: (یُروی: دەگێڕنەوە) و ئیمامی ئەحمەد لە کتێبی: (الزهد ل/١٢٠) و ئیمامی مالیك لە (الموطأ ١١١/٢) و ئیبنوئەبوشەیبە لە کتێبی (المصنف ٢٧٠/١٣) و ئەبو نوعەیم لە (الحلیة ٥٢/١) و

واتە: پێش ئەوەی لێپرسینەوەی قیامەتتان لەگەڵدا بکرێت، لە خۆتان پرسنەوەو موحاسەبەیەکی خۆتان بکەن. ڕەفتارەکانی خۆتان بکێشن پێش ئەوەی ڕەفتارتان بکێشرێت. ئەمە موحاسەبەکردنی سبەینێتان ئاسانتردەکات. هەرکەسێك لێپرسینەوەی لەگەڵ خۆیدا لەسەرنییەت و ڕەفتار (گوفتاروکرداروبڕیار)ی رابوردووی خۆی کرد، حەتمەن هەوڵ دەدات داهاتووی چاکتربکات، ئەگەرڕاست بکات و هەست بە چاودێریی خوای گەورەو لێپرسینەوەی قیامەت بکات.

شێخ ئیبن عاشور بە ڕەحمەت بێت بۆچوونێکی تری هەیە کە ڕەنگە ئەم پێ پەسەندبوونەی خۆمی پێ بەهێزبکەم، دەفەرموێ: دەشێت مەبەست لە (اتَّقُواْ اللَّهَ)ی یەکەم لە خواترسان بێت، کە دەبێتە پاڵنەری ئەنجامدانی کاری چاکەو دوورکەوتنەوە لە کاری خراپە. بۆیە بە دواییدا فەرمووی: (وَلْتَنظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ) بەڵام (اتَّقُواْ اللَّهَ)ی دووەمی هاندانە لەسەربەردەوامبوون. واتە: بەردەوام بن لەسەرتەقواکارییەکەتان. هەروەکو ئەوەیە کە بۆ ئیمانداریش دەفەرموێ: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ آمِنُواْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ) النساء/١٣٦ ئەی ئەوکەسانەی باوەڕتان هێناوە، باوەڕبە خوای گەورەو بەپێغەمبەرەکەی بهێنن (دیارە کە باوەڕهێنانی یەکەم زانست وزانینێی مەعریفیەو باوەڕهێنانی دووەم سەلماندن وچەسپاندنی ئیمانەکەیە، کە پراکتیزەکردنی باوەڕە) هەربۆیە خوای پەروەردگارکۆتایی ئایەتی بەوە دەهێنێت: (إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ) واتە: شارەزای پلەو ئاستی پابەندیی ولە خواترسان و تەقواکارییەکانتانە. بۆیە لەدوای ئەمە لە ئایەتی دواتردا دەفەرموێ: (وَلَا تَكُونُوا

ئیبنولجەوزیی لە (مناقب عمر خوا لێی رازی بێت /ل ١٧٨) وابن أبی الدنیا: محاسبە النفس (ژ٢). (ثابت ابن الحجاج) هەموو لە سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابەوە خوا لێی رازی بێت گێڕاویانەتەوە. ئەبو ئیسحاقی حوەینی لە توێژینەوەکەیدا بۆ تەفسیری ئیبنوکەثیر (٤٧٨/١) دەفەرموێ: (وهذا سند رجاله ثقات لكنه منقطع بين ثابت بن الحجاج وعمربن الخطاب فلم يدركه) کەوابوو کە (ثابت) سەیدنا عومەری کوڕی خەتتابی خوا لێی رازی بێت نەدیبوەو پسانێك لە نێوانیاندا هەیە هەروەها لەبەرئەوەش کە نازانرێت قەولی سەیدنا عومەرخۆیەتی یان فەرموودەیە، پێی دەوترێت: (مەوقووف). بۆیە ئەلبانی لە (سلسلة الاحاديث الضعيفة/١٢٠١) دا بە زەعیفی داناوە.

كَالَّــذِينَ نَسُــوا اللَّهَ فَأَنسَــاهُمْ أَنفُسَــهُمْ) الحشــر/١٩ واتە وەکــو ئەوانە مەبــن کە لەخواترسانیان ئیهمال کرد.

٤-بەشــێوازی کــرداری رابــوردوو فەرمــووی: (قَــدَّمَتْ) تــا هانــدانێکی تــر بێــت کە پەلەکاریی لە کاری خێردا بـکەن، زوو پێـداچوونەوەی نیـیەت و گوفتـارو کـردارو بڕیارەکانی رابوردووتـان بکەنەوە، تـا بـواری راسـتکردنەوە (تـۆبەکردن) مـاوە خێـرا راستی کەنەوە. چونکە تازە کارەکە بە رۆیشتنی کاتەکە تەواو بووە، بەڵام بواری تۆبە کـردن مـاوە.. خێراکەن. چـونکە نـازانن سـبەینێ (رۆژی دوا تـر) چیتـان بە سـەردێت (وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا) لقمان/٣٤، هەروەها دەفەرموێ: (وَسَارِعُواْ إِلَى مَغْفِـرَةٍ مِّـن رَّبِّكُـمْ...) ال عمـران/١٣٣.. (وَلا تَكُونُـوا كَالَّـذِينَ نَسُـوا اللَّهَ فَأَنسَـاهُمْ أَنفُسَهُمْ).

دوای ئەم هانــدانە لەســەر دینــداریی سەرڕاســتانە و تەقواکــاریی دەیانخــاتە بەر خەمی بیرچوونەوە و ئیهمال کردن و گوێ پێنەدان و کەمتەرخەمی.. کەدەبنە مایەی ئەوەی خــوای گەورەش وەلــدابوون (مەعیــیەت)ە کەی خۆییــان لێ وەرگــرێتەوەو وەلیان کات.

- (وَلا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ...).

١- نەکـات وەکـو ئەوانەتـان لێ بێـت کە خوایـان فەرامـۆش کـرد خـوای گەورەش وایلێکردن خۆشیان فەرامۆش بکەن..

- ئەوانە کە خــوای گەورەیــان فەرامــۆش کــردووە، ئەوانەن کە دینیــان ناسـیووەو زانیویـانە دینـداریان لەسـەرفەرزە، زانیویـانە دەبێـت خوابناسـن و بیپەرسـتن و بە شــەریعەتەکەیەوە پابەنــد بــن، زانیویــانە دەبێــت لە خوابترســن و بەرەو تەقواکاریی ســــەرکەون. بەڵام- لەبەرگومــــان یــــان لەبەرهەواو هەوەس- ئەم ئەرکــــانەی عەبـدایەتییان ئیهمـال کـردووەو لە دیـدورێ و بزاوت و هەڵوێسـتی ئەهلی (ئیمـان) و (تەقـوا) لایانـداوەو لارێ دەرچـوون.. خـوای گەورە ئەمـانە وەکـو نمـوونەیەکی بەدو خراپ دەخاتە پێش چاوی ئیمانداران کە نەکەن ئاواتان لێ بێت، لەبەرچاوتان بێت

کە ئینحرافی ئەوانە لە سستگرتنی دینەکەو لە لێچوونەوەی خواپەرستی و شلگیری دینداریێتییەکەوە هاتووە، ئەوەش ئەنجامیانە کە (فاسق) بوون. هۆشتان لێ بێت کە ئینحیراف وەکو لایەنی گۆشەیە، هەرکە لە هێڵی راست لایدا گۆشەی ئینحیراف دروست دەبێت، تا نەوەستێت و نەگەڕێتەوە، گۆشەی ئینحیرافەکە لەناو ناچێت. ئەگەربەردەوامیش بوو تا دێت گۆشەی ئینحیرافەکە بەرفراونتر دەبێت و هێڵی لادان لە ئەسڵەکە دوور دەکەوێتەوە.. تا وەکو دووڕووەکان و جولەکەکان دەگەێنێتە کوفر.

٢- وەکو ئەوانەتان لێ نەیات کە ئاوا ئینحیرافیان کرد، کە دووڕووەکانن. چونکە خوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێ: (نَسُواْ اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) التوبة/٦٧.

أ- سەرەتا موشریك بوون و نەیاندەزانی مافی خوا چیەو ئەرکی عەبد چییە؟ نەیاندەزانی وەحی چۆنەو رێبازی خواناسیی چۆنەو لە کوێوە دەست پێ دەکات.

ب- دوایی لەگەڵ بڵاوبوونەوەی بانگەوازی خوایی لە مەککەو هیجرەتی دوای سێزدەساڵی هاتنی وەحی و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسلامی لە مەدینە، هەموو شتێکیان لە (عەقیدە) و (عیبادەت) و (شەریعەت) و (دین) و (ئوممەت) و (بزاڤ: بانگەوازو جیهاد) بۆروون بۆوە، بەڵام هەرسەرزارەکی موسوڵمانبوون و لە ناخیاندا هەرلەسەرشیرك و کوفرو جاهیلییەت مانەوە.

ج- سەرباری ئەم کوفرە شاراوەیەی ناخیان، هەڵوێستی دوژمندارانەیان بەرامبەر پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و شوێنکەوتووانی دەنواندو لەگەڵ دوژمناندا هاوپەیمان دەبوون.

بۆیە دەفەرموێ: نەکەن وەکو ئەمانەتان لێ بێت...!، ناختان بە خواناسیی پاك بکەنەوەو رەفتار (گوفتارو کردارو بڕیار)تان بە شەرع پارسەنگ کەن، تا بەرەو تەقواکاریی هەڵکشێن، نەك بەرەو فاسقبوون داکشێن.

٣- وەکو ئەوانەتان لێ نەیات کە ئینحیرافیان لە خواوویستی کرد، کە جولەکەکانن. چونکە خوای گەورە دەربارەیان فەرمووی: (فَنَسُواْ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُواْ بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاء إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللّهُ بِمَا كَانُواْ يَصْنَعُونَ) المائدة/١٤، دینی خوایان بۆ هات، پێغەمبەری ئەمینی خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە وەحی خوایی (عەقیدە) و (عیبادەت) (شەریعەت)ی بۆهێنان، بە (دین) گۆشی کردن و بە (هیجرەت) بزاوتی کۆمەڵکاریی بەرەو (الارض المقدسة) بێکردن تا (حاکمێتی) خوایی پیادە بکەن. بەڵام بێ غیرەت و بێ هیممەت بوون. خۆوویست و ترسنۆك بوون. بە پێغەمبەرە عەزیزەکەی خۆیانیان علیه السلام دەووت (قَالُواْ أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِينَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا)!! الاعراف/١٢٩ ئامادە نەبوون بەرگریی نە لە دینەکەیان و نە لە پێغەمبەرەکەیان و نە لە خۆیان و نە لە خاك و وجودیان بکەن! بە پێغەمبەرە عەزیزەکەیان علیه السلام دەووت: بڕۆ خۆت و خواکەت جیهادەکەمان بۆ بکەن، وا ئێمە لێرە دانیشتووین و چاوەڕوانتانین! ئەگەر سەرکەوتن و وڵاتتان رزگارکرد، پێمان بڵێن تا بێین! (قَالُواْ يَا مُوسَى إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا أَبَدًا مَّا دَامُواْ فِيهَا فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ) المائدة/٢٤ نەکەن ئێوەش واتان لێ بێت، دەنا ئەوە چارە نووسی دنیاو رۆژی دوایی ئێوەش دەبێت کە بۆتە چارەنووسی ئەم جولەکانە، کە سەرەتای ئینحیرافیان خۆدزینەوەیان بوو لە فەرزە شەرعیەکانی سەرشانیان، لەسەر ڕاستی دینداریتیان، لە گوێڕایەڵی پێغەمبەرەکەیان، لە جیهاد کردن بۆ سەروەریی شەریعەتەکەیان.

٤- نەکەن ئێوەش وەکو ئەم دوو پۆلەی بەرچاوتان دینەکەی خوا فەرامۆش بکەن و شلگیریی لە پەیمان و بەیعەتەکەتاندا بنوێنن کە بە خواو پێغەمبەرەکەیتان صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داوە (وَآمِنُواْ بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلاَ تَكُونُواْ أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلاَ تَشْتَرُواْ بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلاً وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ * وَلاَ تَلْبِسُواْ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُواْ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ * وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَآتُواْ الزَّكَاةَ وَارْكَعُواْ مَعَ الرَّاكِعِينَ) البقرة/٤١-٤٣.

- (نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ).

- قورتوبی دەفەرموێ: فەرمانی خوایان وەل کرد، خوای گەورەش لە ئەنجامدانی کاری خێردا .کە هەربۆ خۆیان دەکرد .یارمەتیدەریان نەما.
- تەبەریی دەفەرموێ: کە ئەو فەرزانەی خوای گەورەیان ئیهمال کرد - کە لەسەریانی فەرز کردبوو- خوای گەورەش ئیهمالی کردن، چونکە سزا لە توخمی تاوانە.
- ئەبوحەییان دەفەرموێ: ئەوانەی کە خوایان فەرامۆش کرد، کافرەکانن. کە خواپەرستیان وەل کرد - کە بریتیە لە پابەند بوون بە فەرمانی خوای گەورەو دوورکەوتنەوە لەبەرهەڵستیەکانی- ئیتر خوای گەورە خۆیانی بیر خۆیان بردەوەو نەهاتنە سەردینداریی وکاری چاکە، تا لە سزا قوتاربن. ئەمە سزای تاوانە بە رێ پێدانیان بە ئەنجامدانی تاوانی تر.
- ئیبنوکەثیر دەفەرموێ: یادی خوای گەورە فەرامۆش مەکەن. دەنا خوای گەورەش کردەوەی چاکتان لە بیر دەباتەوە. چونکە پاداشتی سزا لە جۆری رەفتارەکە دەبێت.
- زەمەخشەریی دەفەرموێ: فەرمانەکانی خوای گەورەیان وەل کرد. بۆیە خوای گەورەش لە قیامەتدا سزایەکی وایان دەدات -لە تاویدا- خۆشیان لە بیربچێتەوە.
- ئیبنوعاشور دەفەرموێ: بە ئەنقەست فەرمانەکانی خوای گەورەیان بیر خۆ بردەوەو هۆشێکیان نەدایە ئەو هەموو بەڵگەو نیشانە گەردوونیانەی لەسەر تەوحیدی خوای گەورەن. یان ئەو هەموو ئایەتانەی کە بەڵگەن لەسەر پێغەمبەرێتی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. ئیتر خوای گەورەش رێی هیدایەتدانەکەی لێ گرتنەوەو درکیان بەوە نەکرد کە هیدایەتی ئیسلام چییەو چۆنە تا بیگرنەبەر. ئاوا کەوتنە تاوان وگوناحەوە.
- شەنقیتی دوای هێنانی راو بۆچوونی ئەم موفەسسیرانەو هیتریش دەفەرموێ: خوای گەورە هەواڵ دەداتە موسوڵمانان مادام ئەوانە ئەوفەرمانانەی خوای گەورەیان فەرامۆش کردو گوێیان پێنەدا، خوای گەورەش لە سزایاندا ئاوا خۆی لە بیربردنەوە. ئەوەش سزای پڕاوپڕی تاوانەکەیانە.. ئەوان دینی خوایان بیرخۆبردەوە، خوای گەورەش ئیهمالی کردن. هەروەکو لە شوێنی تری قورئاندا دەفەرموێ: (وَقِيلَ

الْيَوْمَ نَنسَاكُمْ كَمَا نَسِيتُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا) الجاثية/٣٤ و (فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ) السجدة/١٤ و (نَسُواْ اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ) التوبة/٦٧.

- (أُوْلَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) ئا ئەوانە لادەرانی رێن.

(أُوْلَئِكَ هُمُ) وەكو ئەوەیە بفەرمووێ هەر ئەوانە لادەرن، فاسقن. چونكە رەفتارەكەیان زۆر گەورەو دژوارو ناقۆڵایە. ئەوانە خوای گەورەیان - دوای ناسینی- بیرچۆتەوە!! ئیتر جارێك بە هۆشیاندا نەهاتەوە، سەرنجێك بدەنەوە لەم گەردوون وژیان و مرۆڤە یان لەم وەحی و پەیام و پێغەمبەرێتییە.. (فسق)ی ئەمانە ئەوەندە گەورەیە كە (فسق)ی تاوان و گوناح لە چاویدا كەمە!.

هاتنی (اسم اشارة) كە (أُوْلَئِكَ) بۆ زیاتر ناساندن و كەشف كردن و فەزح كردنیانە.

- (فِسْق) لە ئەسڵدا هاتنە دەرەوەی خورمایە لە توێژاڵە تەنكەكەی دەوریی. هەروەها جێگۆڕكێ شتە لە شوێنێكەوە بۆ شوێنێكی ترو لە حاڵەتێكەوە بۆ حاڵەتێكی تر.. عادەتەن هەربۆ زەمكردنە. چونكە فاسقەكان لە خواناسیەوە چوونەتە سەرفرەخوایی، لە خوا پەرستیەوە چوونەتە سەرهەواو هەوەس پەرستی، لە چاكسازییەوە چوونەتە سەرخراپەكاریی، لە رەوشتی فریشتانەوە چوونەتە سەررەوشتی ئاژەڵیی، لە مزگەوتەوە چوونەتە قومار خانەو مەلهاو مەیخانە! لە كەسایەتی پارسەنگ و مەعقوولەوە چوونەتە سەركەسایەتی سەرسەریی و شەللاتی و بەرەڵا!! ئیتر چۆن خراپترین نموونە نابن؟!.

ئایەتی بیستەم

(لا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِوَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ)

واتە: ئەهلی دۆزەخ و ئەهلی بەهەشت یەکسان نابن. ئەوانەی ئەهلی بەهەشتن، سەرفرازن.

ئەمە بەڵگە نەوویستە کە جێنشینانی دۆزەخ هەرلە سزاوژان و ناسۆردان و جێنشینانی بەهەشت هەرلە ئەمان و نازو نیعمەتدان. ئێ حەتمەن وەکو یەك نین. بەڵام بۆ سەرنج راکێشانی ئەهلی کوفرو ئەهلی ئیمانەکە ئەوە لە لای ئێوەش ئاشکرایە کە دووشتی پێچەوانە وەك یەك نین.
بەڵام بەردەوام هۆشتان لەوە بێت کە دەخوازن لە چ پۆلێکیان بن.. ئەوەتا لە دنیاشدا دەبینن بەرەی کوفر- کە دووڕووەکان و جولەکەکانن- سەرشۆڕو زەلیل و زەبونن. لە بەرامبەریاندا موسوڵمانان سەربەرزو دەسەڵاتدارو دەرکەوتوون. بە تەئکید حاڵی قیامەتی هەردوو لاش زۆر جیاوازتر دەبێت.

١- ئەم شێوازە بە ئاخاوتنی عەرەبەکاندا ئاسایی بوو، وەکو (صەمەوئەل)ی شاعیری جاهیلی دەڵێ:

(فَلَيسَ سَواءً عالِمٌ وجُهولُ).

لە قورئانیشدا لە چەندین شوێندا ئەم شێوە بەرابەری (المقابلة)یە هەیە. وەکو:

- (هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ) الزمر/٩.(قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ) الرعد/١٦. (لاَّ يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ) المائدة/١٠٠. (أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لّا يَسْتَوُونَ) السجدة/١٨. (أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ) ص/٢٨. (وَلا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلا السَّيِّئَةُ) فُصِّلَت/٣٤.(أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ

اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَّن نَّجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاء مَّحْيَاهُم وَمَمَاتُهُمْ) الجاثية/٢١

ئەگەر لە ئەنجامدانی کردەوە خێرەکاندا ئاست و پلەو پاداشت جیاوازبێت .کە بە پێی رادەو برِو کات و شوێن و چۆینەتیەکانیان جیاوازدەبن .حەتمەن ئەهلی دۆزەخ و ئەهلی بەهەشت لە هەموو حاڵەتێکی بزاوت و سرەوتدا جیاوازدەبن. خوای گەورە دەفەرموێ ئەوکەسەی سامانی بەخشیوەو پێش فەتحی مەککە جیهادی کردووە، حەتمەن پلە باڵاترە لەوکەسەی دوای فەتحی مەککە ئەودوو کارە گرنگەی ئەنجامداوە. چ جای ئەوانەی نا بەخشن وجیهاد ناکەن: (لا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُوْلَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا) الحديد/١٠. (لاَّ يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...) النساء/٩٥.

٢- خوای گەورە لێرەدا -هەروەها لە زۆرینەی شوێنەکانی قورئاندا- لایەنە نوقسانە کەم و لاوازەکە پێش لایەنە کامڵ و چاکەکە دەخات، تا سەرنج بۆ ئەوە راکێشێت کە هۆی جیاوازی ئاست و پلەی پاداشتی ئەمان لە زیادەوە نییە، بەڵکو ئەوانی تر نوقسان و کەم تەرخەم بوون و شایانی ئەو پلەو ئاست و پاداشتە نەبوون. وەکو موجاهیدان و دانیشتووەکان. بروانە دەفەرموێ ئەوانەی پۆلی یەکەم وەکو ئەوانەی پۆلی دووەم نین، هۆیەکەشی ئەوەیە کە ئەوان نەهاتوونەتە پلەو ئاستی ئەمان: (لا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ) الحشر ٢٠. (لاَّ يَسْتَوِي الْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ...) المائدة/١٠٠. (هَلْ يَسْتَوِي الأَعْمَى وَالْبَصِيرُ) الانعام/٥٠.ئەمە خۆی سەر زەنشتێکە. سەرکۆنەی تاوانبارانی ئەهلی دۆزەخ و موسوڵمانە کەم تەرخەمەکانی پێدە کرێت. بەڵام لە شوێنانی تردا ئەوانەی کامڵ و چاك و پەسەندن و شایانی پاداشتی تەواون، پێش دەخرێن. ئەمە فێرکردن و ئاراستەکردنی ئەهلی ئیمان و پیاوچاکانە کە هاوکێشەکە ئاوا راگرن و هەرهەوڵی زیاتربۆ ئەنجامدانی کاری چاکە بدەن. سەرنجدە:

- (أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لّا يَسْتَوُونَ) السجدة/١٨. (قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ) الزمر/٩. (لا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ

الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُوْلَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا) الحديد/١٠.
(وَلا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ) فُصِّلت/٣٤.
بینیت ئەمجارە ئەوانەی پۆلی دووەم ناگەنە ئەمانەی پۆلی یەکەم.

٣- ئـایەتەکە باسـی هەردوو دانیشـتوانی دۆزەخ و بەهەشـت دەکـات. بەڵام دەفەرمـوێ: بەهەشـتیەوانەکان سـەرفرازن، چـونکە لە هەسـت و دیـدو زەیـن و قەنـاعەتی هەمـوو گوێگرێکـدا ئەوە سروشـتی دەبێـت کە حەتـمەن ئەهـلی دۆزەخ زەرەرمەنـدو دامـاو و کـۆڵەوارکەوتـوون.. چـونکە دیـدو رێ و بـزاوت و هەڵوێسـتیان چەوت و نالەباربوو.. دیدو رێیان شیرك و کوفرو جاهیلیەت بوو.. ئیدی ئەوانەی ئەو دیـدو رێی شـیرك و کـوفرە دەگـرنە بەر، خۆشـیان دەزانـن کە ئەگەرهەرئـاوا بـژین و بمـرن ئەهـلی دۆزەخ دەبن! خۆشـیان دەزانـن کە شـایانی بەهەشـت نـابن، مەگەربە ئومێدە درۆزنەیەك خۆیان فریوو بدەن (وَلا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ..) فصلت/٣٤.

ئەممـا ئەهلی بەهەشـت دیـارە کە موسـوڵمانە سەرڕاسـت و تەقواکارەکـانن: (إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلا هُمْ يَحْزَنُونَ * أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاء بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ) الاحقاف/١٣-١٤. ئەمجارە لە ئایەتێکدا هەردوو لای بـاس کـردووەو چارەنووسـی دیـاریکردوون: (بَلَى مَن كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ) البقرة/٨١. ئاشکرایە کە چارەنووسی بەهەشتیەکان رەزامەندیی خوای گەورەو لێخۆشبوون و رەحمەت و ئەمان و نەمریی و مانەوەی هەمیشەیی لە بەهەشتی بەرین و پڕنازو نیعمەتە. ئەمە سـەرکەوتنێکی بێ وێـنەیە. ئەمە کۆتـا پـلەی پاداشـتی موسـوڵمانە. بۆیە دەفەرمـوێ (أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ) لە سـوورەتی تەوبەشـدا دوای باسـی ئەو نیعمەتـانە دەفەرموێ: (ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ) التوبة/٧٢.

ئایەتی بیست و یەکەم

(لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)

واتە: ئەگەر ئەم قورئانەمان بناردایەتە خوارەوە بۆ سەرچیایەك، دەتدی چیا کە لە ملکەچیی و گوێڕایەڵیی خوای گەورە دا بەپێوە نەدەماو دەچووە سوجدە.ووردو خاش دەبوو، لە ترسی خوای گەورە دەکەوتە لەرزەو دادەڕما. ئێمە ئەو نموونانە دەهێنێنەوەو دەیخەینە پێشچاوی خەڵکی تا تێفکرن، تا سەرنج بدەن و بیربکەنەوە.

١- دوای ئەوەی خـوای گەورە نمـوونەی دووڕووەکـان و جولەکەکـانی هێنـایەوەو وەسفی ئەهلی ئیمانی کرد، کە وەکو نموونەی پێشەوایەتی و ئیقتیدا پێکردنن، کە موهـاجیرانی مەکـکەو پشـتیوانانی مەدیـنەو ئەو موسـوڵمانانەی تـرن کە لە دوای ئەوان هـاتوون و روکنەکانی کۆمەڵکاریی باس کرد، کە ئوممەتی عەقائیدیی لە خۆ دەگرن و بزاڤی گۆڕانکارییانی پێ ئەنجام دەدەن، کە بریتین لە (ئیمان) و (هیجرەت) و (جیهـاد) و (إيـواء: داڵـدەدان) و (نُصْـرة واتە: سەرخسـتن) داوای لە موسـوڵمانان کرد کە نەکەن ئەم فەرزو ئەرکانە فەرامۆش بکەن ووەکو ئەهلی کیتابتان لێ بێت، کە حەزو هەواو هەوەسیان خستە پێش ئەحکامی دینەکەوە.. بەوەش زەرەرمەندی دنیاو قیامەت دەبن.

دوای ئەم فێرکردن و ئاڕاستەووەبیر هێنانەوەیە، مەدحی قورئانەکەی دەکات، کە چەند بە قەدرو گرنگە، کە لە ناو کۆمەڵگەی مرۆڤایەتییدایەوزۆرینەی خەڵك – گێلانە- لێی بێ ئاگان! لە کاتێکدا کە ئەگەر ئەم قورئانەی بناردایەتە سەرزنجیرە شاخە بڵندو دابینەکان دەکەوتنە لەرزەو تێك دەڕمان و لوتکەکانیان نەوی دەبوو، تا سوجدە بۆ خوا ببەن.. ووردووخاش دەبوون و لە ترسی سام و هەیبەتی خوای گەورە دەپووکانەوە.. جا کە ئەو شاخ و چیاو تاوێرە بەردانە .کە سەخت ورەق و پتەوو جێگیرن. لەبەرکۆڵی بەرپرسێتی ئەم قورئانەدا ووردوخاش ببوونایەو لە ترسی خوای گەورە دابڕمانایە، ئەدی دەبێت دڵی مرۆڤ چەند سەخت ورەق و

دژواربێت کە بەم قورئانە نەرم نابێت! چونکە زورینەیان دڵیان لە بەرد رەقتر بووە! پەنا بەخوا. خوای گەورە باسی دڵی بەنوئیسرائیلییەکان دەکات، کە لە بەرد رەقترکەوتن! دەفەرموێ: (ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً..) البقرة/٧٤ چونکە گوێچکەیان لە حەنای ئەم قورئانەدا ئاخنی و دڵیان قەپات کردو خۆیان لە نوورو ئاوازی ئەم قورئانەی خوا گرتەوە: (وَقَالُواْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ) البقرة/٨٨ ووتیان دڵمان قەپات بووەو ناکرێتەوە! (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا...) الكهف/٧٤.

ئەمانە نە گوێ لە قورئان دەگرن، نە دەیخوێنن و نە لێی دەکۆڵنەوە، ئیتر چۆن کاریان تێدەکات؟! بەڵام بڕوانە پێچەوانەی ئەمە: ئیماندارانێك کە ئەوەندە تەقواکارو هەست ناسکن و ئامێری وەرگرتنیان ئەوەندە هەستیارە، هەرکە گوێیان لە قورئان دەبێت، کە دەخوێندرێت، دڵیان رادەچەنێت و هۆشی دەدەنێ و لەگەڵ ئایەتەکانییدا سۆز دەکەن و رۆحیان گەشەو نەشونما دەکات: (وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ) الانفال/٢.. ئەم خواناسە هەستیارانە لەگەڵ باسەکانی قورئاندا دەخرۆشێن، دڵ نەرمتر دەبن، موچڕکیان پێدا دێت و زیاتر هۆگری دیداری خوای خۆشەویستیان دەبن: (اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ...) الزمر/٢٣.

بڕوانە ئەم نموونانە:

* سەیدنا عومەرخوا لێی رازی بێت، ئەوکاتەی کە خەلیفە بوو، هەروەکو عادەتی خۆی شەوانە بە بەرماڵ و کۆڵانەکانی مەدینەدا دەڕۆیشت تا ئاگای لە ئەحواڵی رەعیەتەکەی بێت.. شەوێك لە حەوشەی ماڵێکەوە گوێ لێبووە کەسێك قورئان دەخوێنێت لە شەو نوێژییدا. لە دیوارەکەیان نزیکبۆوەو گوێ لێبوو کە گەیشتە ئەم ئایەتە: (إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ * مَا لَهُ مِن دَافِعٍ) الطور/٧-٨ واتە بە تەئکید سزای خوای پەروەردگارت دێتە دی و هیچ هێزێکیش نابێت لایدات و رایدات یان

بەری بگرێت.. سەیدنا عومەر فەرمووی (قَسَمٌ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ حَقٌّ)[٥٥] واتە: سوێند بە خوای خاوەن کەعبە، راستە. لە تاواندا خۆی بەسەرگوێدرێژەکەیەوە نەگرت، دابەزیی و پاڵی بە دیوارەکەوەدا، پاشان یارمەتیان داو بردیانەوە ماڵەوە، تا یەك مانگی رەبەق لە ماڵەوە کەوت و یاوەران دەچوونە سەردانی، بێ ئەوەی کەس پەی بەوە ببات کەچییەتی!!. ئەمە کەسێکە کە دڵ و هزرو ویژدانی پاك بۆتەوەو هەستیارانە ئەم وەحیە خواییە تێدەگات. لەگەڵیدا ژیاوە..

- ئیمامی قورتوبی رحمەالله دەگێڕێتەوە کە (جوبەیری کوڕی موتعیم) فەرمووی: هاتمە مەدینە -ئەو کاتە هێشتا موسوڵمان نەبوو- تا بچمە خزمەت پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، تکا بۆ چەند دیلێکی خزمم بکەم، کە لە بەدردا دیل کەوتبوون. کاتی نوێژی شێوان (مەغریب) بوو چوومە مزگەوت، گوێم لێبوو سوورەتی (الطور)ی دەخوێند، کە گەیشتە ئەم ئایەتانە (إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ *مَا لَهُ مِن دَافِعٍ) الطور/٧-٨ دڵم وا دا خورپا وامزانی عەزابەکەم پێگەیشت، خێرا موسوڵمانبووم، ووتم نەبادا بەرئەو سزاو ئەشکەنجەیە بکەوم کە حەتمیە.

٢- خوای گەورە باسی ئەوە دەفەرموێ: کە کاتێك هەڵگرتنی بەرپرسێتی بانگەوازی خوایی و ئەم قورئانەی بە تایبەتی خستە پێش ئاسمانەکان وزەوی و چیا، هەموو لێی کشانەوەو نەیان وێرا خۆ بدەنە بەرئەو بەرپرسێتیە. ئەگەر ئێمە تەسەوری ئەوە بکەین کە چیا بەو هەموو هێزو جێگیریی وپتەویەیەوە نەیوێرا بێت شان بدات بەر ئەو بەرپرسێتیە، دەبێ ئەگەر قورئانەکەی بخرایاتە ئەستۆ چۆن دادەڕماو دەهاتە لەرزین.. ئەمە حەقیقەتێکی عەقائیدیی ورێسایەکی بزاوتی وەحیە.. ئێمە لە ناخەوە قەناعەتمان وایە کە بێگومان ئەم چیاو ئاسمان وزەویە نەیانتوانیووە بچنە ژێرباری ئەو مەسئولیەتە بەڵام چۆن؟ نازانین. (إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ

---

[٥٥] قَالَ الْحَافِظ أَبُو بَكْر بْن أَبِي الدُّنْيَا حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا مُوسَى بْن دَاوُد عَنْ صَالِح الْمُرِّيّ عَنْ جَعْفَر بْن زَيْد الْعَبْدِيّ قَالَ خَرَجَ عُمَر يَعُسّ الْمَدِينَة ذَات لَيْلَة فَمَرَّ بِدَار رَجُل مِنْ الْمُسْلِمِينَ فَوَافَقَهُ قَائِمًا يُصَلِّي فَوَقَفَ يَسْتَمِع قِرَاءَتَهُ فَقَرَأَ " وَالطُّور – حَتَّى بَلَغَ إِنَّ عَذَاب رَبّك لَوَاقِعٌ مَا لَهُ مِنْ دَافِع " قَالَ قَسَمٌ وَرَبِّ الْكَعْبَة حَقٌّ فَنَزَلَ عَنْ حِمَاره وَاسْتَنَدَ إِلَى حَائِط فَمَكَثَ مَلِيًّا ثُمَّ رَجَعَ إِلَى مَنْزِله فَمَكَثَ شَهْرًا يَعُودهُ النَّاس لَا يَدْرُونَ مَا مَرَضه.

وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولا) الاحزاب/٧٢.

چیای ئوحود لە هەیبەتی پێغەمبەری خوادا لەرزیی. کاتێك جەنابی و سەیدنا ئەبو بەکرو سەیدنا عومەرخوا لێیان رازی بێت سەرکەوتنە لوتکەکەی، پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بە چیاکەی فەرموو: (اثْبِتْ أُحُدٌ، فَانَّ عَلَيكَ نبيٌّ وَصدِّيقٌ وَشهيدٌ)[٥٦] واتە: هۆ ئوحود خۆراگرە، پێغەمبەرێك و صددیقێك (لە ئاستی پیاوچاکان) و شەهیدێکت لەسەرە.

٣- کە بە (اسم اشارة) ئاماژەی نزیك بە قورئانەکە دەکات (هَذَا الْقُرْآنَ) تا سەرنج بۆ ئەوە راکێشێت بەڵێ ئەم قورئانەی لەبەردەستتاندایەو ئەوەندە لێتانەوە نزیکە، ئاوا بە سام و هەیبەت و مەزنە. دەی خۆلێتان دوورنییە ئیتربۆچی نایخەنە سەر چاوو دڵتان؟ بۆچی نایکەنە بەرنامەو نایگرنە بەر؟ بۆچی خواناسی و خواپەستی پێوە ناکەن؟!.

٤- مەبەست لە ناردنە خوارەوەی قورئان بۆ سەر چیا، دواندنێتی پێی. نەك نوسخەیەك قورئانی لەسەر دابنرێت و تەحەمووڵی نەکات.. مەبەست رووتێکردنێتی بەم قورئانە، بە فەرمانەکانی و بە بەرهەڵستیەکانی.

- (وَتِلْكَ الأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ...).

(تِلْكَ) ناوی ئاماژە یە بۆ کۆمەڵ و دوور.. واتە: ئەو هەموو نموونانەی هێناومانەتەوە بۆ ئەوەیە خەڵکی پێ وەبیربهێنینەوە، کە دیدوری و بزاوت و هەڵوێستی تاکوکۆی خۆیان بەپێی دینەکەی خوای گەورە بێت دەنا زەرەرمەند دەبن.

(الأَمْثَالُ) کۆی (مَثَل)ە کە لە (مِثل)ەوە وەرگیراوە (مِثل)یش لە ئەسڵدا رێك راوەستانە بە شێوەیەك کە لە هەموو لایەکەوە دیاربێت (تمثال)یش واتە: پەیکەر لەوەوە هاتووە.. هەروەها (مثل: وەکو) واتە شتێك کە نەزانراوە دەچوێنرێت بەشتێك کە زرپ ورێك بەپێوەیەو دیارە.. دواتر بۆتە چواندنی نەزانراو بە زانراوی

[٥٦] بوخاري ٣٤٧٢

بەرچـاوان، یـان زانـراوی هـزو هـۆش.. بەم مانایـانەیە کە دەفەرمـوێ: جیبریـل (جوبرائیـل) علـیە السـلام وەکـو مرۆڤێکی زرپ و زینـدوو راوەسـتاوەو بە ئاشـکرا لە خـاتوو مەریەم علیها السلام دەرکەوت: (فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا) مریم/١٧ هەروەها کە بەهەشـت دەچوێنێت بە شـتانێکی زانـراوو لەبەرچـاوان: (مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الأَنْهَارُ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَواْ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ) الرعد/٣٥. (وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمِنَ الأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللّهَ وَلا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ) محمد/١٥.

(مَثَـل و أمثـال) واتە پەنـدی پێشـینان هەرلەمەوەیە.. کە دەبـێ بە لەفـزی خـۆی بگێـڕڕێتەوە تـا حـاڵەتێکی پێ بچوێنرێت. بـۆ نمـوونە لە عەرەبیـدا هەیە (في الصَّیف ضَـیَّعْتِ اللَّـبَنَ) لەسـەرئـافرەتێکە، بەڵام بـۆ پیـاویش هەربەو شـێوە مێینەیـیە دەوتـرێتەوە. لە کوردیشـدا وایە (بـوکێ لەگەڵ تـۆمەو خەسـوو تـۆ گوێـت لێ بێـت) لەسەرئافرەت بووە، بەڵام بە هەمان لەفزبۆ حاڵەتی هاوشێوەی دەوترێتەوە.

- (مَثَـل) لە عەرەبیـدا گشـتگیری هەمـوو سـیفەتێکە. بـۆیە لێرەشـدا بەکارهـاتووە، چونکە:

- ئەگەردووشـت لە قەبارەدا وەکو یەك بـوون دەوترێت (علی شَكلِه). ئەگەرلە بڕدا هاوشـێوە بـوون دەوترێـت (مسـاوی) واتە یەکسـان. ئەگەرلە ناوەرۆکـدا وەك یەك بوون دەوترێت (نِدٌّ). ئەگەرلە رواڵەتدا وەك یەك بوون دەوترێت (سَمِی). ئەگەرلە زۆرینەی سیفەتدا وەکو یەك بوون دەوترێت (نَظیر).

لەمەوە دەزانین کە بۆچی خوای گەورە دەفەرموێ: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) الشوری/١١ واتە هیچ لە خوای گەورە ناچێت. نە لە ماهییەت و شێوەو رادەو بڕداو نە لە سیفەتییدا.. هتد. هەرئەم نەفی کردنی توخم و سیفەتەشە کە لە (لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللّٰه) دایە، واتە نەفی کردنی هەبوونی شتێك کە سیفەتێکی خوای گەورەی بۆ دانرا بێت. لە کردگارێتی و پەروەردگارێتی وژیاندن و مراندن و.. هتد.. یان لە پەرستن و حاکمێتیدا.

ئایەتی بیست و دووەم

(هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ)

واتە: خـوای گەورە ئەوەیە کە هـیچ خـوایەك نیـیە هـیچ سـیفەتێکی خـوایەتی راستەقینەی هەبێت جگە لەو، خوای گەورە ئاگادارە، زاناو شارەزای هەرهەموو جیهـان نادیـارو دیـارە، ئەوەی نابینرێـت و هەسـتی پێناکرێـت، هەروەهـا ئەوەی ئاشـکرایە هەسـتی پێـدەکرێت، ئەوەی پەنهـانەو ئەوەی ئاشـکرایە، زانـایە بە هەر هەمـوو شـتێك کە لە (وجـود)دایەو لە هەمـوو بـزاوت سـرەوتێك بە ئاگایە.. خـوای گەورە میهرەبان و خاوەن بەزەیی یە.

١- (هُوَ) راناوی جوێیەو مەبەست لە خوای گەورەیە.. کە لەم سوورەتەدا چل جار بە ناویان بە راناویان بە سیفەتی خوایەتی، دووپات بۆتەوە، بیستو شەش جاریان ناوی (الله) هاتووەو شازدە جارراناوی دیار، یان سیفاتە باڵاکان هاتووە، ئەمە ئەوە دەسەلمێنێت کە هەرئایەتێك، هەر برگەووشەی ئایەتێك، گەورەیی و مەزنیی و دەسەڵاتی خوای گەورە دەسەلمێنێت.

٢- خـودی سـوورەتە کە هەمـووی لەسـەردەسـەڵاتدارێتی و کـارزانیی خـوای پەروەردگـارە، کە چـۆن زەمیـنەی رووبەڕوو بـوونەوەی موسـوڵمانانی لەگەڵ جولەکەکاندا سازکردو بێ جەنگ موسوڵمانانی سەرخست و جولەکەکانی چاوشۆر کرد و سەروەت سامان و جێ و رێییانی کردە دەسکەوتی هەژارە ئیماندارەکان، خوای گەورە باسی وەفای خۆی و رێزداریی ئیمانداراني موهاجیران و پشتیوانانیش دەکات کە چەنـد بـۆ خواسـوڵحا بـوون، کە بەراسـتی شـیاوی ئەوەن نمـوونەی بەرچـاوی مرۆڤایەتی بن لە هەموو کات و شوێن و نەوەیەکدا. کە چۆن ئەم وەحیەی خوایان لە خۆ گرت وپێی پەروەردە بوون و بۆ سەرخستنی پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هەمـوو بـوونە سـەربازی گـوێڕایەڵی و بە ئامـاژەیەکی جەنـابی هەڵدەسـتان و دادەنیشتن.. باسی ئەم قورئانەی کرد کە چەند گەورەو مەزن و کاریگەرە. چەند بە

سـام و هەیـبەت وویقـارە. کە فەرمایشـتی خـوای گەورەیەو بـۆ رێزداریـی مـرۆڤ ناردوێتیە خوارەوە، کە مەفرووزە وەریبگرن و پێوەی پابەند بن.

ئەم سوورەتە دەیان باسی دیدوریّ و بزاوت و هەڵوێست و مەبەست و ئامانجی لە خۆگرتووە.. لە سەرەتاوە داوای رووکردنە خوای گەورەو بۆ ساغبوونەوەی دەکات: (یَا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللَّهَ...) لێرەشدا هەرلە سەرەتاوە دەفەرموێ: (هُوَ اللَّهُ) پاشان سیفەتی: (الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ عَالِمُ الْغَیْبِ وَالشَّهَادَةِ) دێت بە دوایدا.

- (لا إِلَـهَ إِلاَّ هُـوَ): ئەمە تەوحیـدە.. ناسـاندنی خـوای تـاك و پـاك و بێ وێـنەیە، بە هەموو سیفەتەکانی پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی و حاکمێتی. کە بە هیچ شێوەو بە هـیچ بـڕو رادەیەك و بەهـیچ کلۆجێـك هاوبەشـی لە هـیچ یەکێـك لەم پێکهاتـانەی تەوحیددا نییە.

(لا) پێی دەوترێت نەفیکاری توخم (لا النافیة للجنس) واتە: نەفی هەبوونی توخمی ئەو ناوە دەکات، کە بە دوایدا دێت. وەکو: لا رجل في الدار. واتە: هەرچی لە توخمی پیاو بێت گەنج یان پیر، ئەهلی ماڵ یان غەریبە، لە خانووەکەدا نییە.. هەرکاتێك (ناو)ێك لە دوای (لا) هات کە نەزانراو (نَكره) بێت و (مبني على الفتح) بێت، ئەوە لای نەفیکـاری تـوخمە کە خـوای گەورە بـۆ سـیفەتەکانی خـۆی ئـاوا ئەم (لا)یەی بەکارهێناوە [57] وەکو:

- (وَإِن یَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلاَ كَاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَإِن یُرِدْكَ بِخَیْرٍ فَلاَ رَآدَّ لِفَضْلِهِ...) یـونس/١٠٧. (لاَ تَبْـدِیلَ لِكَلِمَـاتِ اللَّهِ...) یـونس/٦٤. (لا تَبْـدِیلَ لِخَلْـقِ اللَّهِ...) الـروم/٣٠. (لاَ شَـرِیكَ لَـهُ) الانعـام/١٦٣. (إِن یَنصُـرْكُمُ اللّهُ فَـلاَ غَالِـبَ لَكُـمْ) ال عمران/١٦٠.

ووشەی (الـه): کە (مَألُوه)ە واتە (مَعْبُود) چونکە لەسەرووەزنی (فِعال)ە بەمانای (مفعول)ە. وەکو (كِتاب) کەمانای (مَكتوب)ە. (اله) هەموو سیفەتێکی خوایەتی لە خۆگرتووە.. لە کردگارێتیەیەوە بۆ هەموو سیفەتەکانی پەروەردگارێتی (الربوبیة)، بۆ هەموو سیفەتێك کە شایانی پەرستراوێتی (الالوهیة) دەکات. بۆ سیفەتەکانی هێزو

[57] باسـێکی سـەربەخۆم بە زمـانی عەرەبی لەسـەر (لا النـافیه للجـنس) هەیە، کە ئەمـانەی تێدا روونکراوەتەوە والحمدلله.

توانا و دەسەڵات و دانایی کە سیفاتی (حاکمێتی)ن. واتە مافی (یاساو رێسا دارشتن و حوکمرانی و داوەریی هێنانە لا). ئەمانە مافی خوای تاك و پاکن و بەس.
- (لَا إِلَٰهَ إِلَّا الله) نەفی کردنی چوارشتە، کە هەریەکەیان سیفەتێك یان چەند سیفەتێکی خوای گەورەیان پێداون و لە لای شوێنکەوتووەکانیان کاریگەرو بکەری کاری نا ئاسایی بوون.. موسوڵمانیش بە ووتنی (لَا إِلَٰهَ)کە نەفی ئەو سیفەتانە لەوان دەکات و بە (إِلَّا الله) دەیانگێڕێتەوە بۆ خوای تاك و بێ وێنە:
١- الا لە: هەموو شتێکە کە ئومێدی هێنانی سوودو لێلادانی زیانی پێوە بەسترایەوە. جا بەردێك بێت یان درەختێك، مەرقەدێك بێت، یان شێخ و مشایەخێکی دوورە دەست: (زیندوو بن یان مردوو) وەکو هاوارکردنە شێخ عبدالقادری گەیلانی رحمەالله یان هاوارکردنە شێخێکی تەریقەت کە ئێستا زیندووە، بەڵام ئەو لە ناوچەیەکەو ئەم هانا بەرە لە ناوچەیەکی تر. ئەم هاوارو هانابردنە کە بە ئومێدی هێنانەدیی سوودێکە، یان بۆ دوورخستنەوەی زیانێکە، شیرکەو ئەو هاوار بۆ کراوانە بە خوا دانراون. ئەرکی یەکەمینی موسوڵمان نەفی کردنی ئەم مافەیە بۆ ئەو خوا قەستینانە.. خوای گەورە دەفەرموێ: سەیدنا ئیبراهیم علیەالسلام بەقەومەکەی فەرموو کە ئایا ئەو بتانەی لە جیاتی خوای گەورە دەیانپەرستن، سوودتان بێ دەگەیێنن؟ یان زیانتان لێ دوور دەخەنەوە؟ چما هیچیان لە توانادا هەیە: (قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لا يَنفَعُكُمْ شَيْئًا وَلا يَضُرُّكُمْ * أُفٍّ لَّكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلا تَعْقِلُونَ) الانبیاء/٦٦-٦٧ بە پێغەمبەری سەروەرمانیشی فەرموو کە بە عەرەبەکان بفەرموو: (قُلْ أَنَدْعُو مِن دُونِ اللَّهِ مَا لاَ يَنفَعُنَا وَلاَ يَضُرُّنَا..) الانعام/٧١.
٢- الأنداد: کە کۆی (نِدَّ)ە. واتە: هەر شتێك کە خۆشەویستی و مەزنێتی نائاسایی بۆ دەربڕرێت، کە دڵ پێوەی بەند بێت و لە ناوەڕۆکییدا سیفەتێکی وای بۆ بڕیار بدرێت کە تەنها هی خوای گەورەیە. خوای گەورە دەفەرموێ: (وَمِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُواْ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ...) البقرة/١٦٥. (وَجَعَلُواْ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلُّواْ عَن سَبِيلِهِ..) ابراهیم/٣٠.
- (وَإِذَا مَسَّ الإِنسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِّنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُو إِلَيْهِ مِن قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَندَادًا لِّيُضِلَّ عَن سَبِيلِهِ) الزمر/٨.

٣- الأرباب: كە كۆی (رب)ە. واتە: پەروەردەگارو خاوەن و گەورەی گوێ بۆ رایەڵكراو، كە ئاڕاستە دەكات.. وەكو خوای گەورە لە باسی سەیدنا یوسفدا دەفەرموێ: بە هاوڕێكەی زیندانیی فەرموو: لای سەییدە دەسەڵاتدارە حاكمەكەت باسم بكە (اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ) یوسف/٤٢.

- خوای گەورە رێی لە مرۆڤ گرتووە كە ئەو دەسەلاتی خاوەنێتی و سەییدێتی و ئاڕاستەوانێتیە تەنانەت بەپێغەمبەران و بە فریشتەكانیشی بدرێت. دەفەرموێ: (وَلاَ يَأْمُرَكُمْ أَن تَتَّخِذُواْ الْمَلاَئِكَةَ وَالنِّبِيِّينَ أَرْبَابًا...) ال عمران/٨٠، هەرحاكمێك یاساو رێسای پێچەوانە بە دینی خوای گەورە (ئیسلام) داڕێژێت، ئەوە خۆی لەو خەڵكە كردۆتە خواو مافی خوایەتی خوای گەورەی لە بواری دیاریكردنی بەرنامەو دەستورو یاساو رێسا داڕشتندا زەوت كردووە. خوای گەورەش لە سەرەتاوە داوای لە مرۆڤ كردووە كە ئەو مافە بە هیچ كەسێك نەدرێت. نە سەرۆك و پاشاو نە پەرلەمان و نە دەسەڵاتدارانی حوكمڕان. دەفەرموێ: (قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ...) الانعام/١٦٤. (وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ...) النحل/١٢٤. (وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ) المؤمنون/٥٢.

لە گومڕایی ئەهلی كیتابیشدا - كە حیبرو راهیبەكانی خۆیان لە جیاتی خوای گەورە دانابوو- بەوەی مافی یاساو رێسا داڕشتنیان بەپێی دیدو بۆچوونی خۆیان پێدا بوون، با پێچەوانەی دینەكەی خواش بوایە. كە ئەمەش بە خوا دانانە .دەفەرموێ: (اتَّخَذُواْ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ).

٤- الطواغیت: كۆی (طاغوت)ە. واتە: ئەوكەسەی سنووری شەرعی دەبەزێنێت و بە پێی یاساو رێسای پێچەوانەی شەرع، داوەریی خەڵكی دەكات. ئیمامی ئیبنولقەیم رحمەالله دەفەرموێ: (طاغوت كُلِّ قَومٍ مَنْ يَتَحَاكَمونَ الَيهِ...) واتە تاغووتی هەر كۆمەڵە خەڵكێك ئەو داوەرەیە، كە كێشە ناوكۆییەكانی دەبەنەوە لا، تا بە غەیری شەرع بۆیان یەكلا بكاتەوە. یەكلایی كردنەوەی كێشەی خەڵكی، مافی خوای گەورەیەوكەسانی غەیری پێغەمبەران علیە السلام بۆیان نیە بە ئیتجیهادی خۆیان - لە كاتی هەبوونی دەقی قورئان و سوننەتدا- كێشەی خەڵكی یەكلا بكەنەوە. ئەوی وا دەكات موسوڵمان نامێنێت. چونكە حاكمێتی خوای گەورە هەم یاساو

ڕێسـا دارشـتنە، هەم حـوكمڕانی كـردنە، هەم داوەریـی هێنـانە بـۆ لای دیـن و شەریعەتەكەی. بۆیە:

- لە باسی دووڕووەكاندا كە نەیان دەوویست داوەریكردنی نێوانیان بهێننەوە لای پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ: (أَن يَتَحَاكَمُواْ إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُواْ أَن يَكْفُرُواْ بِهِ..) النساء/٦٠. (وَالَّذِينَ كَفَرُواْ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ) النساء/٧٦. (وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولاً أَنِ اعْبُدُواْ اللَّهَ وَاجْتَنِبُواْ الطَّاغُوتَ...) النحل/٣٦. (فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا) البقرة/٢٥٦.

كەوابوو ئەوكەسەی كە دەڵێ (أشهد ان لا اله الا الله) نەفی ئەم مافانە دەكات كە بۆ غەیری خوای گەورە بێت. نەفی (اله) و (انداد) و (ارباب) و (طواغیت) دەكات، وەك دەبینیت نەفی كردنی ئەمانە، سەلماندن و چەسپاندنی پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی و حاكمێتی (الربوبیة والالوهیة و الحاكمیة)ی خوای گەورەی پێ دێتە دی.

- (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ).

١- ئەم زانایەتیەی خوای گەورە بێ وێنەیەو تەنها سیفەتی ئەوە، هیچ مەخلوقێك بە هیچ شێوەیەك و بە هیچ بڕو رادەیەك هاوبەشی زانیاری ئەو نین.. ئەم زانینەی خوای گەورە:

أ- پەی بە هەموو نادیارو دیاردەبات. هەرهەموو شتێكی گەردوون وژیان هەرچەند گەورە بێت، وەكو هەسارەكان كە هەیانە زیاترلە شەست ملیارئەستێرەی تێدایە، بۆ بزاوتی ئەلیكترۆن كە لە ئەتۆمێكدا كە لە مۆلكیوڵ بچووكترە. لە ئاگا لێبوونی هەموو مەخلووقاتەوە تا دەگاتە ئاگابوون و چاودێریی و سەرپەرشتی پێكهاتەكانی سێڵێك، لە زیندەوەرێكی گچكەدا. بۆیە لێرەدا دەفەرموێ: (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) لە باسی پەیبردنی زانینەكەشیدا دەفەرموێ: (وَكَانَ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا) النساء/١٠٨ واتە: خوای گەورە پەی بە هەموو شتێك دەبات!! مرۆڤ هەرچەند

ئاسۆی بیرو هۆشی بەرفراوان کاتن تەسەوری (هەموو شت) ناکات. چونکە هەموو شت، هەموو (وجود)ە! بەڵام دەفەموێ (إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ) العنكبوت/٦٢ ناشفەرموێ (عالم) دەفەرموێ (علیم) واتە هەرهەموو شتێك دەربارەی هەموو شتێك دەزانێت.. نەك دەزانێت (كە كرداره) بەڵكو (زۆرزانا)یە پێی! ئەوە بۆ نزیككردنەوەیە لە تەسەوراتی ئێمە، كە نموونەمان بە هەندێك شت بۆ دەهێنێتەوە كە خوای گەورە زۆرزانایە. وەكو دەفەرموێ: (وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لاَ يَعْلَمُهَا إِلاَّ هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُهَا وَلاَ حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الأَرْضِ وَلاَ رَطْبٍ وَلاَ يَابِسٍ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ) الانعام/٥٩!!.

ب- زانینی خوای گەورە (موكتەسەب) نییە، وەكو زانینی (مەخلووقات) واتە: لە بەرامبەرێكەوە وەرنەگیراوە. چونكە یەكێكی تری وەكو خوا نییە، چ جا زاناتر.. ئێمە لە مەخلووقاتی تری وەكو خۆمان، یان هی ترەوە شت فێر بووین. بۆیە زانینمان رێژەییە. من دەزانم، بەڵام تۆ زیاتر دەزانیت. ئەو لە ئێمە كەمتر دەزانێت، ئەوی ئەو لا لە هەمووومان زیاتر: (وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ) یوسف/٧٦.

ج- زانینی ئێمە سنوورو رادەو بڕی هەیە. بەڵام زانینی خوای گەورە سنوورو رادەو بڕی نییە. چونكە وەرگیراو نیە.. سیفەتێكە هەربە خۆیەوەیەتی. خوای گەورە هەر بووەو زانینەكەشی وەكو سیفەتەكانی تری هەربووەو بە خۆیەوەیەتی.

د- بەربەست لە رێی زانینی خوای گەورەدا نیە. شتێك نیە دوێنێ نەیزانیبێت، یان دوای زەمانێك بزانێت، هەروەها زانینێك نییە لە شوێنیكدا بێت بیزانێت وكە كەوتە شوێنێكی ترەوە نەیزانێت. چونكە بەربەست لەرێی عیلمی خوادا نییە.. هەروەها ماهییەتی شت، پێش ئەوەی ببێت دەیزانێ چۆنەو چۆن دەبێت. ئەگەروا نەبوایە چۆن دەبوو، بەڵام ئەم سێیە (كات و شوێن و ماهییەت) بەربەرستن بۆ زانینی ئێمە.. تۆ نازانیت ساڵێكی تر چیت لێدێت، هەروەكو كە نازانیت ئەو دیوو دیوارەكەی بەرامبەرت چی لێیە. بە هامان شێوە نازانیت ئەسڵی ماهییەتی هەموو شتێك چیە.. دەزانیت ئەمە پسكیتەو لەو شتانە پێكهاتوون، بەڵام ئەسڵی ماهییەتی

ئاردەکە چییە؟ دەزانیت ئەلیکترۆن چیە، بەڵام ئەسڵی ئەلیکترۆن چیە و چۆن پەیدابووە؟!.

سیفەتی زانین یەکێکە لەو سیفەتانەی خوای گەورە، کە بە هەموو شێوەیەك لە زانینی (عیلمی) خەڵکی جیاوازەو بواری بەراوورد کردنیان نییە.. ئەوە هەرناویان هاوبەشە کە خوای گەورە بۆ هەندێك کەس فەرموویەتی زانایە.. وەکو دەفەرموێ: (قَالُوا لا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلامٍ عَلِيمٍ) الذاريات/۲۸ فریشتەکان بە سەیدنا ئیبراهیمیان علیه السلام فەرموو: مەترسە. مژدەشیان دایێ کە منداڵێکی زانایان دەبێت.. یان کە دەفەرموێ: (قَالَ الْمَلأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ) الاعراف/۱۰۹.

۲- ناوهێنانی (الغیب) ئاماژەیەکیشە بۆ گومڕایی وگەلۆریی ئەوکەسانەی کە تەنها باوەڕیان بە جیهانی بەرجەستە مادديیەکە هەیە. چونکە بواری نادیارهەرخوا خۆی دەزانێت چەندەو چۆنەو چی تێدایە؟ مرۆڤ لەگەڵ ئەم پێشکەوتنە سەرسوڕهێنەرەشییدا بەڵام هێشتا پەی بە نهێنی دروستبوونی سێڵێك نابات، کە بە ملیار سێڵ لە مرۆڤێکدا هەیەو بەردەوام دەمرن و سێڵی نوێی زیندوو دێتە شوێنییان!! خەڵکی جارێ شارەزای جیهانیانی ماددە نەبوون چ جای جیهانیانی نادیار (غەیب)!!.

- (هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) عەللامە راغیبی ئەسفەهانی دەفەرموێ:

۱- ئەم دووو ناوە پیرۆزە لە سیفەتی (الرحمة)ەوە هاتوون واتە: بەزەیی کە بریتیە لە هەست کردن بە چاکە کردن لەگەڵ بەزەییی پێداهاتووەکەدا. جاری وا هەیە دەبێتە سیفەتی خودی هەستەکەی و جاری واش هەیە دەبێتە وەسفی هەستکردن و چاکەکردنەکە. وەکو دەوترێت (رَحِمَ اللهُ فُلان) واتە: خوای گەورە بەزەیی بە فلان کەسدا بێتەوە. بەڵام کە دەوترێت خوا بە رەحمە، وەسفی سیفەتی بەزەیی هاتنەوەکەیە کە سیفەتێکی خوای گەورەیە. بەزەیی خوای گەورە لوتف و چاکەو

یارمەتیدانێتی. بەڵام بۆ مرۆڤ وەسفی حاڵەتەکەیەتی کە دڵ نەرم بووەو بەزەیی پێدا هاتۆتەوە.

کە دەوترێت (رَحِم) واتە: پزدانی ئافرەت. کە جێی تێدا خەلق بوون و گەورەبوونی کۆرپەلەیە.

ئەسڵی رەحم و بەزەییەکەش لەمەوەیە، کە خەڵکی دەبێ هاوسۆزی یەکتربن و بەزەییان بە یەکتردا بێتەوە. بە خزمایەتیش دەوترێت (رَحِم) چونکە خزمان هاورەحمی یەکترین.. بە پەیوەندی خزمایەتیەکە دەوترێت: (صِلَةُ الرَّحِم) کە کورد کردوێتی بە (سیلەی روحم) یان (سیلەی رەحم).. ئەم سیلەی رەحمەشە کە خوای گەورەو پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تەئکیدی لێ دەکەنەوە وەکو (وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَن يُوصَلَ..) البقرة/٢٧.

پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ: (قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا اللَّهُ، وَأَنَا الرَّحْمَنُ، خَلَقْتُ الرَّحِمَ وَشَقَقْتُ لَهَا مِنِ اسْمِي، فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ، وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ)[58] واتە: کاتێك خوای گەورە رەحمی دروست کرد پێی فەرموو من رەحمانم، رەحم (پزدان)م لە ناوی خۆم جودا کردۆتەوە. هەرکەسێك سیلەی رەحمی بە هێزکرد، پەیوەندیم لەگەڵییدا بەهێز دەکەم، هەرکەسێك شیرازەی سیلەی رەحمی (خزمایەتی) پساند، پەیوەندیمی لەگەڵدا دەپسێنم.

(الرحمن) ناوی خوای پەروەردگارەو ناشێت لە کەس بنرێت. ئەوە هەڵەیەو گوناحە کە بە خەڵکێك دەوترێت (رەحمان)! چونکە ئەسڵی ناوەکەی (عبدالرحمن)ە، کە لە زۆر شوێن دەوترێت (ئەوڕەحمان).. پێم وا نیە ئەمیان گوناح بێت. هەرچەندە

---

[58] مفردات الفاظ القران/توێژینەوەی صفوان عدنان داوودی/ دار القلم/ دمشق چاپی ٣ (٢٠٠٠/١٤٢٣ ل٣٤٧).

فەرموودەکە سەیدنا عبدالرحمان کوڕی عەوف گێڕاوێتیەوە. ترمزی (٣١٥/٤ ژ١٩٠٧/) هێناوێتیەوە و دەفەرموێ: سەحیحە (تحفة الاحوذي ١٠/٨) هەروەها حاکم (١٥٧/٤) دەفەرموێ: سەحیحە و ئیمامی زەهەبیش لایەنگیری بووە ئیمامی ئەحمەدیش (١٩١/١ ژ ١٦٥٩) و ئەبوداوودیش ژمارە (١٦٩٤) ریوایەتیان کردووە بڕوانە شرح السنة/ البغوی (١٧٩/١-١٨٠). شێخی ئەلبانی بە رەحمەت بێت لە (السلسلة الصحيحة: ٢/ ٤٩ ژ ٥٢٠)دا دەفەرموێ: سەحیحە..

هەروەکو ئەسڵەکە چاك ناشێت. چونکە (الرحمن) واتە: خاوەن تەواوی بەزەیی.. ئەمەش نابێتە سیفەتی مەخلووق. چونکە هەررەحمەتی خوایە کە وجودی هێناوەتە بوونەوە.. (الرحمن) لەسەرکێشی (فعلان)ە واتە پڕلە فیعلەکەی. وەکو (عطشان) کە زۆرتینووە، ئەمما تینووی ئاسایی (عاطِش). هەروەها (جوعان/جائع)، (غضبان/غاضب).. بەڵام (الرحيم) کە هەربەزەیی هاتنەوەیە. بۆ مرۆڤیش دەشێت. چونکە خوای گەورە وەسفی پێغەمبەری خوای بە (رَؤُوفٌ رَّحِيم) کردووە: (لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ) التوبة/١٢٨.

- هەندێك دەفەرموون (الرحمن) سیفەتی رەحمەتی خوای گەورەیە لە دنیاداو (الرحيم)یش بۆ رۆژی دوایی.

- هەندێکی تر دەفەرموون (الرحمن) رەحمەتێتی بۆ هەموو کەس و (الرحيم) بۆ موسوڵمانانە کە لە قیامەتدا هەردووکیان بۆ موسوڵمانان دەبن. چونکە خوای گەورە لە وەسفی رەحمەتەکەی خۆیدا دەفەرموێ: (وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ...) الاعراف/١٥٦، ئەوەش ئەوە دەگەیێنێت کە لە دنیادا بۆ هەموو کەسێکە: موسوڵمان و کافر، بەڵام لە قیامەتدا تایبەت دەبێت بە ئیماندارانەوە.

٢- کە دەفەرموێ (هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) واتە: خاوەن بەزەیی تەواو. ئەوە هەرخوای گەورەیە کە رەحمەتەکەی هەموو شتێکی گرتۆتەوە، بەزەیی و رەحمەتی مەخلووقاتی تر هی ئەوە نین بە رەحمەتی خوای گەورە بەراوورد بکرێت. چونکە رەحمەتی خوای گەورە هەموو شتێکی گرتۆتەوە: (وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ..) الأعراف/١٥٦. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دەفەرموێ: (جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ جُزْءًا وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ يَتَرَاحَمُ الْخَلْقُ حَتَّى تَرْفَعَ الْفَرَسُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةَ أَنْ تُصِيبَهُ) واتە: خوای گەورە رەحمەتی کردووە بە سەد بەشەوە، نەوەدو نۆ بەشی لای خۆی هێشتۆتەوەو یەك بەشی ناردۆتە سەرزەوی. لەو بەشەوە

مەخلووقاتی (سەرزەمین) لە ناو خۆیدا بە بەزەییانە رەفتاردەکەن. تەنانەت ئێستر سمی (پێی) بەرز دەکاتەوە، نەبادا بەرشوێنێکی بەچکەکەی بکەوێت.. ئەمە لە جیهانی گیانلەبەراندا زۆرەولەم سەردەمەی ئێمەدا فلیمی زۆرحاڵەتی بەزەیی هاتنەوەی ئاژەڵان گیراوەولەسەرتۆڕی ئینتەرنێت دەتوانیت زۆرببینیت.

٣- لە دوای سیفەتی (عالم)ێتی، خوای گەورە باسی (رەحمەت)ەکەی کردووە.. چونکە زانینی حاڵەتی هەموو مەخلووقات چاودێریی و سەرپەرشتیارێتیان دەخوازێت. حەتمەن حاڵەتیشیان رەحمەت و بەزەیی دەخوازێت. چونکە هەموو مەخلووقات موحتاجی رەحمەتی خوای گەورەن.. بۆیە لە قورئانی پیرۆزیشدا زیاتر لە (٣٠٠ سێ سەد) جارباس لە رەحمەتی خوای گەورە هاتووە، کە زیاترین رێژەی، باسی سیفەتەکانێتی.

ئایەتی بیست و سێیەم

(هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

- (هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ) دووبارە کردنەوەیە بۆ تەئکید کردنەوە لە تەوحید. لە پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی و حاکمێتی خوای گەورە. چونکە باسی سیفاتی تری باڵای خوای گەورە دەکات.

- (الْمَلِكُ) حاکم و دەسەڵاتداری باڵای خەڵکییە. کە خاوەن و فەرمانڕەوایانە. لە راستییدا ئەم سیفەتە هەرشیاوی خوای گەورەیە. چونکە هەم (مالك)ـە. واتە: خاوەنە و مافی رەفتارکردنی بە موڵکەکانیەوە هەیە. هەم (ملك)ـە واتە: دەسەڵاتداری حوکمڕانی رەهای هەیە. چونکە ئەو چاودێرو ئاودێری خەڵکییەو ئیدارەیان دەدات و ئاگای لە هەموو پێداوویستیەکیانە.. ئەمما کە بە هەندێك دەسەڵاتدار دەوترێت مەلیك (پاشا) ئەوە بەراووردە لەگەڵ خەڵکییدا. نەك بەراووربێت لەگەڵ مەلیکێتی خوای گەورەدا.

هاتنی سیفەتی (مَلِك) لە دوای (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ) بێ خەمی عەبد روون دەکاتەوە، کە بێ خەم بن. خوای کردگارو خاوەنتان کە ئیدارەی هەموو ژیانتانی لە دەستدایەو ژیان و مردن و رۆزیی و سەلامەتی و هەموو پێداوویستیەکانی ترتانی ئاگا لێیەو بەوبەزەیی و رەحمەتە بێ وێنەیەوە کارگێڕیی مەخلووقاتی دەکات.. کەوا بوو هەقە تەنها ئەو بپەرستن. هەروەکو کە دەفەرموێ: (قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ * مَلِكِ النَّاسِ * إِلَهِ النَّاسِ) الناس/١-٣ ئەمە پەناگرتنە بە خوای پەروەردگاری خەڵکی، کە خەلقی کردوون و کاروباریانی بە دەستەو حوکمیان دەکات. ئێ خواشیانە کە دەبێت بیپەرستن. خوای گەورە خاوەنی هەموو ئاسمانەکان و زەوییە: (لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لا إِلَهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ) الاعراف/١٥٨، ئەویش حوکم دەکات و کەس بۆی نییە حوکمەکەی ئیلغا بکاتەوە، یان بە کەم کردنەوەو بۆ زیادکردن بیگۆڕێت.

یـان بە هـیچ شـێوەیەك بـۆی نیـیە قسـەی لەسـەربكـات: (وَاللَّهُ يَحْكُـمُ لاَ مُعَقِّـبَ لِحُكْمِهِ) الرعد/٤١.

- (الْقُـدُّوسُ) كە لەسـەركێشـی (فَعُّول)ـە لە عەرەبیـدا كەمە، زۆریـش كەمە وەكـو (الْقُدُّوسُ) (السُّبُّوح) هەندێك زمانەوان وەكو سەعلەبی زمانەوان دەفەرموێ: هەر ئەم دوو ووشـەیە هەیەو بەس! هەنـدێكی تـر دەفەرمـوون: (الذُرُّوح)یشـی هەیە كە جۆرە مێشـێكی سووره وەكو زەردەواڵە (ژەنگەسۆرە) یە كە پزیشكەكان پێ ی دەڵێن (ذباب الهند)... ئەمما غەیری ئەمانە لەسەركێشی (فَعُّول)ن وەكو: تَنّور، عَبُّود، سَفُّود و شَبُّوط (كە جۆرێكی ماسیە).

ئـێمەی ئەهلـی دەڵێـین (القـدوس) بـۆ خـوای گەورە بـۆ فەرمایشـتەكەیەتی كە قورئـانە. دەڵێـین پـیرۆزواتە: (مبـارك) لە عەرەبیشـدا دەوترێـت (القـران الكـریم، القـران الحكـیم، والقـران المجیـد) كە لە قورئانـدا وا هـاتوون. نـاڵێین (مقـدَّس)! ئەهلی دینەكانی تر بۆ خوای خۆیان و كتێب و نوێژو مەراسیمەكانیان دەیڵێن، وەكو: (كتـاب مقـدس، القُـدَّاس، القـدیس، قداسـة البابـا...) چـونكە (القـدوس) پـاكی و پیرۆزیی خۆییە. بەڵام (مقدَّس) خۆیی نیەو پیرۆزكراوە!! خوای گەورە كە (قدّوس)ە پێویستی بە مەخلوقات نییە پاك و پیرۆزی بكەن. چونكە خۆی پاك و پیرۆزە. بەڵام داوایان لێكراوە بە پاك و پیرۆزیی رایگرن و نیەتیان بە پاك و پیرۆزیی لە دڵ دەروون و لە خواپەرسـتی و لە مەبەسـت لە رەفتاریانـدا بپـارێزن. بـۆیە فریشـتەكان بە خـوای گەورەیان فەرموو: كە دەتەوێت مرۆڤ دروست بكەیت، لە كاتێكدا كە ئێمە پاكی و بێ خەوشی و پیرۆزیتمان پاراستووە؟! (أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاء وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ) البقرة/٣٠.

- دوای ئەوەی باسـی موڵـك و حـاكمێتی خـۆیی كـرد، باسـی سـیفەتی (قـدوس) دەكات،تا زیهن بۆ دەسەڵاتدارێتی سیفاتی پاشاو دەسەڵاتدارانی سەرزەمین نەچێت كە پڕە لە هەڕاڵیی و مەغروور بوون و شانازیی و لووتبەرزی، جگە لە دەستدرێژیی و سـتەم و نـاڕەوایی و خۆسـەپاندن بە نـاهەق.. كە پـڕن لە نوقسـانی و كەمیی.. بـۆیە دوای تەوحیـدەكە و باسـی دەسـەڵاتدارێتی و فەرمـانڕەواییەكەی، (قـدوس) هـات تـا موسـوڵمانان لە هەمـوو سـیفەت و رەفتـارێكی نـالایق و نەشـیاو ناشـایستە بە دووری بگرن.

- (السَّلامُ) چاوگی سەلامەت و سەلامەتی خوازییە. واتە: موسالیم بوون: نەخواستنی خراپە. کە سیفەتە. بۆ تەواوێتی سیفەتەکە وا بە شێوازی چاووگ هاتووە، کە بە هەموو ئیعتیبارێك و لە هەموو لایەنێکەوە ئاشتی و سەلامەتی مەخلووقاتەکانی دەوێت، چونکە خۆی سەلامەتەو نوقسان و موحتاج نییە. لە هەمان کاتیشدا عەبدەکان دڵنیا دەکاتەوە کە ستەمی لێناوەشێتەوە.. بەم مانایەشە کە لە فەرموودەدا هاتووە. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لە دوای سەلامدانەوەی نوێژیەکسەر دەیفەرموو: (اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلامُ وَ مِنْكَ السَّلامُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلالِ وَالإِكْرَامِ)[٥٩] واتە: خوای گەورە، خۆت موسالیم و سەلامەتی خوازو ئاشتی وویستیت. پاك و پیرۆزی بۆ تۆ ئەی خاوەن مەزنیی و رێزو حورمەت.

دوای ئەوەی وەسفی خۆی کرد کە پاك و پیرۆزەو دەسەڵاتی رەهایە. واتە نە ستەم دەکات و نە هەڕاڵ (مەغروور) دەبێت و نە بوغزنە. لە هەمان کاتیشدا موسالیمەو سەلامەتی عەبدەکانی خۆیی دەوێت. ئەوەش وەسفێکی تری تەواوێتی و بێ وێنەیی خوای تاك و پاکە، کە دادپەروەرەو ستەم ناکات.

- (الْمُؤْمِنُ) ناوی بکەر(اسم فاعل)ی کرداری (امَن)یە، کە هەمزەکەی بۆکردای (متعدی) یە. واتە: (مفعول بە) دەخوازێت. مەبەستەکە ئەوەیە کە (ئەمان) دەداتە بەرامبەرانی.

- خوای گەورە بە زانایی و بەتوانایی و دانایی خۆی کە مەخلووقاتی خەلق کردووە، ئەمانی - لە خۆی- بە هەموویان داوەو بۆ هەریەکەشیان رێسایەکی (وجود)ی بۆ پارێزگاریی کردنی خۆی داناوە. تا بتوانێت خۆ لە دژوارییەکان دووربخاتەوە. هەر وەکو کە لە جیهانی گیانلەبەراندا دەبینین. هەرجۆرەیان شێوازێکی تایبەتی بە خۆی بۆ پاراستنی خۆی هەیە. یەکێك بەقۆچ، یەکێك بە کەڵبە، ئەویان بە چنگ و چڕنووك، ئەویان بە بۆنی ناخۆش، ئەو بە خێرایی غاردان، ئەم بە خۆمات کردن و خۆحەشاردان، ئەو بە گۆڕینی رەنگی پێستی، ئەویان بە فێڵ کردن، وە هەروەها.. بەڵام یەکتریش دەفەوتێنن. چونکە پارسەنگی ژیان (التوازن في الطبيعة) وا

---

[٥٩] موسلیم (٥٩٤)، ئەبوداوود (١٥١٢)، نەسائی (١٣٣٨)، ترمزیی (٢٩٨) ئیبنوماجە (٩٢٤).

دەخوازێت. ئەم سیفەتەشی هاو ئاراستەی سیفەتەکانی تری: (خالق و مالك و عالم ورحمن ورحيم وقدوس وملك وسلام)ە کە هەریەکێکیان بێ سنوورو رادەو برەو تەواوە.

- (الْمُهَيْمِنُ) لە زاری قورەیشدا بە مانای (الرقیب)ـە واتە چاودێر. لە زاری عەرەبەکانی تردا بە مانای (الحافظ)ـە واتە پارێزەر.. ئەسڵی ووشەکە وەکو کردار (هَيمنَ)يە واتە (کۆنترۆڵ کردن) و چاودێری کردنی.

ئیمامی غەزالی رحمەالله.لە کتێبی (المقصد الأسنى في شرح الأسماء الحسنى) دا دەفەرموێ: (الْمُهَيْمِنُ) کە سیفەتی خوای گەورەیە، واتە چاودێرو سەرپەرشتیاری کاروبارو رزق و رۆزیی وژیان و مردنی مەخلوقاتەکانی. کە ئاگای لە هەموویان دەبێت و دەیانپارێزێت. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ زانینی بێ سنوورو دەسەڵاتی بێ سنوورو ئاگالێبوونی بێ سنووری خوای گەورە.. دوای ئەم سیفەتانە. کە هەموویان تەئکیدن لە سیفاتی زاتی خوایی: لە تەواوێتی زانین و رەحمەت و دادپەروەریی و پاکی و بێ عەیبی و چاودێریی و توانا .دێتە سەرسیفەتەکانی (عەزیز) و (موتەکەبیر) ئینجا (خالق) و (بارئ) و (مصور).

- (الْعَزِيزُ) ئەو خاوەن دەسەڵاتەیە کە زاڵەو نابەزێت.

- (الْجَبَّارُ) ئەو دەسەڵاتدارەی کە هەموو بەرامبەرانی دەخاتە ژێر دەستی خۆی و ناچاریش دەبن ملی بۆکەچ بکەن. چونکە ناتوانن لە دەسەڵاتی دەرچن، ناشتوانن لە سنووری خۆیان دەرچن. چ جای گۆڕینی سروشتی خۆیان وچوونە سەرسروشتی تر. وەکو باڵندە. کە هەرباڵندەیەو خشۆك هەرخشۆکە و درندە هەردرندەیە.. سیفەتی (جەبار) بۆ خوای گەورە کامڵبوونی دەسەڵات وزانین و توانینە. بەڵام بۆ مرۆڤ دەبێتە سیفەتی بەدو ناڕەوایی. چونکە ناچارکردنی خەڵکیە لەسەروەرگرتن و راپەڕاندنی فەرمانی دەسەڵاتدارەکە، کە دەشێت هەمووی دەستدرێژیی و ستەم و ناهەقیی بێت. لەم وەسفە بوو کە کابرای بەنوئیسرائیلی بە سەیدنا موسای علیه السلام ووت: (إِن تُرِيدُ إِلاَّ أَن تَكُونَ جَبَّارًا فِي الأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَن تَكُونَ مِنَ

الْمُصلِحِينَ) القصص/١٩، کە دیارە (جبار) لێرەدا پێچەوانەی (مُصلح)ـە کە چاکسازو خێرەو مەندو پیاوچاکە.

- (الْمُتَكَبِّرُ) واتە خاوەن مەزنێتی و سام و هەیبەت: خاوەن ویقارو پارسەنگی. ئەمیش بۆ مرۆڤ دەبێتە سیفەتی ناپەسەندو بەد. چونکە هەموو مرۆڤێك وەکو هەر مرۆڤێکی ترەو ناشێت (مُتَکَبِّر) بێت بەسەر خەڵکی تردا. واتە خاوەن رەفتاری لووتبەرزیی و فیزو خۆبادان. ئەمە دەبێتە خۆ بەزلزانین و خەڵکی بە گچکەدانان!! ئەوەش سنووربەزاندنی عەبدە. بۆیە خوای گەورە رقی پێی هەڵدەستێت. پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرموویەتی: (لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبْرٍ)[٦٠] هەرکەسێك تۆزقاڵێك لووتبەرزیی وخۆبەلزانینی تێدابێت، ناچێتە بەهەشتەوە.

عەبدی موسوڵمان کە خوای گەورە بەم سیفەتانەیەوە دەناسێت، هەست دەکات لە ئەماندایە، لە ژێر چاودێریی و ئاودێریی خوای کردگارو بە بەزەیی وزاناو داناو بەتوانادایە، خوای دەسەڵاتدارو مەزن و دادپەروەر. کە نە ستەمی لێدەوشتەوە، نە دەست درێژیی.. خوایەکە کە هەڵسوڕێنەری هەموو (وجود)ەو کارامەو شیاوی ئیدارەدانی هەموو مەخلووقاتێتی. خوایەك ئەمە سیفەتەکانی بێت و هەر سیفەتێکیشی بێ وێنەو کامڵ بێت، شایانی پەرستنە. شایانی دەربڕینی عەبدایەتی تەواوە بۆی.. موسوڵمانی خواناس بە عەبدایەتی کردنی بۆ خوا، ئارام و هێمن دەبێت، دلێرو جوامێردەبێت. لە دوژمنانی خوا بێباك دەبێت، لە قەدەری خوا دڵنیایە بۆیە هەردەم خۆڕاگرو ئازا دەبێت.

بڕوانە ریزبەندیی سیفەتەکانی: (الْمُهَيْمِنُ، الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ) کە لە دوای (الرَّحْمَن، الرَّحِيمُ، الْمَلِكُ، الْقُدُّوسُ، السَّلامُ، الْمُؤْمِنُ) هاتوون.. دیسان بڕوانە سیفەتی (الْمُهَيْمِن) کە چاودێری بە توانایە، چۆن لە دوای شەش سیفەتی وا هاتوون کە عەبد بێ خەم دەکەن: (الرَّحْمَن، الرَّحِيمُ، الْمَلِكُ، الْقُدُّوسُ، السَّلامُ، الْمُؤْمِنُ) ئەم سیفەتانە عەبد دڵنیا دەکەن و تامەزرۆی خواناسیی و خواپەرستیی و

[٦٠] موسلیم (٩١)، ترمزیی (١٩٩٩)، ئەبوداوود (٤٠٩١)، ئیبنوماجە (٥٩).

هۆگری دینداریی زیاتر دەکەن. سیفەتەکانی دواتریش هەستی چاودێریی و دەسەڵات و توانای خوای گەورەی لە ناخدا دەچەسپێنن. تا هۆشی لە سزای خوایی نەبڕێت و هەربڵێ (خوا غەفوورو رەحیمە)! دواتر شەش سیفەتی تر لە دوای (الْمُهَيْمِنُ) دێت کە (الْعَزِيزُ، الْجَبَّارُ، الْمُتَكَبِّرُ، الْخَالِقُ، الْبَارِئُ، الْمُصَوِّرُ)ن.

- (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ) پاك و بێ خەوشیی بۆ خوای گەورە بێت لەوەی کە هاوبەشی بۆ دادەنێن! هاوبەش لە سیفاتییدا!! هاوبەش لە پەرستنییدا! هاوبەش لە دەسەڵات و حاکمێتییدا.. خەڵکێکی گێل و نەفام دەکەونە شیرکی پەروەردگارێتیەوە، بەوەی کە مەخلووقێك دەکەنە هاوبەشی خوای گەورە! جا لە خەلقکردندا بێت یان لە خاوەنێتی و رۆزیداندا، یان لە ژیاندن و مراندندا.. یان لە هەرسیفەتێکی تری هەڵسوڕاندنی گەردوون ژیاندا. لەوانیش گێلترو نەفامترئەو کەسەیە کە هاوبەش بۆ خوای گەورە دادەنێت لە پەرستنەکانییدا! ئا کێ و چی شایانی پەرستنە کە نە کردگارەو نە رۆزیدەرە؟ نە ژێنەرەو نەمرێنەرە؟ چۆن دەپەرسترێت؟! کە هیچ سیفەتێکی لە سیفەتی خوای گەورە ناچێت؟! لەم دووپۆلە موشریکە گێلترو نەفامترو ستەمکارترئەوانەن کە تاغووتان دەکەنە هاوبەشی خوای گەورە لە یاساو رێسادانان و حاکمێتی و داوەرییدا، کە حوکمی خەڵکی بە یاساو رێسای شیرك و کوفرو جاهیلییەت دەکەن.. ئەگەردوو پۆلە موشریکەکەی (پەروەردگارێتی/الربوبية) و (پەرستن/الالوهية) بە چەواشەکاریی و فریوودان خەڵکی پێ دەخەنە شیرکەوە، بۆ موشریکێتی تاغووتەکە بە زۆرو زێڕو چەواشەکاریی، بەکوشتن و بڕین و سزاو ئەشکەنجە، بە راوەدوونان و مەحروومکردن، خەڵکی دەخەنە شیرکی حاکمێتیەوەو یاساو رێساو دەستووری کوفرینی خۆیانیان بەسەردا دەچەسپێنن! (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ).

ئایەتی بیستو چوارەم

(هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

واتە: ئەوە خوای گەورەیە کە کردگارەو هەموویانی خەلق کردووە، لە نەبووەوە ئیجادی کردوون. پاشان هەریەکێکیانی بۆکات و شوێن وکەشی شیاوی خۆی بەسیفەتی شایستە سازاندووەو سیماو سیفەتی شیاوێتی پێداوە. تا ئەو ماوەیەی بۆی دیاریکردووە لەو شوێنەداو بەو چۆنیەتیە بژی.. خوای گەورە ناوە جوانەکانی هەیە.. هەرچی لە ئاسمانەکان وزەویدا هەن تەسبیحاتی ئەو دەکەن.. یادوزیکری ئەو دەکەن.. بەڕاستی هەرخوای گەورەیە کە دەسەڵاتداری زاڵەو دانایەو هەموو رەفتارێك لە کات و شوێنی خۆیداو بە چۆنیەتی شیاو شایستە ئەنجام دەدات.

- (هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ) ئەوە هەرخوای گەورە یە کە کردگارە، کە خولْقێنەری وجودە.

- (اللَّهُ): زانا سیبەوەی رحمەالله دەفەرموێ: ئەسڵی ئەم ووشەیە (الـالاە) و پاشان بووە بە (الالله: ئەلئەلاهـ) وپاشان تا لە سەر زمان ئاسان بێت، بووە بە لەفزی جەلالە (الله).

- (الْخَالِقُ) خولقێنەرە لە نەبووەوە، ئەم گەردوون وژیان و مرۆڤە، ئەم کات و شوێنە، ئەم بڕو رادەو ئەم شتانەی تری وجود، کە خوای گەورە لە هیچەوە هێناونێتییە (وجود).. هەرشتێکی ئەم وجودە بەڵگەیە لەسەر(خالق)ـێتی خوای گەورە، وەکو شاعیر دەڵێ:

فيَا عَجَبًا كيفَ يَعصِي الإلهَ .... أمْ كيفَ يجحدهُ الجاحِدُ
ولله فِي كلِّ تحرِيكَة ... وفِي كلّ تَسكينَة، شاهِدُ
وفِي كلِّ شيءٍ لَهُ آيةٌ .... تَدُلّ على أنّهُ الواحِدُ

بە دڵنیایەوە لە هەرشتێکدا چەندەها بەڵگەی تێدایە کە ئەوە دەسەلمێنێت کە خوای کردگارتاك و بێ وێنەیە. چونکە کەس نەیتوانیووە تەنانەت سێڵێك دروست بکات.. هەرچی ئەوەی مرۆڤ لە رێگای فەلسەفەو سەرنجدان و زانستەوە پێیگەیشتووە دۆزینەوەو کەشف کردنی هەبووەکانە، نەك ئیجاد کردنی شتێك لە نەبووە.. هەرچی پیشەسازیەکیش کە کردوێتی هەر(صنع وترکیب)ـە واتە: هەر سازکردن و پێکهێنانە، نەك خەلقکردنی. خۆ مرۆڤ یاسای پاڵەپەستۆی ئاوی دروست نەکردووە (ئەرشیمیدس) کەشفی کرد، خەلق نەکرد.. خۆ ئاسن کە بەشێکە لە زیاترلە ٦٠%ی پیشەسازییەکانی مرۆڤ، خۆ مرۆڤ ئاسنەکەی خەلق نەکردووە. ئاسن لە ئاسمانەوە دابەزیووە (وَأَنزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ..) الحدید/٢٥، ٩%ی ئاسنی سەرزەمین وا لە توێژاڵی زەمیندا. باقیەکەی تری ٩٠%ی وا لە چەقی زەویدا. کە بۆتە مایەی قورسکردنی چەقی زەوی![٦١]

خوای گەورە کە کافرەکان دێنێتە حاڵەتی سەرنجدانەوە، دەپرسێ: (أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ) الطور/٣٥.. ئایا هەر لە نەبووە خەلق بوون، یان خۆیان خالقن؟! هەروەڵامێك بدەنەوە ئیعتیرافە بەخالقێتی خوای گەورە، چونکە ناتوانن بڵێن ئێمە (خالق)ین، ناشتوانن بڵێن لە غەیری شتەوە ئیجاد بووین! چونکە دەوترێت: ئایا غەیری شت هەیە؟! ئەگەرهەیە لە چییەوەو چۆن خەلق بووە؟!.

- مەسەلەی خەلق لەو مەسەلە سەرسوڕهێنەرانەیە کە بە درێژایی مێژوو - تا ئێستاش- خەڵکی سەرسام کردووە. لە قورئانیشدا زیاترلە دووسەد جارئاماژەی پێکراوەو باس لە هەندێ مەخلووقات کراوە، کە بەڵگەو نیشانەی تواناو زانایی

---

[٦١] ئەم باسە موعجیزەی زۆری تێدایە. لە باسێکی سەربەخودا لە دیدی مەلەکوتی بە کورتی باسی ئاسنم کردووە والحمدلله.

خـوای گەورەن. بەڵام خەڵکی بـاوەڕ نـاهێنن و یـاخی دەبـن! (نَحْـنُ خَلَقْنَـاكُمْ فَلَـوْلا تُصَدِّقُونَ) الواقعة/٥٧.

- (الْبَارِئُ) جوێكاری مەخلووقات و پۆلێنكاریان، كە هەرپۆلەو سازاوی كات و شوێن وكەشێكە، هەرمەخلـووقەو شـێوەو چـۆنیەتی خەلـق ورەفتـارو بـزاوت و سـرەوتی شـیاویی خـۆیی هەیە.. ئەم مانـایە لە مانـای خەلقكـردن جـودایە. خەلقكـردن لە (عەدەم)ەوەیەو ئەم (باری) ێتیە تەفسیلاتی پۆلێنكردن و هەڵاوێردن و سازاندنیانە.

كاك ناصریی سوبحانی بە رەحمەت بێت دەیفەرموو وەكو نموونەی قوماش بڕین ودورینە بۆ پۆشـاك. سەرەتا ماددەكە لەبەردەستدا دەبێت: واتە قوماش و دەرزی و دەزوو. دوای ئەمە كـات و شـوێن و چـۆنیەتی قیاسـاتەكان دێـن، پێـوانی بەدەن و قـۆڵ وبـاڵ ولینـگ و یەخەو پـزووگیرفـان و... هتـد، ئینجـا دوورینـەكە دێـت، كە دیمەنەكەی پێ تەواو دەبێت.ئەمەشـە شـەرحی ئەم سێ سـیفەتی (خـالق و بـارىء و مصـور)ە. نابینیت چۆن دەفەرموێ (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى * الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى * وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى..) الاعلى/١-٣ پێم وایە ئەوە بۆچوونێكی راستە و راست پێكاوێتی والله اعلم. چونكە (خەلق) جودایە لە (تەسویە). هەردووكیان پێش (تەقدیر)ن و (هیدایەت)دانیش لە دوای هەموویان دێت!

- (الْمُصَـوِّرُ) خـوڵقێنەری وێـنەی هەریەك لە مەخلووقـات و نەخشـەڕێژی هەر یەكێكیـانە. وەكو كە دەبینـرێن.. بڕوانە جیاوازی نێوان مەخلووقـات.. گیـانلەبەرو بێگیـان. پاشـان بـڕوانە پۆلێنكردنی هەریەكێكیـان.. بـڕوانە پۆلەكانی گیـانلەبەران. ئینجا بڕوانە گیانلەبەرانی دەریاوووشكانی و ئاسمان (باڵندەو فڕیوو) ئینجا بڕوانە جـۆری دەریاییەكـان! بـڕوانە مـرۆڤ.. جـۆری مرۆڤەكـان و جیاوازییـان: لە ڕووی مرۆڤناسـی (ئینترۆپۆلـۆجی)یەوە.. لە سـەدەی رابـوردوودا زانسـت كەشـفی كـرد كە هێڵەكانی سـەرپەنجەی شـایەتمانی هـیچ كەسـێك لە هی كەسـێكی تـر ناچێت! ئیـتر ئەمە بەكارهـات بـۆكەشـف كردنی تاوانبـاران.. خەڵـك سـەری لەمە سـوڕمابوو، كە دی ئێن ئەی (DNA)ی مرۆڤ كەشـف بوو. كە فەحس و شیكاریی تـف و تـۆو مـوو و سـێڵی مـرۆڤ دەیسـەلمێنێت كە دی ئـێن ئەی هەرهەمـوو خەڵكی لێـك جـودایەو

تەنــانەت گەڕاونەتەوە ســەرئەســڵی دی ئــێن ئەی مــرۆڤ، کە تــا ســاڵی (٢٠١٢) گەیشتبوونە ئەوەی کە مرۆڤایەتی لە هەشت کەسەوەدا کەوتووە! دەشێت بگەنە ئەوەی کە ئەو هەشتەش لە یەکێکەوە هاتووە، کە سەیدنا ئادەمە علیه‌السلام.. بەمەش ئەوەنــدەی تــر (داروینــن) بە درۆ دەخــرێتەوە، کە دەڵــێ ئەســڵی مــرۆڤ مەیموونی جۆری (شەمپانزی)یە!.[٦٢]

دەبینیت هاتنی ئەم سێ سیفەتەی خوای گەورە (الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ) دیدو تێڕوانین و پێناسەی تەواوی خەلقکردنەکە نیشان دەدەن، کە بەڵگەی مەزنێتی خوای گەورەیە.. ئاماژە بەم ریزبەندییەی خەلقەکەیە کە دەفەرموێ: (الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ * فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاء رَكَّبَكَ) الانفطار/٧-٨ هەروەها (هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاء) آل عمران/٦.

لە روانــگەی ئەم ســیفەتانەوە بگەڕێــرەوە ســەرنــاوەرۆکی ســوورەتەکەو باســی بەنــوننەزیرو دەســکەوت و هەژاران و ئاراســتەی یــاوەران و چــۆنیەتی بــزاوت و هەڵوێســتیان. جــا دەبینیــت کە ئەم ســیفەتانەی خــوای گەورە چەنــد پڕاوپــڕی ئەوحاڵەتانەن!.

- (لَهُ الأَسْمَاء الْحُسْنَى).

- هاتنی (لَهُ) لە پێش (الأَسْمَاء) تایبەتمەندێتی ئەم ناوە جوانانەیە کە تایبەتن بە خوای گەورەوە. کەس لەو ناوو سیفەتانەی لە حەقیقەتدا نیە.. چونکە ئیعرابی (لَهُ) ئەمەیە: (جارو مجرور في محل رفع خبر مقدم) (الأَسْمَاء) مبتدا موخر مرفوع). واتە: ئەو ناوانە تەنها هی ئەوەو بۆ ئەوە.

---

[٦٢] لە دوای تسۆتامی (زریانی دەریایی و شەپۆل سەختی ژێرئاو) کە بەرباشوری ئاسیا کەوت و بە هەزاران کەس تێیدا مردن، هەروولاتەو مردووەکانی خۆیی بە دی ئێن ئەییاندا دەناسییەوە. وولاتی سوید لە ناو مردووەکاندا لاشەی (١٦ شازدە) سویدی مردووی خۆیی دۆزییەوەو بردنیەوە.. بەڵام سەیرئەوەبوو کە هەموویانی بەهۆی ئیشاعەی دانیانەوە ناسیەوە، چونکە زانست دەڵێ تاقمە ددانی کەس لە تاقمەددانی کەسی ترناچێت!!.

- (الْحُسْنَى) مێینەی (حُسن)ە، واتە: جوان و چاك و لەبەرگوێ و دڵ پەسەند. هەروەها لەبەرئەوەی باس و وەسفی تەوحیدی خوای گەورەن، وەسفی سیفەتەکانین.. هاتنی ئەم شێوازە (لَهُ الأَسْمَاءُ الْحُسْنَى) لە دوای هاتنی چوار ناوی جوانی خوای گەورە، بەڵگەیە لەسەرهەبوونی ناوی زیاتر. لە هەردوو سەحیحی بوخاری و موسلیمدا هاتووە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرموویەتی: (لِلَّهِ تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ اسْمًا، مِائَةٌ إِلَّا وَاحِدَةً، مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ، إِنَّهُ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ)[٦٣] واتە: خوای گەورە نەوەدونۆ ناوی هەیە، یەکدانە کەمتر لە سەد، هەرکەسێك بیانژمێرێت (بیانزانێت و رەفتاریان پێوەبکات) دەچێتە بەهەشتەوە. خوای گەورە تاکە وتاکیشی پێ خۆشە.

- ئیبنومەسعود خوا لێی رازی بێت دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەری خوا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فەرمووی: (مَا أَصَابَ أَحَدًا قَطُّ هَمٌّ وَلا حَزَنٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ ابْنُ عَبْدِكَ ابْنُ أَمَتِكَ، نَاصِيَتِي بِيَدِكَ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُكَ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُكَ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَكَ أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِكَ أَوِ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ رَبِيعَ قَلْبِي وَنُورَ صَدْرِي، وَجِلاءَ حُزْنِي وَذَهَابَ هَمِّي. إلا أَذْهَبَ اللَّهُ هَمَّهُ وَحُزْنَهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا)[٦٤] واتە: هەر کەسێك کە دەکەوێتە خەم و پەژارەیەکەوەو روو لە خوا دەکات و دەڵێ: خوایە من عەبدی تۆم، کوڕی ئەوژنەم کە عەبدی خۆتە، دایك و باوکم عەبدی تۆن، ناوچەوانم بە دەستتە، حوکمت بەسەرمدا دەڕوات، بڕیارت لەسەرم هەقەو دادپەروەرییە، داوات لێدەکەم توو ئەو ناوانەی هەتن، هەرناوێکت کە تایبەتن، کە خۆت پێناوناوە، یان لە کتێبەکەتدا ناردۆتە خوارەوە، یان کەسێکت لە مەخلووقاتەکانت فێرکردووە، یان ناوانێکن کە لای خۆت گلت داونەتەوەو (هێشتوونەتتەوەو بە کەست نەفەرمووە،وویستووتە هەرلای خۆت لەغەیبدا بمێننەوە) خوایە توو ئەو ناوانەی خۆت، قورئانی پیرۆزبکە بە بەهاری دڵم، بە

[٦٣] بوخاري (٢٧٣٦)، موسلیم (٢٦٧٧).

[٦٤] ئەحمەد (٣٩١/١)، ئیبنوحیببان لە سەحیحەکەیدا (٢٥٤/٣ ژ٩٧٢) ، حاکم لە (المستدرك ٦٩٠/١-٧) بەیهیقی لە (الأسماء والصفات ١٢/١) شێخی ئەلبانی بە رەحمەت بێت لە (الصحیحة ژ١٩٩)دا هێناویتیەوە..

نـووری سـینەم و بە رامـاڵەری خەم و خەفەتـم.. هەرکەسـێك ئەم دوعـایە بکـات، حەتمەن خوای گەورە خەم و خەفەتەکەی دەرەوێنێتەوە.

ئیمـامی ئیبنـوکەثیر چەنـدین ریـوایەتی لەسـەر نـاوە جوانەکان هێنـاوەتەوە، ئەمە یەکێکیانە کە ئیمامی ترمذي ریوایەتی کردووە. (هُوَ اللَّهُ الَّذِي لا إِلهَ إِلّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ المَلِكُ القُدُّوسُ السَّلَامُ المُؤْمِنُ المُهَيْمِنُ العَزِيزُ الجَبَّارُ المُتَكَبِّرُ الخَالِقُ البَارِىءُ المُصَوِّرُ الغَفَّارُ القَهَّارُ الوَهَّابُ الرَّزَّاقُ الفَتَّاحُ العَلِيمُ القَابِضُ البَاسِطُ الخَافِضُ الرَّافِعُ المُعِزُّ المُذِلُّ السَّمِيعُ البَصِيرُ الحَكَمُ العَدْلُ اللَّطِيفُ الخَبِيرُ الحَلِيمُ العَظِيمُ الغَفُورُ الشَّكُورُ العَلِيُّ الكَبِيرُ الحَفِيظُ المُقِيتُ الحَسِيبُ الجَلِيلُ الكَرِيمُ الرَّقِيبُ المُجِيبُ الوَاسِعُ الحَكِيمُ الوَدُودُ المَجِيدُ البَاعِثُ الشَّهِيدُ الحَقُّ الوَكِيلُ القَوِيُّ المَتِينُ الوَلِيُّ الحَمِيدُ المُحْصِي المُبْدِىءُ المُعِيدُ المُحْيِي المُمِيتُ الحَيُّ القَيُّومُ الوَاجِدُ المَاجِدُ الوَاحِدُ الصَّمَدُ القَادِرُ المُقْتَدِرُ المُقَدِّمُ المُؤَخِّرُ الأَوَّلُ الآخِرُ الظَّاهِرُ البَاطِنُ الوَالِي المُتَعَالِ البَرُّ التَّوَّابُ المُنْتَقِمُ العَفُوُّ الرَّءُوفُ مَالِكُ المُلْكِ ذُو الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ المُقْسِطُ الجَامِعُ الغَنِيُّ المُغْنِيُّ المَانِعُ الضَّارُ النَّافِعُ النُّورُ الهَادِي البَدِيعُ البَاقِي الوَارِثُ الرَّشِيدُ الصَّبُورُ).[٦٥]

- ئەوەش بـزانین کە نـاوە جوانەکـانی خـوای گەورە لە ژمـارەیەکی دیـاریکراوی وەکـو نەوەدونـۆدا گیـر نەدراون، تـا هەرئەوەنـدە بن. نەخێر، چـونکە فەرمـوودەکەی لای ئیبنومەسـعوود خـوا لـێی رازی بێـت رۆشـنە کە هەنـدێك نـاو هەن دەشـێت خـوای گەورە بە هەنـدێك عەبـدی خـۆیی فەرمـوو بێـت و هەنـدێکی تـری لای خـۆی هێشتبێتەوە کە ئەهلی ئیسلام نایزانن.

- ئەوەی لە موسـوڵمان داواکراوە هەرلەبەرکردن وژماردنی ئەم ناوە جوانـانە نیە. بۆیە ناشـێت کەسـێك وا بزانێت کە مادام فەرمـوودەکە دەفەرموێ: (مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ) واتە: هەرکەسـێك بیژمێرێت، دەچێتە بەهەشـتەوە. مانـای وا نیە هەر ژماردنەکە بە تەنها بەهەشـت مسـۆگەربکات. خـۆژماردنی ئەم نـاوە پیرۆزانەولەبەر کردنیشی چەنـد سـەعاتێك زیاتریـان ناوێـت.. بـۆیە ئەهلی سـوننەت و جەمـاعەت دەفەرمـوون مەبەسـت لە ژمـاردنی: شـارەزابوونە لە نـاوو واتاکانی، پاراسـتنیانە لە

[٦٥] لە پاشکۆکەدا -کە دێت - باس لەم ناوانە کراوە.

گـۆڕین ولادان وپەکخستن وهەوڵدانە بەوەی لەوجۆرە سیفەتانە لە خۆیدا رەسەن بکاتەوەو خۆیان لەسەرراهێنێت. بۆ نموونە کە خوای گەورە (حەلیم)ە ئەمیش دەبێت خۆی لەسەرسینەفراوانی راهێنێت. یان سیفەتەکانی رەحم و بەزەیی یان ئارامگری وبەخشین.. هەروەها هەست کردنی ئیمانیانە بە چاودێریی خوای گەورە کە لە (حەسیب) و(رەقیب)دا دەردەکەوێت. هەروەها ئومێد بەستنەوەی بە سیفەت وناوەکانی تەوواب وغەفوروورەحیم.. هەروەها هیوابەستن بە هادی ورازق و.. ترسانیشی لە خوای خاوەن دەسەڵات، چونکە خوای گەورە (جبارو قهار وقوی وقادر)ە.

- پاڕانەوەش پێیان وەکو دەفەرموێ (وَلِلَّهِ الأَسْمَاء الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا...) الاعراف/١٨٠ ئەوە وەکو ئیمامی قورتوبیی دەفەرموێ: پاڕانەوەو هانا بۆ بردنێتی بەو ناوانەوە. وەکو بڵی خوای رەحمان ورەحیم بەزەیت پێمدا بێتەوەو رەحمم پێ بکە.. خوای رەززاق، رزقم بدەیت، خوای هادیی، هیدایەتم بدەیت.. وە هەروەها.

- (يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ).

هەروەکو سەرەتای ئایەتەکە، کۆتاییەکەشی بە باسی تەسبیحاتی خوای گەورە هێناوە.. سەرەتا بە (سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الأَرْضِ...) کۆتاییەکەشی بە (يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ) تا سەرەتاکە هەواڵدان بێت وکۆتاییەکەش باسی بەردەوام بوونی تەسبیحاتی هەموو مەخلووقات بێت کە لە ئاسمانەکان و زەویدان.. چونکە دوای باسەکانی سوورەتەکەووەسفی خوای گەورە بەو چواردە ناوو سیفەتە جوان وپیرۆزو باڵایانەی، ئەوە دەسەلمێنێت کە هەرچی لە ئاسمانەکان وزەویدان ئاوا خوای گەورە دەناسن وتەسبیحاتی دەکەن. ئیتر بۆچی هەندێك مرۆڤ یاخی دەبن ولووتبەرزانە خۆلە زیکری خوا گێل دەکەن.. کە پێچەوانەی رێساونەزم وئاڕاستەی هەموو مەخلووقات دەبنەوەوواش دەزانن دیدورێ وبزاوت وهەڵوێستیان رەوایە!!.

پاشکۆ

ناوەکانی خوای گەورە ئەو ٩٩ ناوە نین کە لە ناو خەڵکدا بڵاون

ئەو (٩٩ نەوەدونۆ) ناوە لە ناو خەڵکییدا بەناوبانگە، کە گوایە هەموویان ناوی خوای گەورەن. لە راستییدا وا نییە. ئەمانە لە ریوایەتێکی ئیمامی ترمذي (٣٥٠٧) دا هاتوون کە هەرخۆی رەحمەتی خوای لێ بێت دەفەرموێ: غەریبەو هەرلە یەك رێگاوە ریوایەت کراوە. فەرمووەدەوانیش تێکرا بە زەعیفیان ناساندووە. لەم سەردەمەدا بەوە زیاتر بە ناو خەڵکییدا بڵابۆوە کە هەندێك هونەرمەندی میسریی وەکو سەید مەککاویی و نەقشبەندیی و ئیهاب تۆفیق بە ئاوازەوە تۆماریان کرد. ئیتر لە هەموو رۆژانی رەمەزاناندا بڵاوتر دەبۆوە. ئەسڵی کۆکردنەوەی ئەم ناوانە دەگەڕێتەوە بۆ فەرموودەوانێك کە ناوی (وەلیدی کوڕی موسلیم)ە، کە بە ئیجتیهادی خۆی هەندێك ناوی ئیزافە کردۆتە سەرئەو ناوانەی کە لە قورئاندا هاتوون، یان بە ریوایەتی سەحیح سەلمێندراون. لە کۆنەوە زانایانی توێژەرەوەی گەورەی وەکو ئیمامی ئیبنوحەجەرو ئیبنوتەیمییەو ئیبنوحەزم، لەم سەردەمەشدا سەنعانیی و ئەلبانی و بن عوثێمین و هیتریش لەسەریان نوسیوون و زۆرینەیانیان بە بێ بەڵگە ناساندوون. زانایەکی میسریی کە ناوی (محمود عبدالرزاق الرضواني)یەو دکتۆرای لە عەقیدەدا هەیە، دیراسەیەکی ووردەکارانەی زانستیانەی بۆ هەموو ناوەکان کردو بە سەنەدی ریوایەتی هەریەکەیاندا چووەوەو سەلماندی کە (٢١ بیستویەك) ناویان هەرناشێت لە خوا بنرێن! چونکە نە لە قورئاندا هاتوون و نە لە سوننەتدا. زۆرینەی خەڵکی وا دەزانن ئەمانە ناوی خوای گەورەن، بەڵام وا نین، ئەگەرچی سیفاتی خوای گەورەن. ئەو ناوانەش ئەمانەن: (الجليل، الباعث، المحصى، المبدئ، المعيد، الضار، النافع، المُغْنِي، الخافض، المميت، الوالي، الباقي، الرشيد، الصبور). هەشت ناوی تریشیان دەبێت بە تەنها ناو نەبرێن، بەڵکو ئیزافە بکرێن. وەکو: (البديع، النور، الهادي، ذوالجلال والإكرام).. کە بوترێت (بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) نەك هەر(بديع). یان (جَامِعُ النَّاسِ) نەك هەر(جَامِعُ). دکتۆر مەحموود رضوانی (٢٩ بیستونۆ) ناولەمانەی

لابردو ناوی تری هێنانە شوێن. وەکو: (القریب، السَبُّوح، المُسعر، الرازق، القدیر، الملیك، الأحد). ئیتر خشتەی ئەم ناوانە بڵاوبوونەوە، بە تایبەتی کە دکتۆر محمد راتب النابلسی (کە زانایەکی بەڕێزی سورياییە) لە بەرنامەیەکی رەمەزانییدا لە کەناڵی تەلەفزیۆنی (الرسالة) دا شەرحی کردنەوە. ئینجا دکتۆر رضوانی لە ساڵی ٢٠٠٥ دا مۆڵەتی ئەزهەری بۆ بڵاوکردنەوەی خشتەی ناوەکان وەرگرت، چاپی کردو بڵاوی کردەوە.

دەبینیت رەنجدانەکەی دکتۆر مەحموودی میسریش هەرئیجتیهادێکەو کردوێتی، کە زۆرهەڵەی پێ راستکردەوە. خوا پاداشتی بداتەوە. رەنجەکەی لەوەدا بە نرخە کە ئەو دیدو بۆچوونانەی رەتکردۆتەوە کە دەڵێن: دەشێت ناو بۆ خوای گەورە لە سیفەتەکانیەوە دابڕێژرێن.. وەکو ناوی (الأبی) کە لە ئایەتی (وَيَأْبَى اللّهُ إِلاَّ أَن يُتِمَّ نُورَهُ) التوبة/٢٣ وەرگیراوە. یان ناوی (الأخذ) کە لە ئایەتی (فَأَخَذَهُمُ اللّهُ بِذُنُوبِهِمْ) ال عمران/١١ وەرگیراوە. یان ناوی (الأمر) کە لە ئایەتی (إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُ بِالعَدْلِ) النحل/٩٠ وەرگیراوە. وە هەروەها..

منیش (کرێکار) باوەڕم وایە کە ناوەکانی خوای گەورە تەوفیقین و دەبێت بۆ هەر ناوێك بەڵگەی شەرعییمان هەبێت. کە نەبوو نابێت بە (استنباط) ناوی تر دابڕێژین. والله اعلم.

لە کۆتاییدا خوا خێری بنوسێت نەوەدونۆ ناوی بە بەڵگەوە ئاوا ریزکردووە:

أسماء الله الحسنى المطلقة الثابتة في القرآن والسُنة (تسعة وتسعين اسماً)

١) الرحمن:"تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم " فُصِّلت ٢

٢) الرحيم:"تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيم " فُصِّلت ٢

٣) الملك:"الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ " الحشر٢٣

٤) القدوس:"الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ " الحشر٢٣

٥) السلام:"الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ " الحشر٢٣

٦) المؤمن:"الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ" الحشر٢٣

٧) المهيمن:"الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ" الحشر٢٣

٨) العزيز:"الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ" الحشر٢٣

٩) الجبار:"الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ" الحشر٢٣

١٠) المتكبر:"الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ" الحشر ٢٣
١١) الخالق:"هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ " الحشر ٢٤
١٢) البارئ:"هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ " الحشر ٢٤
١٣) المصور:" هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ " الحشر ٢٤
١٤) الأول:"هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ" الحديد ٣
١٥) الآخر:"هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ" الحديد ٣
١٦) الظاهر:"هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ" الحديد ٣
١٧) الباطن:" هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ " الحديد ٣
١٨) السميع:"وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ" الشورى ١١
١٩) البصير:"وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ" الشورى ١١
٢٠) المولى:"فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ" الحج ٧٨
٢١) النصير:"فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ" الحج ٧٨
٢٢) العفو:"فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا " النساء ١٤٩
٢٣) القدير:"فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا " النساء ١٤٩
٢٤) اللطيف:"وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ" المُلك ١٤
٢٥) الخبير:"وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ" المُلك ١٤
٢٦) الوتر:"إِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الْوِتْرَ" رواه البخاري في صحيحه في كتاب دعوات، باب لله مائة اسم غير واحد ٢٣٥٤/٥ (٦٠٤٧)
٢٧) الجميل:"إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ" رواه مسلم في صحيحه في كتاب الإيمان، باب تحريم الكبر وبيانه ٩٣/١ (٩١)
٢٨) الحييّ:"إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ حَيِيٌّ سَتِيرٌ" رواه أبو داود في سننه في كتاب الحمام، باب النهي عن التعرّي ٣٩/٤ (٤٠١٢) ، وصَحَّحَه الألباني في إرواء الغليل (٢٣٣٥) ومشكاة المصابيح (٤٤٧)
٢٩) السِّتير:" إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ حَيِيٌّ سَتِيرٌ" الحديث السابق بالمراجع السابقة.
٣٠) الكبير:"الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ" الرعد/٩
٣١) المتعال:"الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ" الرعد/٩
٣٢) الواحد:"وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ" الرعد/١٦

٣٣) القهار:"وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ" الرعد/١٦
٣٤) الحق:"وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ" النور/٢٥
٣٥) المبين:"وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ" االنور/٢٥
٣٦) القوي:"إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ" هود/٦٦
٣٧) المتين:"ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ" الذاريات/٥٨
٣٨) الحي:"اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ" البقرة/٢٥٥
٣٩) القيوم:"اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ" البقرة/٢٥٥
٤٠) العلي:" وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ" البقرة/٢٥٥
٤١) العظيم:"وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ" البقرة/٢٥٥
٤٢) الشكور:"وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ" التغابن/١٧
٤٣) الحليم:"وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ" التغابن/١٧
٤٤) الواسع:"إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ " البقرة/١١٥
٤٥) العليم:"إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ" البقرة/١١٥
٤٦) التواب:"وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ" النور/١٠
٤٧) الحكيم:"وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ" النور/١٠
٤٨) الغني:"وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ" النمل/٤٠
٤٩) الكريم:"وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ" النمل/٤٠
٥٠) الأحد:" قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ" الإخلاص/١
٥١)الصمد:"اللَّهُ الصَّمَدُ" الإخلاص/٢
٥٢)القريب:"إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ" هود/٦١
٥٣)المجيب:" إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ" هود/٦١
٥٤)الغفور:"وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ" البروج/١٤
٥٥)الودود:"وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ" البروج/١٤
٥٦)الولي:"وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ" الشورى/٢٨
٥٧)الحميد:"وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ" الشورى/٢٨
٥٨)الحفيظ:"وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ" سبأ/٢١
٥٩)المجيد:"ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ" البروج/١٥

٦٠)الفتاح:"وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ" سبأ/٢٦
٦١)الشهيد:"وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ" سبأ/٤٧
٦٢)المقدم:"أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ" رواه البخاري في أبواب التهجد ، باب التهجد بالليل ٣٧٧/١ (١٠٦٩)
٦٣)المؤخر:"أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ" الحديث السابق بالمرجع السابق
٦٤)المليك:"عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ" القمر/٥٥
٦٥)المقتدر:"عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ" القمر/٥٥
٦٦)المسعر:"إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ" رواه ابن ماجة في سننه كتاب التجارات باب من كره أن يسعر ٧٤١/٢ (٢٢٠٠) ، وانظر تصحيح الألباني في صحيح ابن ماجة (١٧٨٧)
٦٧)القابض:" إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ" المرجع السابق نفس الحديث
٦٨)الباسط:"الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ" المرجع السابق نفس الحديث
٦٩)الرازق:"الْمُسَعِّرُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّزَّاقُ" المرجع السابق نفس الحديث
٧٠)القاهر:"وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ" الأنعام/١٨
٧١)الديّان:"أَنَا الْمَلِكُ، أَنَا الدَّيَّانُ" رواه البخاري في صحيحه تعليقاً في كتاب التوحيد ، باب قوله تعالى : ولا تنفع الشفاعة عنده إلا لمن أذن له ٢٧١٩/٦
٧٢)الشاكر:"وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا " النساء/١٤٧
٧٣)المنان:"لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الْمَنَّانُ " رواه أحمد بن حنبل في المسند ١٢٠/٣ (١٢٢٢٦) وصحَّحَه الألباني في مشكاة المصابيح (٢٢٩٠)
٧٤)القادر:"فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ" المرسلات/٢٣
٧٥)الخلاق:"إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ" الحجر/٨٦
٧٦)المالك:"لَا مالِكَ إِلَا اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ" رواه مسلم في كتاب الآداب ، باب تحريم التسمي بملك الأملاك وبملك الملوك ١٦٨٨/٣ (٢١٤٣)
٧٧)الرَّزَّاق:"إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ " الذاريات/٥٨
٧٨)الوكيل:"وَنِعْمَ الْوَكِيلُ " آل عمران/١٧٣
٧٩)الرقيب:"وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا"الأحزاب/٥٢

٨٠)المُحسِن:"إِنَّ اللَّهَ مُحْسِنٌ يُحِبُّ الإِحْسَانِ"رواه الطبراني في المعجم الكبير ٢٧٥/٧ (٧١٢١) وصححه الألباني في صحيح الجامع(١٨٢٤)

٨١)الحسيب:"إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا" النساء/٨٦

٨٢)الشافي:"اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي" رواه البخاري في المرضى باب دعاء العائد للمريض ٢١٤٧/٥ (٥٣٥١)

٨٣)الرفيق:"إِنَّ اللهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِكُلِّهِ" رواه مسلم في كتاب البر والصلة والأدب باب فضل الرفق ٢٠٠٣/٤ (٢٥٩٣)

٨٤)المعطي:" وَاللهُ الْمُعْطِي وَأَنَا الْقَاسِمُ"رواه البخاري في كتاب فرض الخمس باب قول الله تعالى:(فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ) ١١٣٤/٣ (٢٩٤٨)

٨٥)المقيت:"وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيتًا"النساء/٨٥

٨٦)السيد:" السَّيِّدُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى " رواه أبو داود في سننه في كتاب الأدب، باب في كراهية التمادح ٢٥٤/٤ (٤٨٠٦) وصححه الألباني في مشكاة المصابيح (٤٩٠٠) وصحيح الجامع (٣٧٠٠)

٨٧)الطيب:"إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا" رواه مسلم في كتاب الزكاة باب قبول الصدقة ٧٠٣/٢ (١٠١٥)

٨٨)الحكم:"إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَكَمُ، وَإِلَيْهِ الْحُكْمُ" رواه أبو داود في السنن في كتاب الأدب باب في تغيير الإسم القبيح ٢٨٩/٤ (٤٩٥٥) وصححه الألباني في مشكاة المصابيح برقم (٤٧٦٦)

٨٩)الأكرم:"اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ" العلق/٣

٩٠)البَرّ:"إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ" الطور/٢٨

٩١)الغفار:"الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ" ص/٦٦

٩٢)الرءوف:"وَأَنَّ اللَّهَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ" النور/٢٠

٩٣)الوهاب:"الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ" ص/٩

٩٤) الجَوَادُ:"إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ جَوَادٌ يُحِبُّ الْجُودَ" رواه ابن أبي الدنيا في مكارم الأخلاق ١٩/١ (٨) نشر مكتبة القرآن، القاهرة ١٩٩٠ وصححه الألباني في صحيح الجامع (١٧٤٤)

٩٥) السُّبوح:"سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلائِكَةِ وَالرُّوْحِ" رواه مسلم في كتاب الصلاة باب ما يُقال في الركوع والسجود ١/٣٥٣ (٤٨٧)
٩٦)الوارث:"وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ" الحجر/٢٣
٩٧)الرب:"سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ" يس/٥٨
٩٨)الأعلى:"سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى" الأعلى/١
٩٩)الإله:"وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ " البقرة/١٦٣

ئەمەش ئەو ناوانەی کە ئیزافە دەکرێن:

أسماء الله الحسنى المقيدة الثابتة في القرآن والسُنة (مائة إلا واحداً)

١) أرحم الراحمين: (وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) يوسف/٩٢
٢) أحكم الحاكمين: (أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ) التين/٨
٣) آخذ بنواصي العباد: (إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا) هود/٥٦
٤) أسرع الحاسبين: (وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ) الأنعام/٦٢ (قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا) يونس/٢١
٥) أقرب إلينا من حبل الوريد: (وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ) ق/١٦
٦) أهل التقوى والمغفرة: (هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ) المدثر/٥٦
٧) أبقى للمؤمنين: (وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى) طه/٧٣
٨) أحق أن نخشاه: (وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ) الأحزاب/٣٧
٩) أشد بأساً وتنكيلاً بأعدائه: (عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا) الأنفال/١٨
١٠) أولى بعباده: (إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا) النساء/١٣٥
١١) بالغ أمره: (إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ) الطلاق/٣
١٢) بديع السماوات: (بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) البقرة/١١٧

١٣) بريء من المشركين: (أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ) التوبة/٢
١٤) جامع الناس: (رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ) آل عمران/٩
١٥) حاسب الموازين: (وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ) الأنبياء/٤٧
١٦) حفيّ بإبراهيم: (إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا) مريم/٤٧
١٧) خادع من خادع المؤمنين: (إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ) النساء/١٤٢
١٨) خير الحافظين: (فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا) يوسف/٦٤ (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) الحجر/٩
١٩) خير الفاتحين: (وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ) الأعراف/٨٩
٢٠) خير الفاصلين: (وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ) الأنعام/٥٧
٢١) خير الماكرين: (وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ) آل عمران/٥٤
٢٢) خير للمؤمنين مما يشركون: (ءَآللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ) النمل/٥٩
٢٣) جاعل الملائكة رسلا: (جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا) فاطر/١
٢٤) ذو الجلال والإكرام: (تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ) الرحمن/٧٨
٢٥) ذو الطول: (غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ) غافر/٣
٢٦) ذو العرش: (ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ) البروج/١٥
٢٧) ذو عقاب أليم: (إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ) فُصّلت/٤٣
٢٨) ذو الفضل: (وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ) الجمعة/٤
٢٩) ذو المعارج: (مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ) المعارج/٣
٣٠) راد موسى: (إِنَّا رَآدُّوهُ إِلَيْكِ) القصص/٧
٣١) رافع عيسى: (إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ) آل عمران/٥٥
٣٢) رفيع الدرجات: (رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ) غافر/١٥
٣٣) زارع ما يحرثون: (ءَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ) الواقعة/٦٤
٣٤) سريع الحساب: (إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ) إبراهيم/٥١
٣٥) شاهد لحكم المرسلين: (وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ) الأنبياء/٧٨
٣٦) عالم الغيب: (عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) الرعد/٩
٣٧) علام الغيوب: (وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ) التوبة/٧٨

٣٨) أعلم بما يعملون: (قَالَ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ) الشعراء/١٨٨
٣٩) غافر الذنب: (غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ) غافر/٣
٤٠) قابل التوب: (غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ) غافر/٣
٤١) شديد العقاب: (وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ) الأنفال/٢٥
٤٢) عدو للكافرين: (فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ) البقرة/٩٨
٤٣) غالب على أمره: (وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَى أَمْرِهِ) يوسف/٢١
٤٤) فاطر السماوات: (الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) فاطر/١
٤٥) فالق الحب والنوى: (إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى) الأنعام/٩٥
٤٦) فاعل ما وعد: (وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ) الأنبياء/١٠٤
٤٧) فعّال لما يريد: (فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ) البروج/١٦
٤٨) قائم على كل نفس بما كسبت: (أَفَمَنْ هُوَ قَائِمٌ عَلَى كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ) الرعد/٣٣
٤٩) كاف عبده: (أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ) الزمر/٣٦
٥٠) كاشف الضر: (إِنَّا كَاشِفُوا الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ) الدخان/١٥
٥١) كفيل بالمؤمنين: (وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا) النحل/٩١
٥٢) ماهد الأرض: (وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ) الذاريات/٤٨
٥٣) مبتلي العباد: (إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ) المؤمنون/٣٠
٥٤) مبرم الأمر: (أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ) الزخرف/٧٩
٥٥) مبدي الخفايا: (وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ) الأحزاب/٣٧
٥٦) متم نوره: (وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ) الصف/٨
٥٧) متوفي عباده: (إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ) آل عمران/٥٥
٥٨) محي الموتى: (إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِي الْمَوْتَى) فصلت/٣٩
٥٩) مخرج الميت: (وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ) الأنعام/٩٥
٦٠) مخزي الكافرين: (وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ) التوبة/٢
٦١) مرسل النبيين: (وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ) القصص/٤٥
٦٢) المستمع لعباده: (قَالَ كَلَّا فَاذْهَبَا بِآيَاتِنَا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ) الشعراء/١٥

٦٣) المستعان على أمورنا: (وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ) يوسف/١٨
٦٤) مطهر أنبيائه: (وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا) آل عمران/٥٥
٦٥) معذب الكافرين: (أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا) الإسراء/٥٨
٦٦) ممد المؤمنين بجنوده: (فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُم بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ) الأنفال/٩
٦٧) منتقم من المجرمين: (إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ) السجدة/٢٢
٦٨) منذر الناس: (إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ) الدخان/٣
٦٩) منشئ النار: (أَفَرَءَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ (٧١) ءَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ) الواقعة/٧١-٧٢
٧٠) مهلك الظالمين: (وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَى رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ) الأعراف/١٦٤
٧١) موسع السماء: (وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ) الذاريات/٤٧
٧٢) كاتب سعي العباد: (فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ) الأنبياء/٩٤
٧٣) محيط بكل شئ: (وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُحِيطًا) النساء/١٢٦
٧٤) نور السماوات والأرض: (اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ) النور/٣٥
٧٥) موهن كيد الكافرين: (وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ) الأنفال/١٨
٧٦) مُوَفِّي الكافرين نصيبهم : (وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوصٍ) هود/ ١٠٩
٧٧) هادي المؤمنين: (وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) الحج/٥٤
٧٨) صاق في وعده ووعيده: (وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ) الأنعام/١٤٦
٧٩) صانع ما شاء، والدليل قول النبي:"فَإِنَّ اللَّهَ صَانِعٌ مَا شَاءَ، لَا مُكْرِهَ لَهُ" (أخرجه مسلم في الذكروالدعاء، باب في العزم بالدعاء ٢٠٦٣/٤ (٢٦٧٩)
٨٠) طبيب أسقامنا، والدليل قول النبي:"اللَّهُ الطَّبِيبُ، بَلْ أَنْتَ رَجُلٌ رَفِيقٌ، طَبِيبُهَا الَّذِي خَلَقَهَا" (أبو داود في الترجل ٨٦/٤ (٤٢٠٧) ، وصحيح أبي داود (٣٥٤٤)، وقد

بينا وجه التقييد لمن ظن أن الطبيب اسم مطلق، وبينا أنه مقيد بموضع الكمال في كتابنا الموسع أسماء الله الحسنى ص ٨٠:٨٢)

٨١) قيّم السماوات، والدليل قول النبي:"اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيِّمُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ" (أخرجه البخاري في أبواب التهجد، باب التهجد بالليل ٣٧٧/١ (١٠٦٩))

٨٢) قيّام السماوات، والدليل قول النبي:"لَكَ الْحَمْدُ، أَنْتَ قَيَّامُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ" (أخرجه مسلم في صلاة المسافرين، باب الدعاء صلاة الليل ٥٣٢/١ (٧٦٩))

٨٣) مجري السحاب، والدليل قول النبي:"اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ، سَرِيعَ الْحِسَابِ، مُجْرِيَ السَّحَابِ، هَازِمَ الأَحْزَابِ" (أخرجه البخاري في الجهاد ١٠٨٢/٣ (٢٨٠٤))

٨٤) مُنْزِلَ الْكِتَابِ (الحديث السابق) ٨٥) هَازِمَ الأَحْزَابِ (الحديث السابق)

٨٦) مقلب القلوب والدليل ما ورد في حديث ابن عمر أنه قال: كانت يمين النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "يا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ" (أخرجه البخاري في الأيمان ٢٤٤٥/٦ (٦٢٥٣))

٨٧) مثبت القلوب والدليل قول النبي:"يَا مُثَبِّتَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِيْنِكَ" (صحيح ابن ماجة (١٦٥))

٨٨) مُصَرِّف القلوب، والدليل قول النبي:" اللَّهُمَّ مُصَرِّفَ الْقُلُوبِ صَرِّفْ قُلُوبَنَا عَلَى طَاعَتِك" (مسلم في القدر، باب تصريف الله تعالى القلوب كيف شاء ٢٠٤٥/٤ (٢٦٥٤))

٨٩) ناصر رُسُلَه، والدليل قول النبي:"إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ وَلَسْتُ أَعْصِيهِ وَهُوَ نَاصِرِي" (البخاري في الشروط، باب الشروط في الجهاد ٩٧٤/٢ (٢٥٨١))

٩٠) الصاحب في السفر، والدليل قول النبي :"اللَّهُمَّ أَنتَ الصَّاحِبُ في السَّفَرِ، وَالخَلِيفَةُ في الأَهْلِ" (مسلم في الحج، باب ما يقول إذا ركب إلى سفر ٩٧٨/٢ (١٣٤٢))

٩١) الخَلِيفَةُ في الأَهْلِ (الحديث السابق)

٩٢) أجَلَّ من آلهة المشركين، والدليل قول النبي لأصحابه:" قُولُوا اللَّهُ أَعْلَى وَأَجَلُّ " رداً على قول المشركين يوم أحد:أُعْلُ هُبَل (البخاري في الجهاد، باب ما يكره من التنازع في الحرب ١١٠٥/٣ (٢٨٧٤)

٩٣) أغير على حرماته، والدليل هو قول النبي عن سعد بن عبادة:" فَوَاللهِ لأَنَا أَغْيَرُ مِنْهُ، وَاللهُ أَغْيَرُ مِنِّي" (البخاري في المحاربين، باب من رأى مع امرأته رجلاً فقتله ٢٥١١/٦ (٦٤٥٤))

٩٤) أصبر على عصيان عباده، والدليل هو ما ورد في قول النبي:"لَيْسَ أَحَدٌ أَوْ لَيْسَ شَيْءٌ أَصْبَرَ عَلَى أَذًى سَمِعَهُ مِنَ اللهِ إِنَّهُمْ لَيَدْعُونَ لَهُ وَلَدًا وَإِنَّهُ لَيُعَافِيهِمْ وَيَرْزُقُهُمْ" (البخاري في كتاب الأدب، باب الصبر على الأذى ٢٢٦٢/٥ (٥٧٤٨)

٩٥) أكبر مما سواه، والدليل قول النبي:" اللَّهُ أَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرَ" (البخاري في الآذان، باب ما يُذكر في الفخذ ١٤٥/١ (٣٦٤))

٩٦) مُذهِب البأس، والدليل قول النبي:" اللَّهُمَّ رَبَّ النَّاسِ، مُذْهِبَ البَاسِ، اشْفِ أَنْتَ الشَّافِي" (البخاري في كتاب الطب، باب رقية النبي ٢١٦٧/٥ (٥٤١٠)

٩٧) أغنى الشركاء عن الشرك، والدليل هو ما ورد في قول النبي:" قال الله تبارك وتعالى:أَنَا أَغْنَى الشُّرَكَاءِ عَنْ الشِّرْكِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِي غَيْرِي تَرَكْتُهُ وَشِرْكَهُ" (مسلم في الرقاق، باب من أشرك في عمله غير الله ٢٢٨٩/٤ (٢٩٨٥))

٩٨) خصم من أعطى به ثم غدر، والدليل الحديث القدسي:"ثَلَاثَةٌ أَنَا خَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ... " (البخاري في البيوع، باب إثم من باع حراً ٧٧٦/٣ (٢١١٤)

٩٩) مُستخلف العباد، والدليل قول النبي:"إِنَّ الدُّنْيَا حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ، وَإِنَّ اللَّهَ مُسْتَخْلِفُكُمْ فِيهَا، فَيَنْظُرُ كَيْفَ تَعْمَلُونَ" (رواه أبو سعيد الخدري في صحيح مسلم في الرقاق، باب أكثر أهل الجنة الفقراء وأكثر أهل النار النساء وبيان الفتنة بالنساء الحديث رقم (٢٧٤٢)

ناوەڕۆك

سەردێر	لاپەڕە
پێناسەی سوورەتەکە	٨
بەنونەزیرکێ بوون؟	١٠
مەبەست لەم سوورەتە	١٤
شیکاری سەرەتایی بابەتەکان	١٧
تەفسیری ئایەتی یەکەم	٢٢
تەفسیری ئایەتی دووەم	٤١
تەفسیری ئایەتی سێیەم و چوارەم	٥٠
تەفسیری ئایەتی پێنجەم	٥٣
تەفسیری ئایەتی شەشەم	٦٠
تەفسیری ئایەتی حەوتەم	٦٢
تەفسیری ئایەتی هەشتەم	٨١
تەفسیری ئایەتی نۆیەم	٨٤
تەفسیری ئایەتی دەیەم	٩٩
تەفسیری ئایەتی یازدەیەم و دوازدەیەم	١٠٦
تەفسیری ئایەتی سێزدەیەم	١١١
تەفسیری ئایەتی چواردەیەم	١١٥
تەفسیری ئایەتی پازدەیەم	١١٨
تەفسیری ئایەتی شازدەیەم و حەڤدەیەم	١٢٠
تەفسیری ئایەتی هەژدەیەم و نۆزدەیەم	١٢٤
تەفسیری ئایەتی بیستەم	١٤٠

تەفسیری ئایەتی بیستویەکەم	١٤٤
تەفسیری ئایەتی بیستودووەم	١٥٠
تەفسیری ئایەتی بیستوسێیەم	١٦١
تەفسیری ئایەتی بیستوچوارەم	١٦٨
پاشکۆ: دەربارەی ٩٩ ناوەکەی خوای گەورە	١٧٥